

ARHITECTURĂ vs. HULIGANI

Arenele de fotbal:
între concept și infraționalitate

Radu SFINTEȘ

Editura Universitară „Ion Mincu”
București, 2025

Volum publicat în cadrul proiectului

CULTADISER 2025: Extinderea capacității instituționale a UAUIM pentru cercetare în arhitectură și urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor

Autor: Radu SFINTEȘ

DTP: Anda-Ioana SFINTEȘ

Copertă: Anda-Ioana SFINTEȘ pe baza unei imagini generate de AI.

© 2025 Autor

ISBN online: 978-606-638-409-4

Atribuire-NeComercial-FărăDerivate 4.0 Internațional (CC BY-NC-ND 4.0)

Utilizarea este permisă numai în scopuri necomerciale, cu condiția atribuirii corespunzătoare autorului. Nu sunt permise modificări, adaptări sau crearea de opere derivate pe baza acestui material fără obținerea acordului autorului.

Editura Universitară „Ion Mincu”

Str. Academiei 18-20, sect. 1, București, cod 010014

editura.uauim.ro / Tel.: 40.21.30.77.193

PREFAȚĂ

Lucrarea de față reprezintă o versiune adaptată pentru publicare a tezei de doctorat cu titlul *ARHITECTURĂ ȘI HULIGANISM. Arenele de fotbal: între concept și infracționalitate*, elaborată sub îndrumarea doamnei prof. dr. arh. Ana-Maria Dabija în cadrul Școlii Doctorale a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București. Teza, susținută în anul 2015, a abordat un subiect de actualitate, puțin cercetat la momentul respectiv, cu atât mai puțin în spațiul românesc: acela al controlului, prevenției și combaterii unor comportamente și acțiuni antisociale, inclusiv huliganice, prin integrarea unor măsuri ce vizează arhitectura arenelor sportive, înțeleasă în sens larg – cuprinzând deopotrivă clădirea propriu-zisă și spațiul din jurul acesteia, sau spațiul urban în care este integrată. Subiectul rămâne de interes, rolul arhitecturii ca parte a unei abordări centrate pe prevenirea infracționalității pe stadioane încă negăsindu-și loc în cercetări mai recente din România.

Cercetarea întreprinsă a presupus corelarea unui număr foarte mare de documente legislative, din domenii diverse sau privitoare la o paletă largă de aspecte. Parte din documentele menționate au fost actualizate de la susținerea doctoratului și până la publicarea acestui volum. Totuși, referirile la legislația în vigoare la acel moment nu au fost modificate, orice menționare la documente mai noi făcând necesară analiza în paralel a documentului respectiv cu toate celelalte documente la care a fost raportat în discurs.

CUPRINS

INTRODUCERE	1
CAPITOLUL 1. PROCESUL DE TRANSFORMARE SUPORTER – HULIGAN	5
1.1 Suporteri	5
1.2 Rolul suporterilor în cadrul evenimentelor fotbalistice	11
1.3 Huliganismul	15
CAPITOLUL 2. ARHITECTURA ARENELOR DE FOTBAL	38
2.1 Evoluție	38
2.2 Tipologie	41
2.3 Norme de proiectare	46
CAPITOLUL 3. PREVENIREA INFRAȚIONALITĂȚII	68
3.1 Legislație	68
3.2 Soluții utilizate până în prezent și efectele lor secundare	80
3.3 Controlarea maselor de suporteri	84
CAPITOLUL 4. REDEFINIREA PROCESULUI DE PROIECTARE A ARENELOR SPORTIVE	93
4.1 Legislație	94
4.2 Soluții generale cu impact la nivelul întregului complex	101
4.3 Soluții generale cu impact la nivelul incintei exterioare	103
4.4 Soluții generale cu impact la nivelul clădirii	107
4.5 Cultivarea unei etici a suporterului	112
CONCLUZII	114
BIBLIOGRAFIE	121

INTRODUCERE

Asocierea fotbalului cu huliganismul a avut impact inclusiv asupra imaginii stadioanelor în mentalul colectiv. Prin numărul mare de oameni pe care îi aduce împreună și prin tipul și amploarea evenimentelor găzduite, stadioanele devin deopotrivă locuri ale unor manifestări specifice impresionante (precum cântecele galeriilor sau acompanierea muzicienilor de către public în cazul concertelor, mișcările sincronizate etc.), dar uneori și antisociale (de la scandări de injurii la acte de violență/huliganice). Lucrarea de față explorează arenele de fotbal în strânsă legătură cu huliganismul ca manifestare des întâlnită și strâns legată de spectacolul fotbalistic, subliniind faptul că arhitectura însăși poate fi parte a soluției. Înțelegerea manifestărilor huliganice (a locului și timpului în care au loc, a vârstei persoanelor implicate și modului de propagare etc.) poate conduce la o proiectare a obiectului de arhitectură, privit în ansamblu (arena de fotbal drept element al complexului sportiv ce cuprinde deopotrivă spații construite și neconstruite), care să modeleze comportamente.

Tema a pornit de la constatarea că pe stadioane, la meciurile de fotbal, vin din ce în ce mai puțini suporterii și printre aceștia se numără din ce în ce mai puțini copii, bătrâni sau femei. Motivele acestei scăderi sunt numeroase, de la nesiguranța ce a ajuns să caracterizeze un astfel de spațiu la lipsa unor facilități care să ofere și alte posibilități de utilizare suporterilor. Arhitectura este direct afectată de această scădere întrucât stadioanele sunt clădiri ce presupun o investiție inițială foarte mare și costuri de întreținere semnificative.

Luând drept puncte de reper arhitectura arenelor sportive și fenomenul huliganismului, lucrarea propune o abordare ce privește dincolo de domenii stricte, definind problemele într-un mod complex și căutând soluții reale ce răspund acestei complexități. Lucrarea reprezintă o perspectivă inter-și transdisciplinară, aducând în discursul specific arhitecturii concepte și abordări din sociologie, psihologie, dar și din zona militară (prin identificarea și integrarea unor metode de control, prevenție și combatere a unor comportamente și acțiuni antisociale, inclusiv huliganice).

Problema huliganismului este actuală și acută atât la nivel național, cât și internațional, afectând activitatea de pe arenele sportive și din jurul acestora. Cu toate acestea, lipsesc studii care să analizeze arhitectura și huliganismul împreună, ceea ce indică o lipsă de conștientizare a rolului pe care arhitectura îl joacă în cadrul unor astfel de fenomene, dar și a modului în care poate contribui la o schimbare în bine a situației. Totodată, nici legislația nu acoperă îndeajuns nevoile și nu rezolvă o serie de probleme majore, reglementările neavând o abordare preventivă, ci mai degrabă urmând unor evenimente nefericite, chiar dramatice.

Lucrarea propune un nou mod de gândire, considerând adaptabilitatea în fața acțiunilor anumitor comunități (ale căror caracteristici, comportamente, nevoi etc. trebuie cunoscute și înțelese) o cerință, dacă nu chiar exigență de care trebuie să se țină cont în proiectare. Gabaritul arenelor sportive face cu atât mai important rolul arhitectului care trebuie să fie conștient de responsabilitățile pe care le poartă (unele chiar privitoare la siguranța vieții). Alte responsabilități nu sunt neapărat directe, dar rămân importante, cum ar fi rolul în eliminarea barierelor de comunicare. Ideea de spectacol sportiv în sine presupune comunicare și socializare între spectatori, dar fenomene precum huliganismul ajung să îngreuească astfel de interacțiuni, diminuând capacitatea sportului în general de a mai fi, așa cum ar trebui să fie, liant al societății.

Contactul suporterului cu fotbalul începe din copilărie, se continuă în adolescență și în perioada adultă, ciclul continuu fiind susținut prin aducerea propriului copil pe stadion. Modul de interacțiune cu sportul și spațiul este diferit în funcție de vârstă: tânărul poate găsi pe stadion un mod de exprimare propriu și un mod de detașare de părinți, în timp ce pentru adult poate fi un mod de relaxare, recreere, un mod de deconectare de la grijile zilnice și de reîncărcare cu energie. Arena de fotbal este uneori, însă, scena unor manifestări huliganice care dăunează spectacolului fotbalistic.

Spațiul construit poate deveni un element ajutător în procesul de modelare a tânărului. În ceea ce privește arena sportivă, transformarea acesteia dintr-un spațiu dedicat fotbalului într-un spațiu cu funcțiuni multiple poate conduce la introducerea unei utilizări permanente și la adresarea către un public divers (prin propunerea de funcțiuni complementare precum: muzeu, cinematograful, spații comerciale, zonă administrativă pentru comunitate ș.a.m.d.). Interacțiunea cu alte categorii de vârstă, cu alte categorii sociale ș.a.m.d. are un rol important în prevenirea infraționalității prin exersarea acceptării sociale, prin raportarea la ceilalți, prin control indirect și nu numai.

Transpunerea în legislația actuală a măsurilor de prevenire a infraționalității a avut un efect moderat, existând în continuare acțiuni violente sau de întrerupere a spectacolului sportiv din cauza unor suporterii. Identificarea de măsuri care să contracareze astfel de manifestări pe stadion oferă posibilitatea de atragere de spectatori sau grupuri de spectatori neutri din punctul de vedere al afilierii la una dintre echipele de fotbal care desfășoară partida, dar care pot participa la spectacolul din tribune, complementar celui fotbalistic.

Din punct de vedere arhitectural, existența și implicarea unui public divers creează necesitatea de realizare a unor spații din ce în ce mai variate, care să satisfacă majoritatea cerințelor spectatorilor. Arhitectul, împreună cu echipa de proiectare (pornind de la inginerii de diferite specialități și ajungând la specialiști din domeniile conexe precum: sociologi, psihologi, medici ș.a.m.d.),

ținând cont de modul de organizare și de criteriile specifice unui anumit sport, trebuie atât să propună noi soluții de arhitectură care să includă noile tehnologii realizate special pentru acel tip de spațiu sau cele dezvoltate în domenii conexe, cât și să se raporteze la noile aspecte definitorii și cerințe ale societății (dinamism, spectaculozitate, relaxare ș.a.m.d.).

În lucrarea de față voi prezenta rolul supporterului în cadrul unui club și totodată modul acestuia de a interacționa direct sau indirect cu clubul, supporterul (în rolul său de spectator) prezentând caracteristici diferite de la țară la țară. Tocmai din acest punct de vedere rolul echipei de proiectare devine mult mai important fiind necesară acordarea de atenție nu doar spațiului arenei sportive, ci și contextului local social, politic, economic ș.a.m.d. în care aceasta este inserată.

Asigurarea celor mai bune condiții de desfășurare a spectacolului fotbalistic și oferirea spectatorului a unei experiențe unice în interiorul arenei sportive se poate realiza prin integrarea unor funcțiuni conexe și complementare încă din faza de proiectare și prin asigurarea securității individului la astfel de manifestări sportive. Manifestările huliganice pe stadion au condus la crearea unui sentiment de izolare a publicului general față de manifestarea sportivă, rezultând o tendință descendentă a numărului spectatorilor care participă la competiția sportivă.

În cadrul acestui volum voi prezenta soluții de remediere a situației actuale (generată de impactul manifestărilor huliganice asupra spațiului arenei sportive și evenimentelor găzduite) prin recomandări ce vizează deopotrivă aspecte de ordin social, legislativ, arhitectural, educațional ș.a.m.d. (Fig. 1).

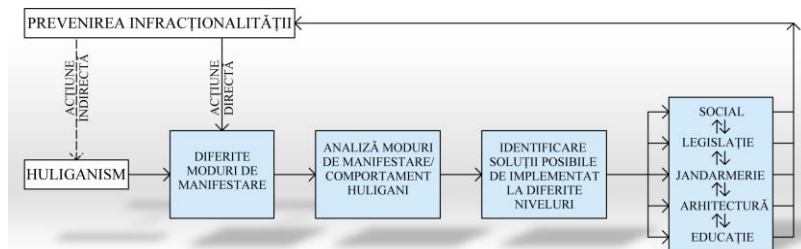

Fig. 1: De la analiza fenomenului huliganic la soluții de prevenire a infracționalității – schemă de relații. (c) Radu Sfînteș

Fenomenul reprezentat de huliganism impune propriile condiționări, analiza manifestărilor huliganice pe stadion dând lucrării o direcție clară. Ținând cont că acest fenomen este specific arenelor de fotbal, fiind întâlnit rar în cazul altor sporturi (și de obicei discutăm despre aceleași grupări de suporteri

formate în jurul sportului rege), aria de analiză a arenelor sportive se va limita numai la prezentarea celor pe care se desfășoară, în mod constant, competiții sportive cu balonul rotund. O serie de evenimente tragice ce au avut loc de-a lungul timpului la competiții de fotbal transformă acest caz particular al huliganismului pe stadion într-o problemă importantă. Analiza se va axa în special pe stadioanele din țări cu grupări huliganice sau de suporterți cu tendințe spre violență precum Anglia, Brazilia, Germania, Spania, România ș.a.m.d. Măsurile ce urmează a fi propuse vor viza lupta împotriva acțiunilor violente, în căutarea de soluții care să încurajeze mai degrabă manifestările de tip „agresivitate simbolică” (care nu ar trebui să provoace incidente sau vătămări corporale în rândul suporterilor obișnuiți), specifice grupărilor ultras. Cu toate că acțiunile grupărilor huliganice se fac simțite și la nivel urban, cercetarea de față se limitează numai la analiza și la propunerea de soluții cu rol în prevenirea infraționalității în interiorul complexului sportiv, considerând că extinderea ariei de studiu necesită un alt tip de analiză și cercetare, problemele nefiind în totalitate aceleași¹.

Pentru a înțelege mai bine modul de acțiune și de manifestare a grupărilor huliganice, voi analiza o serie de factori care țin de modul de organizare a grupurilor de suporterți, de psihologia suporterului și modalitățile de influențare a acestuia. Cercetarea va continua cu o analiză a arenei sportive atât din punct de vedere al evoluției și tipologiei sale, cât și în funcție de soluțiile actuale implementate în lupta împotriva infraționalității. Toate acestea s-au bazat pe o cercetare bibliografică multidisciplinară, fiind parcurse documente oficiale cu rol în prevenirea infraționalității, studii și rapoarte ale cercetătorilor care au drept obiect de studiu huliganismul.

În baza acestei cercetări am identificat soluții posibile pentru îmbunătățirea complexurilor sportive astfel încât să se prevină acțiunile de tip huliganic din interiorul lor. În acest sens voi propune scheme și recomandări a căror implementare o consider necesară pentru creșterea securității pe stadioane și a calității timpului petrecut de spectatori în arena sportivă, inclusiv propuneri de modificare a legislației actuale.

¹ Trebuie precizat și că, în cadrul cercetării, nu au putut fi parcurse documentațiile utilizate de către forțele de ordine, acestea având caracter intern. Prin urmare, o eventuală implementare a soluțiilor propuse ar trebui corelată cu soluțiile, metodele de control și intervenție din astfel de documente.

CAPITOLUL 1

PROCESUL DE TRANSFORMARE SUPORTER – HULIGAN

1.1 Suporteri

O societate nu poate să funcționeze dacă nu sunt satisfăcute necesitățile primare ale membrilor săi. Pentru satisfacerea acestora trebuie îndeplinite, însă, și o serie de precondiții. Trebuie să se asigure:

libertatea de exprimare, libertatea de a face orice dorește o persoană atâta timp cât nu există o vătămare a unei alte persoane, libertatea de exprimare a propriei personalități, libertatea de a investiga și de a căuta informații, libertatea de a-ți apăra propria persoană, dreptatea, imparțialitatea, onestitatea. (trad. ns., Maslow, 1943, 383)

În acest volum mă voi axa, în principal, pe nevoia primară de siguranță a individului, utilizând drept precondiție recreerea. Voi urmări importanța accesului la un sport aparținând jocurilor de echipe (voi analiza în special sportul rege – fotbalul), indentificând modul de funcționare a acestuia în cadrul unei societăți, precum și implicațiile sale, majore și numeroase, la nivel social.

Practicarea unui sport a reprezentat, în antichitate, o modalitate de pregătire fizică pe timp de pace pentru un eventual conflict armat. Printre puținele sporturi care și-au continuat existența în perioada modernă și care rămân mărturie a acestei funcții se numără sporturile asociate jocurilor olimpice (întâlnite în Grecia Antică) precum aruncarea suliței, discului, sau probe de alergare pe diferite distanțe, ajungându-se până la maraton. Conștientizarea importanței ajungerii la anumite performanțe a condus la o specializare a sportivilor practicanți.

La fel ca în cazul întrecerilor sportive grecești, „[s]pectacolele romane erau un mod de etalare publică a puterii și acea putere era în primul rând militară” (trad. ns., Wiedemann, 1992, 3). Pe lângă caracteristicile evenimentului legate de spectaculozitate, de creare a unei bune dispoziții în rândul spectatorilor și de elogiare a unor personalități sau bătălii celebre, astfel de întâlniri sportive aveau și un rol de demonstrare a puterii statului în fața diverselor pericole.

Existența unui spectacol presupune inevitabilă existență a spectatorilor. Între actori și spectatori există o legătură foarte puternică, niciunii dintre ei nepunându-se în discuție existența celălaltului, indiferent dacă este vorba despre un spectacol sportiv sau artistic.

Pentru a fi satisfăcute necesitățile primare ale spectatorului, tot asamblul de elemente legate de respectivul spectacol (de la dinamicitatea

spectacolului până la arhitectura spațiului construit) trebuie să conlucreze. Oricum, putem surprinde, în evoluția unor societăți diverse, transformări semnificative ale ideii de spectator, în strânsă legătură cu tipul de spectacol la care acesta participă – de la spectacole adresate întregii societăți la spectacole adresate unui public elitist de exemplu, sau de la spectacole organizate la spectacole spontane ș.a.m.d. Societatea contemporană anulează, însă, într-o foarte mare măsură, o legătură de tip determinat. Accesul la anumite evenimente nu mai depinde de clasa socială: clasa socială nu mai este cea care dictează ce spectacole se pot urmări sau nu se pot urmări. Sportul rege era considerat „un joc specific clasei muncitoare, majoritatea terenurilor noi fiind construite în apropierea centrelor comunităților de muncitori” (trad. ns., Carnibella et al. 1996, 21). Una dintre expresiile uzitate în cazul fotbalului este aceea de *gentleman's game played by hooligans* (joc al domnilor, jucat de huligani), în comparație cu rugby-ul despre care se afirma că ar fi *hooligan's game played by gentlemen* (joc al huliganilor, jucat de domni). Ambele sporturi de echipă, în variantele moderne pe care le întâlnim în zilele noastre, au pornit de la același sport-cadru, jucat cu balonul rotund, dar fără reguli bine conturate. Acum, același spectator poate să urmărească, fără riscul de a-i fi afectată imaginea în cadrul clasei sociale din care face parte, un spectacol de operă (într-o sală de concerte special amenajată), un meci de fotbal (într-o arena sportivă dedicată – stadionul de fotbal) sau chiar să participe, pe același stadion, la concerte de muzică clasică.

De exemplu, violonistul și dirijorul André Rieu, împreună cu orchestra sa, încearcă, prin concertele ținute, să atragă atenția unui public mult mai larg și mai divers, depășind limitele, de mult stabilite, ale unui concert simfonic. Un spectacol ținut pe Amsterdam Arena, în fața a peste 85 000 de oameni², în aer liber, nu se compară cu unul ținut într-o sală de concerte, ridicând noi provocări la care trebuie să răspundă atât artistul și echipa acestuia, cât și publicul. Atmosfera creată în acest spațiu, posibilitatea de realizare a unei scenografii mult mai complexe, realizarea unei relații unice între spectatori și artist sunt doar câteva dintre plusurile acestui nou mod de a introduce concertele în spații nededicate.

Progresul tehnologic își spune și el cuvântul. Odată cu avântul luat de reportajele din mass-media, de transmisiunile TV și de informațiile disponibile pe internet, cerințele spectatorului au crescut. Acesta nu se mai mulțumește cu un simplu spectacol care poate să fie rulat sau prezentat la infinit. În acest moment, orice spectacol trebuie să fie dinamic, să fie captivant, să fie altfel decât cel anterior sau decât altul prezentat de către alți artiști.

² Pe același stadion, înaintea începerii meciului dintre Ajax Amsterdam și Olympique Marseille din data de 18.03.2009, artistul chiar a interpretat două melodii unui alt gen de public decât cel obișnuit – suporterilor de fotbal (Rieu, 2009)

Spectacolul a devenit un mod de relaxare, o sursă de bună dispoziție, un motiv de întâlnire și relaționare cu alți pasionați ai aceluiași tip de eveniment, adresându-se, deci, oricui în egală măsură. Fiecare individ este liber să aleagă gama de spectacole la care dorește să participe, putându-și găsi în acestea echilibrul. Participarea la spectacole poate reprezenta chiar un mod de defulare, de descărcare a tensiunilor acumulate într-o anumită perioadă. „După o săptămână lungă tratată cu seriozitate, îmi place să mă descarc.” spune un urmăritor de spectacole fotbalistice (trad. ns. din engleză, The Social Issues Research Centre, 2008, 11).

Atractivitatea unui spectacol este cu atât mai mare cu cât este facilitată participarea întregii familii. De altfel, consecințele pozitive ale participării la un spectacol sau eveniment cu familia, la nivel social, dar mai ales psihic, sunt numeroase.

În acest volum mă voi opri asupra spectacolului generat de lumea sportului și, cu toate că sunt asemănări multiple între diferitele ramuri sportive, pentru a ilustra probleme și nuanțe specifice, mă voi axa pe arenele sportive care găzduiesc competiții pentru sporturile de echipă. Mai exact, voi discuta despre arenele sportive dedicate fotbalului și suporterii acestuia. Acolo unde va fi cazul și pentru a ilustra importanța crescută a anumitor aspecte voi face trimiteri și la alte sporturi care se pot desfășura în același spațiu (rugby, atletism, ș.a.m.d.).

Spațiile-cadru de tipul arenelor sportive au atras de-a lungul anilor o multitudine de spectatori, generând recorduri de audiență datorită: numărului mare de locuri, accesibilității, condițiilor oferite de respectivul complex, flexibilității spațiului ș.a.m.d.

Fotbalul reprezintă un mod universal de recreere – fiind răspândit pe tot mapamondul și astfel transformându-se în *sportul rege*. Acest sport a reușit să depășească orice barieră (lingvistică, culturală, rasă ș.a.m.d.) și orice graniță, devenind un adevărat mod de viață pentru „adeptii” lui. Sportul rege reușește să adune la un loc familii, comunități, dar și necunoscuți care susțin cu înverșunare echipa favorită, locală sau națională. Un astfel de sport creează atât amiciții în rândul suporterilor, cât și rivalități. Este un sport care „a prins” ușor, indiferent de cultură, de religie, de culoare, statut social sau de aspecte financiare. Modul de desfășurare a întregului „spectacol” este de așa natură gândit încât comunicarea și socializarea dintre spectatori să fie posibilă și chiar dorită.

Un aspect foarte important al răspândirii fotbalului la nivel global îl constituie generarea unor comportamente specifice, a unor manifestări, trăiri similare (de exemplu, ne putem referi la devotamentul suporterilor față de clubul preferat). Fiind unul dintre cele mai urmărite și practicate sporturi de pe mapamond, fotbalul provoacă, etapă de etapă, o gamă largă de sentimente suporterilor, acestea variind de la descurajare până la euforie.

Acest sport a reușit să își conducă „adeptii” către adoptarea unui stil de viață specific, aceștia fiind interesați de tot ce se întâmplă cu echipa lor favorită (fie ea de club, națională sau internațională), legând de aceasta o serie de activități nu neapărat spectaculare, ci de multe ori chiar obișnuite (de exemplu, frecventarea unui bar dedicat clubului sau, și mai la îndemână, purtarea unor piese vestimentare – tricouri, fulare ș.a.m.d. – pe care apare sigla clubului). Implicațiile pe care fotbalul le are asupra practicantilor și suporterilor variază de la individ la individ, pornind de la nivelul sănătății, fizicului și mentalului, ajungând la aspectele de natură sociologică (noi legături de prietenie realizate între membrii unei galerii sau întărirea unor relații existente) și chiar financiare³.

Am precizat mai sus că avem de-a face cu un spectacol. În interiorul arenei sportive este vorba, însă, de un dublu spectacol: cel susținut de jucători pe de-o parte, ca protagoniști principali și, pe de altă parte, cel susținut de suporterii care, prin modul de exprimare pe stadion (cântece, coregrafii, bannere, sau acte mai puțin plăcute: agresiuni verbale sau chiar acțiuni antisociale, huliganice sau de vandalism) creează o atmosferă aparte în acest spațiu. În acest moment, spectacolul oferit de galerie și de suporterii în interiorul unui stadion se adresează celor care acceptă un astfel de comportament. Deschiderea societății contemporane către incluziunea socială face necesară însă, în acest context, regândirea conceptului de arenă sportivă. Ar trebui ca și noi – arhitecții – împreună cu alți specialiști implicați în conceperea arenelor sportive, să venim cu soluții prin care să îmbogățim experiența trăită de spectatorii prezenți pe stadionul de fotbal. Dimensiunile avute de aceste arene sportive accentuează rolul important al arhitectului, acesta fiind nevoit să conceapă un spațiu care să răspundă cât mai bine nevoilor (schimbătoare în timp) ale utilizatorului final. Totodată, rolul arhitectului este acela de a ajuta și continua, prin arhitectura arenelor sportive, procesul de eliminare a barierelor de comunicare. Fotbalul, și sportul în general, a reușit să se transforme într-un adevărat liant al societății, realizând o legătură strânsă între participanți și o comunitate dedicată a acestora.

Arenă sportivă însăși constituie parte a spectacolului: aceasta poate să atragă prin aspect, prin funcțiuni, prin servicii oferite publicului, prin modul de punere în valoare a spectacolului desfășurat în terenul de joc. Spectatorul este atras în spațiul arenei sportive în principal de meciul ce urmează să fie jucat pe suprafața de joc. Prin urmare, pentru a menține suporterii un timp cât mai îndelungat pe arenă, ar trebui să fie organizate partide foarte dese. O întâlnire sportivă lipsită de pauze, care s-ar desfășura în continuu, pe întreaga perioadă a

³ În mare parte discutăm despre afaceri ilegale, dar foarte profitabile, care se pot desfășura în jurul unui eveniment sportiv: vânzarea de bilete la suprapreț, a echipamentelor sau a accesoriilor sportive (fulare, steaguri, embleme), stupefiante ș.a.m.d.

timpului permis regulamentar, ar conduce la o extenuare fizică și mentală a practicanților și supporterilor. Pauzele impuse prin modul de organizare a competițiilor sportive sunt propice nu numai jucătorilor, ci și supporterilor, fiind perioade utilizate cu precădere pentru comunicare, socializare, distracție, relaxare a tuturor simțurilor și totodată de pregătire pentru o nouă etapă a întrecerii sportive. Timpul suplimentar petrecut în arenă de către supporter poate să ajungă să fie egal cu cel al competiției sportive. La o partidă de fotbal obișnuită (care nu are prelungiri și la care nici nu au fost incidente în timpul desfășurării întrecerii sportive), spectatorul ajunge să petreacă pe stadion, în medie, între 2h și 2h 30min. Acest timp mediu poate să crească semnificativ în cazul în care spectatorul realizează intrarea în complexul sportiv din momentul în care se permite accesul pentru eveniment (cu 2h înainte de fluierul de începere a partidei), sau dacă partida are prelungiri și ulterior se bat loviturile de la 11m (în medie încă 45min până la 1h după fluierul de final al timpului regulamentar de joc). În tot acest timp, utilizarea funcțiilor complementare prezente în arena sportivă (restaurant, bar, magazine de suveniruri ș.a.m.d.) completează spectacolul fotbalistic. Tocmai datorită acestei lungi perioade petrecute în stadion este necesară existența și funcționarea în condiții optime a spațiilor conexe, acestea fiind legate atât de nevoile fiziologice ale individului (hidratare, hrană ș.a.m.d.), cât și de nevoia de socializare, cel puțin în interiorul grupului apropiat (familia, grupul de prieteni ș.a.m.d.).

Atraktivitatea sau practicarea unui sport, mai ales a fotbalului, este insuflată în general de o persoană apropiată. Fie că cel care insuflă este părintele (de cele mai multe ori tatăl), fie că sunt prietenii cu care urmează să vizionezi sau să participi la meciul de fotbal, această atracție către fotbal se capătă în timp, de foarte multe ori chiar din copilărie. Tot în această perioadă se deprinde și modul de acțiune și de interacțiune a unui individ cu societatea, ce ține în mare măsura de capacitatea acestuia de a se raporta la regulile existente în spațiul respectiv. Tocmai această interacțiune continuă, încă de la vârstă fragedă, cu sportul creează, în tânărul supporter, un adevărat sentiment de apartenență și de identitate cu acesta. Acceptarea într-un grup care are aceleași credințe ca și tânărul supporter începe să fixeze și mai mult această afiliere la sportul respectiv.

Acest nucleu, format din mai mulți supporteri în interiorul arenei sportive, se încadrează și acționează conform modului de acțiune specific grupărilor de oameni. Analiza maselor de oameni a constituit un subiect important încă din 1896, când psiho-sociologul Le Bon afirma, în cartea sa *The crowd. A Study of the Popular Mind* faptul că „o aglomerare de oameni prezintă caracteristici foarte diferite față de cele ale indivizilor ce o compun” (trad. ns., Le Bon, 2002, 1). Tot el atribuia, însă, acestor grupuri de oameni numai putere distructivă. Totuși, modul de relaționare a supporterului din cadrul unui grup afiliat unui club de fotbal la cerințele societății moderne poate să aibă

consecințe pozitive, nu numai negative. În acest subcapitol mă voi referi cu precădere la efectele pozitive ale includerii supporterului într-un grup de oameni, constituit în jurul echipei favorite. Aspectele negative ale acestei încadrări vor fi prezentate în subcapitolele următoare, legate de transformarea supporterului în huligan.

Constatăm, parcurgând cercetări și studii ulterioare studiului lui Le Bon, realizate pe grupuri constituite în jurul unor cluburi de fotbal, că există o serie de roluri benefice ale apartenenței la un astfel de grup (Carnibella et al., 1996; Dunning, 2000; Guilianotti, 1994; Spaaij, 2006).

Supporterul avid după spectacolul fotbalistic face de cele mai multe ori parte dintr-un grup, indiferent dacă vorbim despre cel mai simplu tip de grup realizat ad-hoc, pe stadion, sau de grupuri care nu depind de limita arenei sportive și care își continuă existența în viața de zi cu zi. După cum am precizat și anterior, datorită perioadei petrecute în stadion, legăturile spontane sunt favorizate în interiorul arenei sportive, barierele de comunicare fiind eliminate (mai exact, supporterii adoptă, indiferent de statutul lor, un limbaj comun – acela al sportului pe care îl susțin –, iar configurarea arenei contribuie la crearea de legături cel puțin cu ceilalți suporteri aflați în imediata apropiere). Datorită spațiului relativ restrâns dintre scaune, datorită modului de exprimare adoptat în cadrul acestor arene sportive și uneori a lipsei de dinamism și atractivitate a spectacolului fotbalistic, supporterii ajung să fie prinși în găsirea chiar și a altor subiecte de interes comun cu vecinii. O discuție cu un interlocutor pe teme de fotbal nu presupune un nivel ridicat de cunoștințe în domeniul respectiv. O expresie populară spune că *orice român se pricepe: la politică, la fotbal și la agricultură*, marcând ușurința cu care un interlocutor poate să poarte un dialog sau să intervină într-o discuție și să își prezinte propria părere (indiferent dacă este corectă sau nu, documentată sau nu) într-un subiect de interes general precum fotbalul, politica sau agricultura. Tocmai gradul scăzut de cunoștințe necesare pornirii unor discuții în domeniul fotbalistic face posibilă o interacțiune facilă între vorbitori. Din acest punct de vedere, arhitectura arenelor sportive are un rol important deoarece, prin modul în care sunt poziționate tribunele sau peluzele, este facilitată interacțiunea între suporteri ai aceleiași echipe de fotbal. Această interacțiune dintre suporteri (poate necunoscuți înainte de începutul meciului) facilitează o posibilă descărcare a tensiunilor interioare ale supporterului acumulate în timpul zilei și, totodată, ruperea de lumea din afara stadionului, reducând stresul de zi cu zi și astfel având un rol foarte important la nivel psihic. Pe de altă parte, un grup-nucleu poate să fie format împreună cu cei apropiați. Fie că este vorba despre familie sau despre prieteni, aceste momente petrecute împreună solidifică relația dintre participanți. Este o acțiune săvârșită împreună care stimulează și implică pe toată lumea, putând fi observată de-a lungul unei partide de fotbal, pornindu-se de la grija părinților (în special tatăl) față de copii în timpul meciului și

ajungându-se la imprimarea, în memoria copiilor aduși pentru prima dată pe stadion, a unui model de urmat în viață. Imaginea părintelui puternic se transmite copilului care implicit începe să se maturizeze și să învețe prin exemple.

În orice context, transmiterea anumitor trăsături se realizează prin aplicarea modelului întipărit în memorie, arena sportivă având capacitatea de a facilita o apropiere cât mai puternică între membrii familiei. În fond, acest mod de învățare prin imitare este recunoscut și întâlnit în lucrări de psihologie care susțin posibilitatea ca tânărul supporter să poată fi îndrumat spre a urma exemple cât mai bune în viață (Iluț, 2004; Harrell, 2007; Marte, 2008). *Lecțiile învățate pe stadion nu trebuie să fie înțelese exclusiv ca lecții care țin de domeniul sportiv ci, mai degrabă, ca un mijloc indirect de acumulare a altor competențe necesare în viață: tânărul supporter poate să dezvolte mult mai rapid noi capacități de comunicare, de integrare facilă în mediul în care se află, de relaționare în spațiul public sau chiar poate să deprindă abilitatea de a reuși să se descurce în situații tensionate. Individul are nevoie să se confrunte cu momente diferite pentru a-și dezvolta capacitatea de reacție în situații similare, iar stadionul reprezintă o astfel de scenă unde, sub îndrumarea corectă a apropiaților, individul poate experimenta și poate deprinde astfel de competențe, abilități ș.a.m.d.*

1.2 Rolul suporterilor în cadrul evenimentelor fotbalistice

Scopul oricărei unități economice și factorul cel mai important care contribuie la dezvoltarea unei firme îl constituie generarea de venituri și, implicit, profit. Lăsând la o parte caracterul de loisir sau de relaxare al sportului rege, trebuie să conștientizăm existența clubului de fotbal ca unitate economică, acesta reprezentând, printre altele, un mijloc de promovare și de practicare a fotbalului la nivel profesionist – activitate susținută prin generarea de venituri.

Cluburile de fotbal au evoluat de-a lungul timpului de la entități sportive cu jucători amatori, la entități moderne cu sportivi profesioniști. Această mai nouă formă presupune susținerea unui mecanism complex de achiziționare, pregătire și refacere a sportivilor, construirea de arene moderne care să adăpostească activitățile vizate și, nu în ultimul rând, dezvoltarea unor strategii care să contribuie la creșterea atractivității fotbalului în rândul suporterilor – toate acestea marcând transformarea sportului rege într-o afacere și necesitatea generării de resurse financiare.

Există mai multe variante prin care clubul poate să genereze venituri și implicit profit, pornind de la simplul bilet de acces pe arena sportivă, până la contracte de televizare a meciurilor de fotbal. Paradoxal sau nu, toate sunt legate de angajamentul suporterului echipei de fotbal. Acesta se bucură de

spectacol, contribuind totodată la existența și prosperarea clubului prin achiziționarea biletului de acces pe teren, a echipamentului sportiv inscripționat cu numele echipei sau cu cel al jucătorului favorit, a produselor disponibile în restaurantele și barurile clubului ș.a.m.d. Suporterii aflați pe stadion sunt cei care fac posibil ca „pasiunile și emoțiile asociate cu jocul propriu-zis [să] se extind[ă] ca un fel de contaminare irezistibilă de-a lungul tribunelor și gradinelor” (trad. ns., The Social Issues Research Centre, 2008, 12).

Toate elementele prezentate anterior țin de un comportament activ al pasionatului de fotbal, dar există și posibilitatea ca acesta să aibă un comportament pasiv. Veniturile obținute de pe urma transmisiunilor TV de către clubul de fotbal sunt generate de acest suporter pasiv. Vizionarea meciurilor de fotbal din propria locuință sau din pub-uri generează venituri televiziunii care are drepturile de transmitere pentru respectiva partidă (în special din publicitatea prezentată pe tot parcursul spectacolului sportiv). Cu cât audiența este mai mare, cu atât și interesul televiziunilor este mai mare, ceea ce duce la creșterea valorii drepturilor de televizare pentru un anumit tip de eveniment sportiv (campionat, ligă, Europa League, Champions League). Veniturile încasate de pe urma drepturilor de televiziune intră, într-o primă fază, în bugetul organizatorului competiției sportive care, ulterior (de obicei la finalul tabloului competițional), împarte suma respectivă între participanți, ținând cont de poziția ocupată de echipă la final. Există, pe de altă parte, foruri sportive internaționale care recompensează financiar echipele de fotbal după fiecare eveniment sportiv (a se vedea cazul Champions League). Valoarea câștigurilor financiare, raportate la suma propusă spre a fi investită într-un an competițional, poate varia enorm. În acest sens, se creează un mecanism de funcționare în care sunt implicați suporterii, echipa de fotbal, numărul de participări în competițiile internaționale și locale, valoarea drepturilor de televizare a partidei. După cum se poate observa în Fig. 2, există o legătură strânsă între suporter, echipa de fotbal și venit. Numărul suporterilor unei echipe fluctuează în funcție de renumele echipei (ce depinde de rezultatele echipei în competițiile în care este agrenată, de câștigarea de trofee naționale sau internaționale, de istoria clubului ș.a.m.d.), de valoarea (apreciată de către aceștia) a jucătorilor achiziționați sau a lotului existent, de serviciile oferite de clubul de fotbal, de atractivitatea spectacolului fotbalistic și, nu în ultimul rând, de calitățile și capacitatea stadionul echipei favorite.

O variație a numărului de suporterii are influențe asupra echipei de fotbal care este dependentă de veniturile încasate. După cum am precizat anterior, televiziunile sunt mult mai interesate să transmită meciurile echipelor cu un număr mare de suporterii sau telespectatori, iar sponsorii oficiali ai clubului (indiferent dacă discutăm despre sponsorii a căror nume, sigle sau embleme se găsesc pe tricourile jucătorilor de fotbal, sau de cei care își fac publicitate de pe urma panourilor amplasate pe stadion) plătesc o sumă mai

mare unei echipe de top, vizibile. La urma urmei, fotbalul s-a transformat într-o adevărată afacere care este prinsă în mecanismele de piață și marketing, bazându-se pe câștiguri directe și indirecte. De altfel, „Cluburile de fotbal și-au recunoscut potențialul de marketing și s-au diversificat către producția de bunuri și servicii, pornind de la hoteluri și cluburi de fitness, până la toate tipurile de produse ce pot fi comercializate.” (trad. ns., Sandvoss, 2004, 71).

În tot acest lanț generator de venituri putem observa rolul determinant pe care îl poate avea supporterul. Acesta este cel care vizionează reprezentația sportivă, constituind, de fapt, factorul care determină și perpetuează acțiunea – fotbalul ca afacere, dar și spectacol.

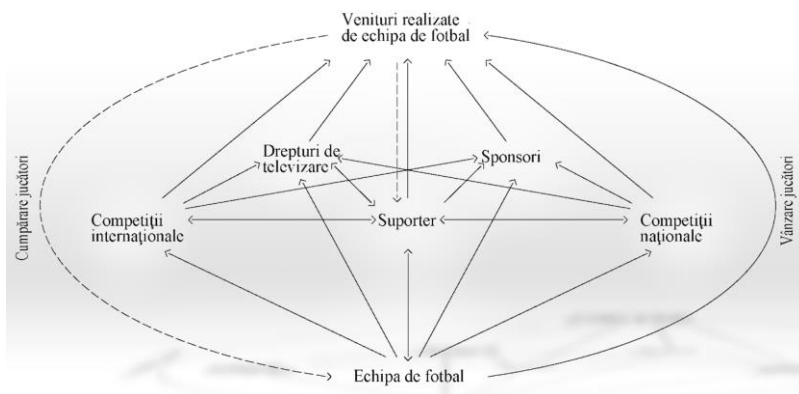

Fig. 2: Schema mecanismului de funcționare. (c) Radu Sfinteș

Spectatorul de pe stadion, însă, nu este unul pasiv, asemenea celui din fața televizorului, ci el participă într-o oarecare măsură activ la partida disputată pe teren. Comportamentul pozitiv sau negativ al acestuia, ca rezultat al sentimentelor generate de spectacol, capătă o importanță foarte mare, putând influența chiar scorul final (The Social Issues Research Centre, 2008; Brown, 1998). În sens pozitiv, devotamentul supporterilor, dincolo de avantajele financiare direct influențate de satisfacția acestora, poate contribui la motivarea jucătorilor, astfel că „Fanii chiar cred că trebuie să participe la meciul de fotbal pentru a «ajuta echipa să câștige», nu doar pentru a observa evenimentul” (trad. ns., The Social Issues Research Centre, 2008, 4). Pe lângă această motivare suplimentară venită din partea supporterilor mai putem enumera și rolul important pe care îl au aceștia în creșterea standardelor, sau la îmbunătățirea serviciilor oferite. Spectatorul trebuie să fie mulțumit de serviciile primite, determinând clubul să investească o parte din venituri – de exemplu, printr-o mai bună pregătire a angajaților și a jucătorilor, în serviciile medicale specifice,

în facilitățile adresate publicului larg sau echipei de fotbal ș.a.m.d. În sens negativ, același supporter se poate transforma, foarte repede, într-un element perturbator, tocmai prin modul de exprimare (fie că acesta vizează susținerea echipei favorite, fie că vizează demotivarea echipei adverse), sau prin modul de manifestare (putând chiar boicota sau anula partidele de fotbal). Starea de spirit a supporterilor (pozitivă sau negativă) se poate schimba în foarte scurt timp, astfel că este foarte util să putem identifica factori care să atenueze șocul reprezentat de această schimbare de atitudine.

Nu putem să nu observăm rolul spectatorului și ca participant în cadrul unor spectacole cu diferite teme, organizate pe aceeași arenă de fotbal. Astfel de spectacole, cu alt specific decât cel legat de fotbal, aduc venituri cluburilor de fotbal sau celor care administrează stadionul, prin închirierea arenei. Acestea pot să varieze de la organizarea de evenimente de mici dimensiuni (mese festive, întâlniri de afaceri ș.a.m.d.) până la spectacole de mari dimensiuni. În urma unor amenajări speciale (bazate pe cerințele spectacolului ce urmează a fi pus în scenă), datorită acusticii bune și a numărului mare de locuri disponibile în arena sportivă, au fost organizate, cu succes, concerte de muzică de la genul rock (12.07.1986, concert Queen, Wembley Stadium, 72.000 de spectatori), la genul clasic (11.06.2011, concert André Rieu, Amsterdam Arena, 85.000 de spectatori), de la spații de acomodare a persoanelor în caz de dezastre naturale (2005, Uraganul Katrina, Louisiana Superdome), până la adunări politice (20.09.2014, prezentare candidat la funcția de președinte al României, Arena Națională – București, 70.000 de simpatizanți).

Nu trebuie să neglijăm nici influența supporterului în afara stadionului. Există suficient de multe competiții în acest sport în care numărul de locuri ale unui stadion este insuficient, caz în care „spațiile urbane complementare [stadionului] sunt considerate din ce în ce mai mult a fi arenele efective pentru toți cetățenii locali și pentru supporterii de fotbal – un loc pentru oamenii obișnuiți.” (trad. ns., Hagemann, 2010, 724).

În acest context, pe lângă arena de fotbal, se deschid alte spații adecvate pentru supporter: de la spații comerciale (restaurante, baruri, cafenele), până la ecrane mari amplasate în spații deschise, care sunt utilizate pentru transmiterea partidei. Toate acestea joacă un rol important în realizarea atmosferei propriice evenimentului sportiv, estompând diferențele dintre interior și exterior. Întreg orașul se transformă într-o adevărată scenă pentru supporterul avid după spectacol, o pregătire a spațiului urban conformă situației având implicații majore în dublu sens:

realizarea unui eveniment la nivelul întregului oraș și transformarea orașului pentru un eveniment sunt două părți ale aceleiași monede: promisiunea și îndeplinirea acesteia, reclama realizată unui produs și

consumarea acestuia, marketizarea și comodificarea⁴ urbanității. (trad. ns., Hagemann, 2010, 734).

Prin urmare, se constată că spectatorul are un rol foarte mare, nu numai în desfășurarea spectacolului, ci și în menținerea, într-o anumită măsură, a nivelului echipei susținute, din punct de vedere deopotrivă financiar și psihologic. O serie de evenimente sunt organizate spre încântarea fanilor, marcând recunoașterea acestora drept *al 12-lea jucător*, deși motivul organizării vizează întotdeauna un câștig în dublu sens. Oricum, acceptarea supporterului drept factor de decizie și considerarea cerințelor și nevoilor acestuia drept probleme centrale aduc cu sine o serie de transformări atât în modul de desfășurare a sportului și a activităților conexe, cât și în modul de concepere a arhitecturii arenelor sportive, fapt ce ne interesează în mod deosebit în lucrarea de față.

1.3 Huliganismul

1.3.1 De la suporteri la huligani

Categorii de suporteri

Tema acestui volum are drept punct de plecare dorința de investigare a legăturii dintre stadionul propriu-zis (ca obiect arhitectural, rezultat al muncii unei echipe de proiectare multidisciplinare) și acțiunile antisociale desfășurate de unii suporteri pe stadion, urmărind identificarea elementelor arhitecturale (sau cel puțin a elementelor aflate într-un anumit tip de relație cu arhitectura) asupra cărora se poate interveni, astfel diminuându-se cauzele și consecințele acțiunilor respective. Prin urmare, este necesară întâi o cunoaștere a categoriilor diferite de suporteri și înțelegerea transformării supporterului în huligan.

Conform poliției germane (Carnibella et al., 1996), au fost identificate trei mari categorii de suporteri, în timpul meciurilor de fotbal: „categoria A” în care sunt introduși suporterii obișnuiți, pașnici, dornici să vadă spectacolul sportiv; „categoria B” unde sunt incluși suporterii cu o predispoziție spre violență; „categoria C” reprezentată de suporterii violenți din rândul cărora se desprind – sau în rândul cărora se regăsesc – huliganii și ultrașii. O nouă clasificare realizată de Consiliul UE stabilește doar două categorii: suporteri care nu prezintă un risc⁵ și suporterii care prezintă un risc⁶ (Consiliul Uniunii

⁴ „marketizarea” și „comodificarea” sunt termeni mai nou introduși în domeniul economiei, desemnând: primul – expunerea unor industrii și servicii la forțele pieței de consum, iar cel de-al doilea – acțiunea sau procesul de a trata ceva drept bun de consum

⁵ această nouă categorie cuprinzând suporterii din categoria A

⁶ această nouă categorie cuprinzând suporterii din categoria B și C

Europene, 2010), dar considerăm această clasificare o simplificare nejustificată. Definițiile propuse în documentul oficial sunt următoarele:

Definiție pentru un suporter care reprezintă un risc

O persoană, cunoscută sau necunoscută, care poate fi considerată ca reprezentând un risc potențial la adresa ordinii publice sau având un comportament antisocial, planificat sau spontan, în cadrul unui meci de fotbal sau în legătură cu acesta

Definiție pentru un suporter care nu reprezintă un risc

O persoană, cunoscută sau necunoscută, care poate fi considerată ca nereprezentând niciun risc în ceea ce privește cauza violenței sau dezordinii sau contribuția la una din acestea, planificată sau spontană, în cadrul unui meci de fotbal sau în legătură cu acesta (Consiliul Uniunii Europene, 2010, 21)

...ceea ce demonstrează o lipsă de înțelegere a modului de organizare și acționare a unui grup și mă determină să nu păstrez această clasificare, cu atât mai mult cu cât introducerea în aceeași categorie a suporterilor violenți (categoria C) și a celor cu predispoziție spre violență (categoria B) exclude găsirea de soluții pentru trecerea suporterilor din categoria B în categoria A.

În subcapitolele anterioare am făcut referire cu precădere la suporterii din categoria A și, la limită, la cei din categoria B. În majoritatea cazurilor, suporterii din categoria A sunt cei interesați să vină pe stadion împreună cu familia, copiii, cu prietenii de serviciu (pentru ei această activitate constituind un mod de petrecere a timpului liber). Tot în acest grup, dar la limită înspre categoria B, sunt incluși spectatorii care vin la eveniment doar datorită caracterului monden al acestuia. Cazul tip al suporterului care poate intra în categoria B este reprezentat de un individ sau un grup de invidizi (cu număr limitat de membrii) care dorește să se bucure de spectacolul fotbalistic, dar care este ușor influențat de starea de spirit de pe stadion. Acesta face parte din masa/grupul de oameni care participă la manifestări pornite de grupul suporterilor din categoria C (la aplauze, cântece, injurii ș.a.m.d.)⁷. În rândul acestei categorii pot fi incluși și suporterii înfocați care sunt „trup și suflet” pentru echipă dar nu sunt interesați de acțiunile antisociale. La limita dintre categoriile B și C se află membrii grupărilor ultras. Aceștia, teroristici, apelează la o *agresivitate simbolică* și nu ar trebui să fie încadrați direct în categoria C. Pe de altă parte, ei sunt formatori de opinii în cadrul mulțimii situate la peluză. Totuși, atâta timp cât nu sunt implicați în manifestări antisociale, încadrarea mai degrabă în categoria B pare justă.

⁷ în sensul susținerii (în urma marcării golului, a unor faze de joc reușite, drept apreciere a performanței unui jucător ș.a.m.d.) sau împotriva anumitor decizii (ale antrenorului, ale arbitrilor) sau ca urmare a unor ocazii de gol ratate ș.a.m.d.

Ultima categorie a suporterilor, de tipul C, este reprezentată de cei interesați de acțiuni violente, de tip huliganic. Numărul acestora pe stadion este relativ mic⁸ numai că, datorită relațiilor existente între membrii, aceștia ajung să coordoneze masele de pe stadion. Puterea și frica generată de acest număr restrâns de suporterii nu stă numai în modul lor de acțiune, ci mai ales este rezultatul devotamentului și a forței de care dau dovadă, reușind să se impună în fața celorlate tipuri de suporterii.

Într-o oarecare măsură, așezarea suporterilor în stadion poate fi legată de identificarea anumitor categorii. Cu predilecție, cei din categoriile B și C se vor orienta către peluze⁹, loc tradițional ocupat de aceștia de la începuturile mișcării ultras sau huliganice, având legatură, în mare parte, cu prețul mai mic al biletului în acea zonă¹⁰. Există, însă, cazuri rare în care suporterii din categoria B și C ocupă alte spații decât cele obișnuite, cu scopul de a mobiliza și a transforma suporterii de tip A în suporterii de tip B.

Grupul de suporterii

Mare parte a suporterilor din fotbal formează grupuri, printre elementele definitorii putându-se numi categoria socială comună, existența unui specific local (susținerea necondiționată a unei echipe de fotbal care devine o mândrie) sau de atracția reprezentată de tipul de spectacol:

Participanții colectivi care luptă pentru un același scop și care aparțin aceleiași categorii sociale își construiesc automat legături între ei din moment ce se consideră a fi echivalenți din punct de vedere cultural. (trad. ns., Braun și Vliegthart, 2008, 804)

De multe ori grupuri de suporterii se formează în condiții specifice, de somaj, venituri limitate, susținerea unei echipe putând fi considerate chiar mai importantă decât, spre exemplu, găsirea unui loc de muncă (Murphy, Williams și Dunning, 1990).

Caracteristicile generale ale grupurilor nu s-au schimbat de-a lungul istoriei și putem analiza huliganismul ca fenomen de grup prin prisma teoriilor dezvoltate la sfârșitul sec. al-XVIII-lea, luând, evident, în considerație transformările sociale și parametrii societății contemporane. De exemplu, Le Bon considera că „grupurile de oameni au numai putere distructivă” (trad. ns., (2002, xiii) în timp ce, în cadrul cercetărilor mai recente, manifestările unui grup

⁸ Se aproximează numărul acestora ca fiind în jur de 50-75 de suporterii, prezenți în același timp pe stadion (chiar dacă discutăm despre stadioane de mari dimensiuni).

⁹ denumirea tribunelor din spatele porților din cadrul terenului de joc

¹⁰ această așezare a galeriei la peluză are de a face și cu puterea financiară scăzută specifică membrilor din grupările huliganice/ultras care nu-și permiteau să cumpere bilete la tribuna 1 sau 2 (Murphy, Williams și Dunning, 1990; Spaaij, 2006; Guilianotti, 1994)

nu sunt privite a fi neapărat problematice, ci mai degrabă este prezentă ideea că orice grup are și manifestări distructive pe lângă cele pozitive (de exemplu, scenografiile realizate de grupările ultras/huliganice la începutul partidelor de fotbal). Filozofia și modul de acțiune a unui grup nu se modifică în funcție de membrii sau de nivelul de educație al acestora (Le Bon, 2002; Allport, 1937; Iluț, 2004; Adamatzky, 2005), în mare măsură datorită dezindividualizării care duce la „comportament automat, iluzoriu și irațional” (trad. ns., Adamatzky, 2005, 6). Limitarea propriei rațiuni, completată de caracterul receptiv și contagios al mesajului transmis de către mulțimea de oameni, face din individ (indiferent de trăsăturile inițiale ale acestuia, de statut social sau nivel de educație) o *unealtă* în realizarea unui scop al grupului. Atâta timp cât acțiunile grupului sunt îndreptate spre spectacol (coregrafii, diferite moduri de exprimare a sentimentelor la adresa unor jucători sau a echipei – pozitive: cântece, aplauze, strigare la unison a numelui unui jucător ș.a.m.d., sau negative: huiduieli, injurii, reproșuri ș.a.m.d.), fără generarea de evenimente antisociale, putem vorbi despre *manifestări pozitive* ale aglomerărilor de oameni. Manifestări de acest fel sunt de dorit și care chiar ar trebui promovate în cadrul arenei sportive, putând fi considerate un mod de satisfacere a nevoii de defulare.

Astfel, arena ar putea să devină un spațiu al exprimării libere a suporterului, chit că discutăm despre scandări împotriva jucătorilor sau persoanelor publice. În acest moment, în România, exprimarea licențioasă este interzisă în baza Legii nr 4 din 2008, art. 20 – paragraful m), care precizează că se interzice suporterilor „să săvârșească fapte, acte sau gesturi obscene, să profereze ori să scandeze injurii, cuvinte sau expresii jignitoare ori vulgare, precum și amenințări cu acte de violență împotriva celorlalți spectatori, oficiali, jucători sau a bunurilor acestora”, în timp ce paragraful n), din aceeași lege, stabilește faptul că suportul nu are voie „să profereze ori să scandeze injurii, cuvinte sau expresii jignitoare ori vulgare la adresa forțelor de ordine sau a personalului de ordine și siguranță” (Parlamentul României, 2012). Atâta timp cât respectivul suporter i se vor controla și impune modalitățile de exprimare pe stadion, el va încerca să găsească alte căi prin care să se manifeste (Harrell, 2007).

Există cazuri ale altor sporturi de echipă, cum ar fi rugbyul, fotbalul american ș.a.m.d., unde restricțiile aplicate suporterilor sunt limitate. Intervenția forțelor de ordine este minimă cu toate că suporterii echipelor adverse stau împreună în același sector din tribună, consumă băuturi alcoolice¹¹ sau chiar adresează mustrări la adresa jucătorilor propriei echipe sau a celei adverse. În acest caz am putea realiza chiar o paralelă între modurile diferite de control întâlnite la diferite competiții sportive și relația părinte-copil, observând

¹¹ în condițiile în care comercializarea și consumul de produse alcoolice este interzisă în apropierea și în cadrul arenelor sportive pe care se vor desfășura meciuri de fotbal)

că „monitorizarea parentală pare a fi strâns legată de delincvență și agresivitate, două componente ale comportamentului problematic generalizat” (trad. ns., Marte, 2008, 70).

Suporterii meciurilor de fotbal realizează, ei înșiși, un spectacol, cercetătorii constatând complementaritatea dintre meciul de fotbal pe de o parte și scenografia sau reprezentarea galeriilor pe de altă parte (Spaaij, 2006; Armstrong și Giulianotti, 2001; Murphy, Williams și Dunning, 1990; Tsoukala, 2009). Reprezentațiile galeriilor sunt de multe ori executate fără a fi însușite de membrii grupului deoarece „un individ într-un grup este un fir de nisip în mijlocul altor fire de nisip, pe care vântul le mișcă în voie” (trad. ns., Le Bon, 2002, 8). Totuși, anularea modului de analiză propriu și acceptarea celui impus de grup face posibilă apariția unui sentiment de protecție asigurat de respectiva adunare de oameni (Le Bon, 2002; Allport, 1937; Dunning, 2000; Guilianotti, 1994), acesta explicând constituirea în grupuri a suporterilor din categoriile B și C.

Studiile recente au observat o modificare a tipologiei membrului dintr-o grupare de suporter prin diversificarea fanilor existenți într-o galerie (Spaaij, 2006; Brown, 1998; Dal Lago și De Biasi, 1994; Piotrowski, 2004; Courakis, 1998). Astfel, în decurs de câteva zeci de ani, o parte considerabilă dintre membrii galeriilor au ajuns să fie nu mai fie persoane cu studii primare, șomeri sau muncitori necalificați cum era preponderent (Murphy, Williams și Dunning, 1990), cât indivizi cu studii medii și superioare, angajați pe diferite paliere în organigrama unei firme (Dal Lago și De Biasi, 1994; Spaaij, 2006). Această schimbare a membrilor unei galerii vine să confirme faptul că acele caracteristici fundamentale grupului nu se modifică indiferent de componența și de nivelul de educație a membrilor săi, ținând cont de numărul, în continuare ridicat, al manifestărilor antisociale sau de vandalism întâlnit pe stadioane.

O importantă trăsătură, în momentul în care ne referim la un grup de suporter, este legată de gradul de entativitate. Entativitatea reprezintă măsura în care un grup se percepe pe sine și este perceput drept o unitate coerentă (Baron, Branscombe și Byrne, 2011). Această unitate a grupului, putându-i-se determina o valoare numerică, cuprinsă pe o scară de la 1 la 9¹², ne ajută să putem compara diferitele tipuri de grupuri întâlnite în societate între ele. Cu cât valoare este mai mare „cu atât mai mult acestea vor fi privite de către membri și nonmembri deopotrivă a forma entități coerente – grupuri reale care pot, și deseori își exercită efectele puternice asupra membrilor lor” (trad. ns., Baron, Branscombe și Byrne 2011, 363). Unul dintre cele mai unitare grupuri este reprezentat de familie (cu o valoare de 8,57), în timp ce grupului de suporter

¹² 1 (structuri de indivizi care nu formează un grup), 9 (grup ideal)

asociat unui sport i s-a determinat o valoare de 7,12¹³. O astfel de valoare mare pentru grupările de suporteri din sport demonstrează unitatea membrilor care fac parte din galerii.

Huliganismul ca manifestare de grup

În momentul în care acțiunile unor grupări pun în pericol integritatea corporală a suporterilor – indiferent dacă discutăm despre membrii grupării, ai altor grupări sau chiar spectatori obișnuiți – avem de-a face cu o acțiune de tulburare a ordinii publice.

Deși putem identifica relativ ușor incidentele catalogate drept huliganice, definirea acestui fenomen s-a dovedit o adevărată încercare pentru cercetători. Pentru a avea un punct de pornire în definirea huliganismului, ne putem uita la definiții de dicționar:

Comportament violent sau bătăuș al tinerilor scandalagii
(trad. ns., Oxford Dictionary, f.d.-a)

Comportament bătăuș, violent sau distructiv (trad. ns., Merriam-Webster, f.d.-a)

Violență la meciurile de fotbal (trad. ns., Encyclopaedia Britannica, f.d.)

Tulburare a ordinii și moralei publice prin manifestări care arată lipsă de cuviință sau de respect față de regulile de conviețuire socială. (Dexonline, f.d.-a)

Din aceste câteva definiții se poate observa o paletă largă de acțiuni ce se pot încadra în categorie evenimentelor huliganice. Drept element comun poate fi identificată manifestarea fenomenului prin violență, dar mai departe se constată o inconsecvență în stabilirea profilului huliganului (de la individ la modul general, la tânăr/suporter de fotbal), sau a rezultatelor actelor huliganice (distructive sau nu). Caracterul de generalitate în modul de analiză a termenului poate fi înțeles până la un moment dat prin asemănările dintre termenul „huliganism” și cel de „violență”. Este necesară, însă, o diferențiere, cei doi termeni nefiind, totuși, sinonimi. Violența este definită drept:

utilizare a forței fizice pentru a face rău cuiva, pentru prejudicierea unei proprietăți etc. (trad. ns., Merriam-Webster, f.d.-b)

¹³ alte valori de referință, astfel încât să putem înțelege mai ușor valoarea determinată: grupări religioase – 8,20; grupări militare – 7,50; fan-cluburi ai artiștilor de muzică – 7,33; grupuri în cadrul serviciului – 6,78; grupuri cu interes comun – 6,53; grupuri ale sporturilor individuale – 6,44; elevii dintr-o clasă – 5,76 (Lickel et al., 2000)

A utiliza sau a implica forța fizică cu intenția de a face rău, de a prejudicia sau omorî/distruge pe cineva sau ceva. (trad. ns., Oxford Dictionary, f.d.-b)

Înșușirea, caracterul a ceea ce este violent (1); putere mare, intensitate, tărie. 2. Lipsă de stăpânire în vorbe sau în fapte; impulsivitate, brutalitate, vehemență. 3. Faptul de a întrebuița forța brutală; constrângere, violentare; siluire; încălcare a ordinii legale. (Dexonline, f.d.-b)

Totodată trebuie realizată deosebirea între violență și agresivitate, de multe ori acești termeni fiind utilizați eronat:

sunt de multe ori utilizați în mod interșanjabil în studii legate de sport, ceea ce a zădărnicit eforturile de conciliere a unor teorii diverse. Majoritatea episoadelor de violență a fanilor (dar nu toate) presupun elemente atât de violență, cât și agresivitate. (trad. ns., Ward, 2002, 455).

Agresivitatea poate fi considerată punctul de pornire a violenței, aceasta trebuind să fie privită drept un comportament prin care se încearcă provocarea unei stări de disconfort unei alte persoane (Goldstein, 2002; Harding, 2006; Ward, 2002). Agresivitatea poate să fie realizată prin moduri verbale sau fizice, dar cu o intensitate redusă precum: bârfă, ostracizare, înjurături, diferite forme de ridiculizare, de umilire sau farse, intimidare ș.a.m.d. În momentul în care se face trecerea la utilizarea unei forțe fizice net superioare din partea unuia dintre combatanți față de celălalt, adăugându-se la aceasta și intenția de a provoca rănire celui alt combatant, avem de-a face cu violență. Din păcate, în cazul grupărilor de suporteri vom întâlni anumite stereotipuri în modul de atribuire a unor termeni generali care nu corespund întotdeauna cu acțiunile acestora, determinând, astfel, o exacerbare a modul de intervenție împotriva manifestărilor suporterilor. Totodată, astfel de suprapuneri de sensuri între cuvinte face posibilă utilizarea, de către mass-media sau persoane publice, a termenului considerat a avea impactul cel mai răsunător în funcție de gravitatea evenimentului și de starea care se dorește a fi transmisă.

Fig. 3 ilustrează diferența dintre agresivitatea și violența, facilitând, totodată, înțelegerea huliganismului în relație cu cei doi termeni. După cum se poate observa, în cadrul manifestarilor de tip huliganic sunt incluse comportamente de tip agresiv și violent, dar cu o orientare preponderentă spre cele violente. În rândul manifestarilor agresive prezente în cadrul grupărilor huliganice au fost identificate, printre altele: intimidare, injurii, diferite forme de ridiculizare sau de umilire, diferite forme de a batjocori spații sau simboluri ale grupărilor adverse ș.a.m.d. (Spaaij, 2006; Murphy, Williams și Dunning, 1990; Dunning, 2000; Armstrong și Giulianotti, 2001). Toate acestea reprezintă punctul de pornire pentru acțiunile violente directe sau de răzbunare între

galeriile rivale, printre care putem aminti: lupte între galerii, aruncarea de obiecte contondente în interiorul stadionului sau în afara acestuia, întâlniri de tip „fight-club”, vandalizarea de către suporterii echipei adverse a diferitelor spații urbane din cadrul orașului gazdă, a stadionului (ca spațiul de desfășurare a meciurilor echipei rivale) precum și a locurilor de întâlnire (cluburi, baruri, pub-uri) ale galeriei rivale.

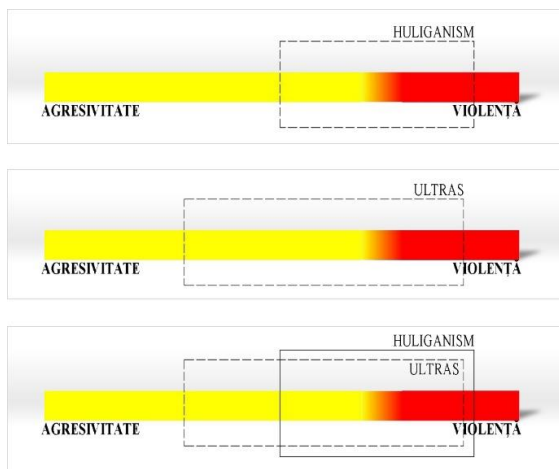

Fig. 3: Poziționarea huliganismului și curentului ultras pe axa agresivitate – violență. (c) Radu Sfinteș

Ținând cont de amploarea luată de fenomenul huliganismului pe arenele sportive, în articolele de specialitate a fost simțită nevoie de a introduce noțiunea de *huliganism în fotbal*:

„huliganismul în fotbal”, de ex., vandalism, violență și tulburare a ordinii publice ce au legătură cu disputarea meciurilor de fotbal (trad. ns., Siekmann et al., 2004, 10)

huliganismul în fotbal este „cauzat” de: consumul excesiv de alcool; incidente violente pe terenul de joc sau arbitraj părtinitor și incompetent; șomaj; afluență; și „permisivitate” [din partea autorităților] (trad. ns., Dunning, 2000, 11)

Necesitatea introducerii unei astfel de completări, pe lângă huliganism, s-a datorat mass-mediei și persoanelor publice ale căror interviuri au fost preluate de mass-media. Cu toate că nu aduce multe modificări termenului de huligan, s-a creat posibilitatea introducerii multor acțiuni ale grupărilor de suporterii în aceeași mare categorie a acțiunilor de tip huliganic.

Neexistând o definiție clară a acestui fenomen, în special mass-media și-a permis să utilizeze, la libera alegere, termeni care nu prezentau neapărat corect evenimentele desfășurate pe stadion:

Eticheta de „huliganism în fotbal” este, astfel, un construct al mediei și politicienilor mai degrabă decât un concept științific social. Este deseori folosit într-un sens „atotcuprinzător”, în care forme de „violență” minore sau mai serioase sunt grupate împreună sub termenul-umbrelă de „huliganism în fotbal” cu referire la fanii din fotbal care cauzează „prejudicii” societății. (trad. ns., Spaaij, 2006, 11)

Huligan vs. ultras

În acest moment, în Europa, putem discuta despre două mari asocieri care încearcă din ce în ce mai mult să se distanțeze unul de celălalt: huliganismul și curentul ultras. Întrucât grupările din România tind să se declare drept grupări ultras, este utilă realizarea unei analize comparative a celor două curente, astfel încât să putem să identificăm asemănările și diferențele dintre cele două mișcări, în vederea propunerii unor măsuri particulare. Pornindu-se de la manifestările huliganice specifice spațiului britanic (Dunning, 2000; Guilianotti, 1994; King, 1997; Woolsey, 2010), fenomenul – considerat, de altfel, *English disease* (boală englezească) – a fost adoptat cu rapiditate în țările europene, păstrându-și forma în țările nordice (Polonia, Germania, Norvegia ș.a.m.d.), în timp ce în țările sudice (Spania, Italia, Grecia ș.a.m.d.) au apărut modificări semnificative. Mișcarea ultras una dintre aceste adoptări modificate.

Cu toate că unele caracteristici ale grupărilor ultras pot fi similare cu cele ale huliganilor, în încercarea de a prezenta o definiție a acestui tip de grupare, Gunter A. Pilz, în cadrul Conferinței Internaționale în domeniul Ultras din 2010, afirma că:

acești indivizi pot fi descriși a fi în mod deosebit pasionați, emoționali, dedicați și – mai presus de toate – fani foarte activi care sunt fascinați de o cultură sud-Europeană de încurajare a echipei lor și și-au făcut o meserie din a organiza o atmosferă mai bună, tradițională pe stadioanele de fotbal pentru a-și putea susține creativ și cât pot de bine echipa „lor”. (Pilz și Wölki-Schumacher, 2010, 5)

Membrii mișcării ultras se încadrează, din punct de vedere al tipurilor de suporteri prezentate la începutul acestui subcapitol, la limita dintre categoriile B și C. Modul de manifestare și acțiune al acestor grupări, precum și devotamentul de care dau dovadă, îi clasează în zona aflată între suporterii înfocați și grupurile huliganice (Fig. 4). Ținând cont de diferențierea între agresivitate și violență, grupările ultras tind spre o latură mai mult agresivă decât violentă în modul de exprimare și de manifestare pe stadion. Întâlnim, în

cazul ultrașilor, aceleași metode de agresivitate (intimidare, injurii, reproșuri ș.a.m.d.) și violență (atac la persoană, aruncarea de obiecte în stadion ș.a.m.d.) utilizate și de huligani, diferențele dintre cele două fiind de intensitate, duritate și număr de incidente raportate în timpul meciului.

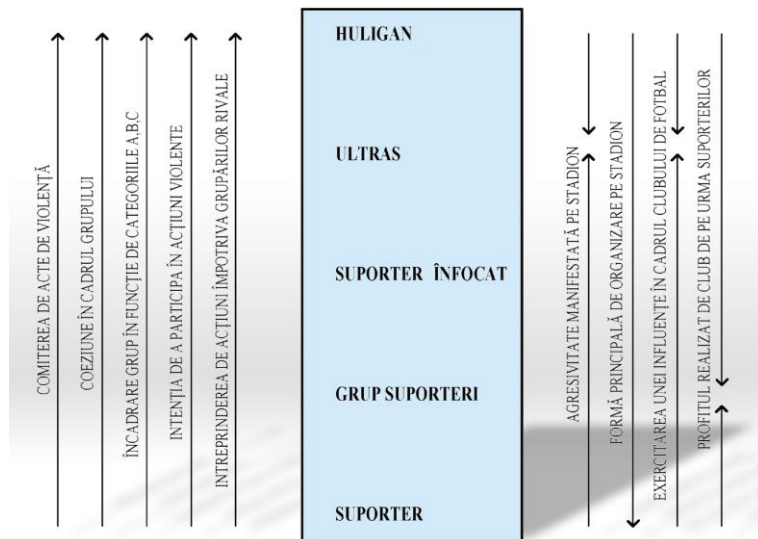

Fig. 4: De la supporter la huliganism: caracteristici. (c) Radu Sfînteș

Față de huliganism, mișcarea ultras a încercat să adopte o conduită în interiorul grupului în favoarea utilizării unei agresivități simbolice (Guilianotti, 1994; Spaaij, 2006; Guțu, 2012). Orientarea spre o mișcare „mai pașnică” față de cea huliganică a determinat suporteri din toate categoriile sociale către acest tip de galerie datorită posibilității de defulare în cadrul grupului, dar cu șanse mai mici ca acțiunile întreprinse de grup să degenereze și să fie necesară intervenția forțelor de ordine:

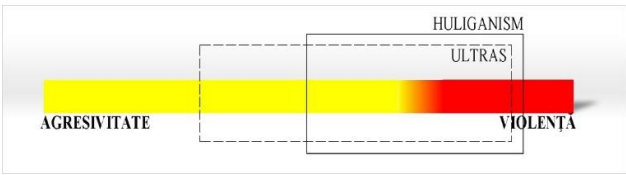
Ultrașii din Europa, în totalitatea lor, au o vârstă medie de aproximativ 20 și au tendința de a se încadra în categoria de vârstă de 16/17-25 de ani. [...] Ultrașii din Europa sunt recrutați în principal din toate categoriile sociale și au ocupații diferite. În multe țări, se spune că grupările Ultras includ un număr mare de elevi și studenți, cel puțin în „nucleu”, cum se întâmplă în cazul Germaniei, de exemplu. (trad. ns., Pilz și Wölki-Schumacher, 2010, 6-7)

“Ultrasul mioritic are studii, provine din familie buna, este gregar si usor influentabil” (Enciu, 2009)

Majoritatea studiilor care încearcă să înțeleagă modul de acțiune al grupărilor de suporteri și să găsească soluții de prevenire a huliganismului au la bază cercetări desfășurate în jurul mișcării de tip huliganic, în mare măsură datorită anilor dedicați cercetării acestui fenomen în țări precum Marea Britanie sau Germania. Preluarea unor soluții identificate în cazul grupărilor huliganice și implementate la nivelul altui tip de grup nu a reușit decât să limiteze și mai mult modul de exprimare specific grupările ultras (Dal Lago și De Biasi, 1994). În Tabel 1 se poate urmări o analiză în paralel a modurilor de exprimare pe stadion ale celor două grupări, pentru o mai bună înțelegere a diversității și diferențelor existente între cele două grupări.

Tabel 1: Asemănări și deosebiri între ultras și huliganism.

	ULTRAS	HULIGANISM
Localizare	specific țărilor din sudul Europei	întalnit în țările europene nordice
Număr suporteri	identificăm un număr mai mare al membrilor în cazul grupărilor ultras în comparație cu cei din grupările huliganice	
Relații suporteri	relații mai strânse între membrii grupărilor huliganice decât între cei din grupările ultras	
Mod de manifestare pe stadion	imnuri și cântece, deseori cu conținut licențios, cu teme legate de club, până la teme de actualitate locală sau națională; durata cântecului redusă, de aproximativ 1 minut	imnuri și cântece relativ lungi, cu mai multe versuri, în care sunt utilizate puține expresii licențioase; durată medie cântec – circa 2 minute
	exprimarea prin cântece și susținerea echipei favorite este condiționată de rezultat partidei	se cântă pe toată durata partidei, indiferent de rezultat, echipa fiind încurajată încontinuu
	coregrafii bogate, utilizându-se bannere mari, un număr considerabil de steaguri de diferite dimensiuni, fluturarea la unison a fularelor	coregrafii care se limitează la fluturare de fulare și câteva steaguri (de obicei de mici dimensiuni)
	utilizarea de petarde, fumigene, torțe, lasere, aruncarea de obiecte necontondente (confetti, suluri de hârtie)	utilizare de torțe – redusă

	mișcare continuă (neastâmpăr) în sectoarele grupărilor ultras în timpul partidei	în general, un mediu calm, momentele esențiale ale meciolui fiind cele care ridică publicul în picioare
Tipuri de violență	 The diagram shows a horizontal bar with a color gradient from yellow on the left to red on the right. The left end is labeled 'AGRESIVITATE' and the right end is labeled 'VIOLENȚĂ'. Above the bar, two overlapping dashed boxes are labeled 'HULIGANISM' (top) and 'ULTRAS' (bottom). The 'HULIGANISM' box covers the yellow and light orange parts of the bar, while the 'ULTRAS' box covers the light orange and red parts.	
Continuarea violenței în afara stadionului	specifică grupărilor huliganice; evenimente întâlnite mai des în cazul respectivelor grupări decât în cazul ultrasilor	

Confuzia existentă între huliganism și ultras este alimentată de utilizarea și neînțelegerea celor două tipuri de manifestări în momentul în care se face raportarea la un eveniment realizat de galerie. De exemplu:

Jurnaliști și președinți de club îi numesc pe ultrasi spectatori extraordinari, atunci când totul decurge bine, cum ar fi în timpul unei celebrări, dar îi numesc huligani atunci când apar probleme. Totuși, în amandouă cazurile, vorbesc despre aceiași oameni. (trad. ns., Dal Lago și De Biasi, 1994, 81).

Toate elementele prezentate mai sus definesc și prezintă amploarea luată de fenomenul numit huliganism și, în particular, de huliganismul specific fotbalului. Acesta trebuie să fie înțeles ca un rezultat al acțiunilor și al caracteristicilor fundamentale ale grupului, fiind produsul secundar al modului de manifestare al masei de oameni.

Psihologia suporterului

Cu toate că această formă de manifestare a fost făcută cunoscută publicului odată cu apariția reportajelor fotbalistice în mass-media, istoria incidentelor de tip huliganic este una lungă. Analiza documentelor oficiale, în care apar descrise actele huliganice ale cetățenilor din diverse țări, demonstrează faptul că această rebeliune în urma unui joc nu este legată de un anumit sport, ci este un fenomen curent, întâlnit încă din Evul Mediu (Carnibella et al., 1996; Murphy, Williams și Dunning, 1990). În anul 1314 este înregistrat, în Anglia, primul document oficial prin care regele Edward al II-lea interzicea fotbalul din cauza incendiilor violente, iar începând cu anii 1349 putem observa un model urmat de către regii Angliei de a interzice fotbalul datorită dispoziției spre

violență în rândul practicanților acestui sport (Carnibella et al., 1996). Ținând cont de istoria zbuciumată a Evului Mediul, prezența documentelor scrise, prin care se interzicea fotbalul sau practicarea acestuia, întărește ideea că astfel de incidente erau de o duritate ce nu putea fi ignorată și că nu constituiau cazuri izolate; în 1364 „Sinodul din Ely interzice clerului să joace fotbal din cauza caracterului violent al acestui joc”, sau, în 1555 „Fotbalul este interzis în Liverpool deoarece conduce la dezordine [generală].” (trad. ns., Carnibella et al. 1996, 27).

Apariția articolelor în presă, legate de subiectul huliganismului, a făcut posibilă popularizarea și ținerea unei evidențe ceva mai clare a evenimentelor, precum și înțelegerea modului de percepție de-a lungul timpului. Reluarea obsedantă a unui anumit tip de prezentare a fenomenului de către mass-media a determinat comunitatea academică și nu numai să înceapă demersurile de identificare a cauzelor acestuia. Mass-media a reușit, din păcate, prin accentuarea laturii negative a acestui tip de comportament specific huliganilor – și de multe ori prin scoaterea faptelor din context – să contribuie la pierderea elementelor pozitive întâlnite în cadrul manifestărilor specifice galeriilor precum: cântece, susținere necondiționată a clubului, eliberarea de tensiuni negative, exprimare liberă, sentimentul de a face parte dintr-o organizație sau grup, de a contribui și de a avea impresia că prezența ta ajută în cadrul grupului la influențarea scorului în timpul partidei ș.a.m.d.

Includerea, atât a acțiunilor cu risc mare de vătămare corporală a suporterilor (bătăi, aruncarea de obiecte contondente ș.a.m.d.), cât și a celor cu risc mic (intrarea pe terenul de fotbal în timpul meciului de fotbal, huiduieli, injurii adresate atât jucătorilor, cât și galeriilor rivale ș.a.m.d.) în categoria actelor huliganice contribuie la amplificarea nejustificată a fenomenului. Huliganismul existent în sportul rege poate reprezenta modul de exprimare cel mai la îndemână al individului în interiorul și în siguranța grupului. Reprezintă o modalitate de exprimare ostentativă a masculinității și superiorității individului față de alții, libertatea fiindu-i limitată în societatea modernă.

Dacă în paginile anterioare am prezentat influențele grupului asupra unui individ, în contextul lucrării de față trebuie să detaliez și caracteristicile psihicului individului care aderă la un astfel de grup. Există o relație strânsă între individ și grup, fiecare având de câștigat de pe urmă celuilalt (de exemplu, de la posibilitatea de defulare fără repercusiuni asupra individului¹⁴, până la puterea oferită grupului de numărul mare de persoane). Apartenența la o mișcare, chiar dacă ne referim la o grupare a suporterilor unei echipe de fotbal, creează posibilitatea de a produce schimbări majore în viața unui individ. Posibilitatea de comunicare, de integrare într-o lume pe care o vezi de mic copil, în multe

¹⁴ Întrucât, în cazul manifestărilor de grup, este mai dificil de demonstrat rolul efectiv al indivizilor

cazuri, poate reprezenta împlinirea unui vis, atracția legată de acest sport fiind, de multe ori, preluată din familie sau din grupul de prieteni. Tradiția vizionării și a susținerii necondiționate a unei echipe de fotbal este însușită de individ încă din perioada timpurie, când acesta imită comportamentul însoțitorului, de obicei părinte,

Ducându-mi băiatul la primul lui meci [...] Am știut atunci, acolo, că am creat un Red [poreclă atribuită fanilor lui FC Liverpool] care va ține la fel de pasional la echipă ca și mine. Săracul prostuț... ((trad. ns., The Social Issues Research Centre, 2008, 36)

În continuare, voi prezenta problemele psihologice cu care se confruntă tânărul în acest context, orientând atenția asupra perioadei de vârstă cuprinse între 10 și 25 de ani (datorită importanței avute în modul de relaționare cu galeria de fotbal). Conform studiilor de specialitate din domeniul psihologiei, se pot evidenția trei faze marcate: între 10 și 14 ani – stadiul pubertății, între 14-18/20 ani – perioada adolescenței și între 18/20-25 ani – stadiul de adolescență târzie sau adolescență prelungită (Iluț, 2004; Petcu, 2009; Zlate, 2013; Marte, 2008). Fiecare dintre aceste perioade are trăsături caracteriste care pot explica, într-o oarecare măsură, modul de formare a grupurilor de suporteri existente în fotbal. Cu toate că discutăm despre o vârstă foarte fragedă din punct de vedere al catalogării unui individ drept huligan, această analiză a inclus și perioada prepuberală (vârsta puberului fiind între 10 și 12 ani), deoarece violența acestuia

cuprinde conduite impulsive, nepremeditate și debutează printr-un fel de joc în care consecințele actelor violente nu sunt net întrevăzute. [...] Riscul pentru această categorie de vârstă este acela de a intra într-un circuit al predelinvenței cu mecanismele sale de excludere și de întărire a unor conduite mai patologice (Petcu, 2009, 47).

Este un prim pas spre dezvoltarea unei mentalități pe care o regăsim în cazul grupurilor de huligani (Dunning, 2000; Murphy, Williams și Dunning, 1990; Guilianotti, 1994; Brown, 1998; Spaaij, 2006) și consider că o intervenție utilă în diminuarea huliganismului ar fi legată de o analiză mult mai în profunzime și o înțelegere mult mai bună a acestei perioade. Una dintre soluțiile posibile ar fi implicarea copiilor în mai multe activități, creative sau sportive, și lărgirea bazei de alegere a modelelor în viață (Wolfe, Jaffe și Crooks, 2006; Marte, 2008). Nu trebuie neglijat nici rolul familiei în formarea pentru viața de adult, trăsăturile care îl vor defini pe individ pe parcursul vieții fiind rezultatul unei continue interacțiuni dintre copil, părinți și societate (Wolfe, Jaffe și Crooks, 2006; Harrell, 2007; Marte, 2008; Moshman, 1999), întrucât „[c]opiii și tinerii reflectă lecțiile învățate în cadrul familiei lor originare prin comportamentul lor, atât bun, cât și rău” (trad. ns., Wolfe, Jaffe și Crooks, 2006, 3).

Perioada pubertății propriu-zise (cuprinsă între 12-14 ani) este una extrem de tensionată și, de cele mai multe ori, creează stări de disconfort psihic. Dacă pe plan fizic apar modificări semnificative, iar puberul devine confuz, există, totuși, anumite elemente precedente care continuă să fie prezente în viața acestuia. Printre acestea se numără și sportul, importanța schimbărilor de natură fizică devenind din ce în ce mai semnificative pentru raportul puberului cu acesta. Acceptarea în grupul practicant al unui anumit sport este influențată atât de factori tehnici (abilitate în practicarea sportului, posesia elementelor necesare bunei desfășurări a sportului respectiv, înălțime, greutate ș.a.m.d.), cât și de factori sociali, economici sau psihologici. Numărul redus de sporturi practicate în țara noastră, sau vizibilitatea redusă a acestora, îi îndeamnă pe foarte mulți copii spre sportul rege. Din păcate, de cele mai multe ori, atât sportivii de performanță, cât și galeriile nu au un rol modelator important în rândul puberilor, aceștia fiind tentați să imită comportamentele antisociale prezente pe terenul de fotbal și în tribune.

Analiza perioadei de adolescență se bifurcă în alte două subcategorii: preadolescența (cuprinsă între 14-16/18 ani) și adolescența propriu-zisă (cuprinsă între 16/18 ani și 20 ani). În prima fază întâlnim o dorință de afirmare personală a adolescentului, ca expresie a nevoii de socializare, acesta dorind „să se perfecționeze, să-și formeze o cultură personală, [...] să-și perfecționeze memoria, deoarece astfel se poate impune în fața colegilor, poate epata, poate impresiona.” (Zlate, 2013, 467). Ceea ce este de evidențiat este faptul că această perioadă reprezintă, de obicei, un moment de îndepărtare de părinți. Apropierea de propria generație, realizată încă din faza puberală, îl determină pe adolescent să înceapă să emită idei care au un fundament analizat propriu, ajungându-se astfel la „opозиția dintre conduită prin punere în act și conduita mentalizată” (Petcu, 2009, 46). Această opoziție devine importantă în această fază a individului, iar „punerea în act este considerată drept unul dintre modurile de expresie privilegiate a conflictelor și a angoaselor individului” (Petcu, 2009, 46). Dorința de independență față de persoanele cunoscute începe să devină un deziderat și se simte deja o oarecare ruptură între generații, atribuită tocmai legăturilor realizate în rândul propriei generații.

În faza de adolescență propriu-zisă se observă accentuarea acestei discrepanțe apărute între individ și părinți. Adolescentul dorește să găsească noi variante de a fi în atenția propriei generații sau a grupului din care face parte, această perioadă fiind cea a „marilor întrebări (asupra omenirii, fericirii, destinului etc)” (Zlate, 2013, 467), dar și cea în care

colegii sunt influențe puternice atunci când vine vorba de decizii cu privire la modă, muzică, angajarea în comportamente riscante, în timp ce părinții rămân surse importante de îndrumare morală și religioasă. (trad. ns., Marte. 2008, 40).

Astfel, se susține și una dintre ideile purtătorului de cuvânt al Jandarmeriei, Marius Militaru, publicate în ziarul sportiv ProSPORT: „[c]ei vechi știu care sunt consecințele juridice ale violențelor și nu se expun. Cei tineri sunt împinși în față, iar aceștia acceptă din teribilism” (Enciu, 2009). Tocmai acest gen de acțiune devine periculoasă, indiferent dacă discutăm despre societate sau despre competițiile sportive desfășurate pe stadioane. Actele de ieșire în evidență sunt, de cele mai multe ori, necugetate, asociate consumului excesiv de alcool și substanțe narcotice dar, din punctul de vedere al adolescentului, fac parte din modul de integrare și asociere a sa cu grupul existent. Acest tip de abordare și totodată de acceptare a noului „stil” al tânărului ar trebui să fie corectat, pe parcurs, de către persoanele adulte din jurul acestuia, dar nu oricum:

Părinții trebuie să pună în balanță susținerea nevoii adolescentului lor de a avea o identitate independentă și, în același timp, căutarea unor moduri de a întări relația lor printr-o comunicare necritică. (trad. ns., Wolfe, Jaffe și Crooks, 2006, 24)

Odata cu admiterea în sistemul de învățământ universitar, în majoritatea cazurilor se realizează o ruptură între părinți și adolescent. Faptul că adolescentul pleacă din spațiul ocrotitor, care i-a fost casă pentru 18 ani, întărește sentimentul de independență al acestuia. Această ruptură, dacă nu a fost pregătită din timp, poate crea multe inconveniente în procesul de adaptare la noua viață – de exemplu, poate duce la impunerea pe stadion în lipsa unei acceptări sau recunoașteri în alte medii.

Adolescența prelungită (între vârsta de 18/20 și 25 ani), cuprinde perioada din momentul în care individul urmează traseul academic până la începutul unei perioade de îndeplinire profesională, sentimentală și familială. Această perioadă poate fi prezentată drept un moment de culminare a manifestărilor în rândul grupărilor de suporteri, deoarece urmează, în viața individului, alte faze care încep să atenueze și să limiteze, parțial, dorința de a respecta necondiționat decizii impuse de grup.

În momentul în care se produc modificările de natură familială, profesională, socio-economică la nivelul individului, acesta începe să-și înțeleagă rolul în societate. Schimbările psihologice vor determina apariția de noi reguli proprii, menite să asigure o bună conviețuire în noul format. Acest nou statut, acceptat de individ, constituie o schimbare profundă care poate crea anumite conflicte interioare, individul simțind nevoia de a defula și căutând locuri, contexte ce îi permit acest lucru.

Stadiile prin care trec viitorii adulți sunt extrem de importante din perspectiva societății și a rolului pe care trebuie să îl îndeplinească aceștia. Importanța părintelui și a cadrului didactic care îndrumă puberul sau adolescentul este la fel de vitală în contextul pregătirii acestora către

independența mult dorită. Tânărul, incapabil să aibă o viziune largă asupra problemelor cu care se va confrunta din momentul obținerii independenței față de părinți, trebuie să fie ajutat și îndrumat. Deciziile luate în perioada adolescenței vor avea un impact major asupra vieții și calității acestuia.

Revenind la grupul spre care se va orienta adolescentul, putem observa că decizia de aderare la un grup organizat din domeniul fotbalului este rezultatul mai multor factori favorizați de societate, de climatul familial ș.a.m.d. Galeriile de fotbal acceptă, în rândul lor, pe oricine este dornic să susțină necondiționat culorile clubului. Există o gamă largă de grupări întâlnite în această lume a fotbalului (Spaaij, 2006; Guțu, 2012): de la cele pașnice, cu mentalitate antihuliganică (exemple: Tartan Army, Rooligans), la grupări pașnice ce desfășoară o violență simbolică (reprezentate de galeriile ultras), continuând cu grupările huliganice (specifice fotbalului englez și țărilor nordice) și ajungând la forme de manifestare mai dure, întâlnite în special în țările din America de Nord și Sud (de la revolte de stradă, până la grupări de tip paramilitar).

Din perspectiva fanilor înfocați, mersul pe stadion are valențe de ritual. Indiferent de condițiile atmosferice, de poziția echipei în clasament sau de rezultat (cu toate că de multe ori acest factor este destul de important, cel puțin pentru suporterii din România), ei trebuie să participe la meci ca să susțină și să apere atât renumele grupului, cât și al clubului, precum și propriul statut social obținut în mijlocul galeriei. Acceptarea în rândul fanilor „adevărați” ai unei echipe de fotbal se dobândește după o perioadă de „probă”, în care ți-ai demonstrat devotamentul și ai putut să te ridici la „standardele” impuse de grup.

1.3.2 Prolungirea fenomenului de huliganism dincolo de arenă

Tragediile petrecute în anii 1980, în timpul partidelor desfășurate pe Heysel¹⁵ și Hillsborough¹⁶, au marcat o schimbare a modului de implicare a instituțiilor statului în programele de siguranță din interiorul stadioanelor. Aceste evenimente tragice, petrecute într-un timp scurt și cu un impact major asupra sportului în sine, au determinat conștientizarea, la nivel social, a fenomenului reprezentat de huliganism și au făcut necesară implementarea unor soluții de control asupra maselor de oameni pe arenele sportive.

¹⁵ pe data de 29 mai 1985, pe stadionul Heysel din Bruxelles, cu puțin înainte de începerea Finalei Cupei Europene dintre Liverpool și Juventus, 38 de persoane au murit și alte 400 au fost rănite (Popplewell 1986)

¹⁶ Pe stadionul Hillsborough din Sheffield, pe data de 15 aprilie 1989, 95 de persoane au fost strivite mortal în timpul semifinalei Cupei Angliei dintre Liverpool și Nottingham Forest

Toate aceste schimbări au avut un efect de bumerang asupra societății, întrucât grupările huliganice au găsit moduri de adaptare la noilor condiționări impuse în spațiile în care își desfășurau cu precădere activitatea. Rivalitatea dintre galerii era deja formată și nu putea fi anulată prin reguli impuse după aproximativ 30 de ani de când huliganismul a intrat în atenția opiniei publice drept o problema socială. Au fost încercate metode de micșorare a acestui fenomen în interiorul arenei sportive, dar acesta a continuat chiar și după implementarea noilor reguli de concepere și utilizare a stadioanelor. Mai mult decât atât, multe dintre acțiunile specifice grupărilor huliganice (lupte, agresiuni ș.a.m.d.) s-au mutat în stradă, afectând viața comunităților prinse la mijloc. Mediul controlat reprezentat de arena sportivă, protejat legislativ prin anumite limitări impuse acțiunilor de tip huliganic și care ajută la controlarea facilă a maselor de oameni și a indivizilor, a fost înlocuit cu spațiul urban – în majoritatea cazurilor cunoscut mult mai bine de suporterii decât de forțele de ordine. Acesta s-a transformat într-un *câmp de luptă deschis*, în care acțiunile combatanților sunt mult mai greu de intuit și de oprit, iar terenurile de desfășurare a luptelor sunt mult mai diverse¹⁷.

Ținând cont de sentimentele puternice de apărare a culorilor clubului ce animă grupările de huligani – a se vedea cazul Inter City Firm¹⁸ (Murphy, Williams și Dunning, 1990), sau alte cazuri similare (Spaaij, 2006; Garriga Zucal, 2005; Guilianotti, 1994) – devin aproape imposibil de evitat acțiunile de tip revendicativ care se continuă în spațiu public, tocmai datorită percepției legate de suporterii rivali care sunt văzuți drept „invadatori”, urmând să fie atacați „în pub-uri, în centrele orașelor și în mijloacele de transport în comun, precum și în interiorul sau în jurul terenului de fotbal” (trad. ns., Murphy, Williams și Dunning, 1990, 11). Atacul asupra grupărilor rivale devine o datorie de onoare pentru suporterii înfocați ai echipei gazdă care, datorită imposibilității punerii în practică a planului de îndepărtare a grupării rivale din propriul stadion, trebuie să își pună în aplicare planul în stradă. Astfel de manifestări sunt rezultatul unei loialități totale față de culorile clubului:

pentru suporter, indiferent dacă locuiește sau nu în orașul echipei [favorite], culorile echipei sunt cel mai important simbol al credinței lui în fotbal, dominând orice alt simbol sau orice altă semnificație culturală precum națiunea, clasa sau partidul politic. (trad. ns., Dal Lago și De Biasi 1994, 72–3).

Din păcate, de-a lungul istoriei, în urma manifestărilor de tip huliganic din spațiul public au fost înregistrate incidente tragice care s-au soldat cu persoane decedate (Murphy, Williams și Dunning, 1990; Archetti și Romero,

¹⁷ de la străzile limitrofe stadionului, până la întâlniri pe terenuri abandonate, toate sunt utilizate drept terenuri de disputare a supremației

¹⁸ grup de suporterii, cu tendințe huliganice, ai echipei West Ham United

1994; Armstrong și Hobbs, 1994). Evenimentele în care numărul de atacatori este net superior celui reprezentat de apărători, iar atacul propriu-zis îi ia prin surprindere pe cei din urmă, sunt dificil de prevăzut. Astfel, intervenția forțelor de ordine, în scopul restabilirii ordinii publice (și salvării membrilor grupării în inferioritate), nu se poate face în timp util. Totuși, indiferent de țara la care ne raportăm, constatăm că incidentele acestea nu sunt spontane:

huliganii nu sunt violenți la întâmplare. Ei țin la echipa lor, sunt influențați de sentimente și, după cum s-a văzut în alte cazuri care au presupus luarea de decizii, ei par să ia deciziile de a ataca sau nu în funcție de anumite repere. (trad. ns., Priks, 2010, 458)

Aceste confruntări, pregătirea lor, întâlnirile, ambuscadele, oportunitățile abandonate sau ratate, demonstrează că huliganismul poate fi comparat cu un joc de război în care dorința individuală de violență și luptă își găsește expresie. (trad. ns., De Vreese, 2000, 212)

În cazul grupurilor organizate ca o entitativitate (Baron, Branscombe și Byrne, 2011), modul de manifestare și de acțiune, într-un spațiu public relativ deschis, diferă față de cel al grupurilor adunate ad-hoc pentru o anumită cauză. Alăturarea acestui grup organizat la o masă de oameni mult mai numeroasă dar pașnică produce, la o scară mult mai mare, fenomenul de unire împotriva unui dușman comun, în majoritatea cazurilor acesta fiind reprezentat de persoanele responsabile cu menținerea ordinii publice, caracteristică întâlnită și în alte țări europene.

În cazul României, rivalitatea manifestată pe stadion între grupările de ultrași sau huliganice și membrii Jandarmeriei se extinde de multe ori în spațiul public. Membrii grupului inițial, adunați în baza unei mișcări spontane (de exemplu de protest față de o decizie), nu au aceeași unitate de grup precum cei din galeriile de fotbal. Din acest motiv, grupările de ultrași sau huligani¹⁹ ajung, în scurt timp, să imprime o anumită direcție și un anumit dinamism modului de manifestare a grupului inițial, astfel de manipulări nefiind neapărat aleatorii. Introducerea unui astfel de grup organizat în interiorului unei adunări spontane a cetățenilor poate avea efectele scontate pentru inițiatorii acestui tip de contracțiune. Deturnarea atenției de la problema inițială și transformarea protestului într-o manifestare huliganică devine o soluție extrem de simplă de manipulare și dezorientare a opiniei publice. În majoritatea incidentelor au existat astfel de grupuri care să încerce provocarea masei de oameni la acțiuni antisociale²⁰.

¹⁹ aceștia sunt ușor de reperat în cadrul protestelor spontane din spațiile publice prin urmărirea anumitor caracteristici (scandări la unison, mod de manifestare ș.a.m.d.)

²⁰ de exemplu: manifestația pentru susținerea lui Raed Arafat în ianuarie 2012 (Guțu, 2012); manifestația împotriva unuia dintre candidații la președenția României din noiembrie 2014 ș.a.m.d.

Utilizarea acestor grupări nu este, evident, specifică doar teritoriului românesc, existând o serie de cercetări care vin în sprijinul acestei afirmații (Garriga Zucal, 2005; Armstrong și Giulianotti, 2001; Ward, 2002). În cazul țărilor din America de Sud, s-a putut observa chiar o utilizare a acestor grupuri în timpul campaniilor politice:

Este, de asemenea, obișnuit ca membrii din barra brava [n.n. formațiune similară, din multe puncte de vedere, cu ultrasii] să fie chemați de către grupări sau partide politice de importanță națională sau locală, să îndeplinească, în timpul perioadei electorale, sarcini de campanie precum realizarea de graffiti stradal în diferite sectoare ale orașului. (trad. ns., Alabarces, Garriga Zucal și Moreira, 2008, 129)

Totodată, mișcarea aceasta a suporterilor echipelor de fotbal din spațiul arenei sportive în spațiu public a determinat o creștere a acțiunilor de vandalism realizate de aceștia. În spațiul arenei sportive, reglementările impuse au avut drept obiect diminuarea vandalismului și creșterea siguranței populației (ne referim la o gamă largă de reglementări adresate atât proiectanților, cât și utilizatorilor sau forțelor de ordine, acestea prevăzând modul de configurare a arenei, tipurile de obiecte de mobilier ce pot fi folosite, interzicerea accesului cu anumite obiecte sau substanțe, controlul accesului și multe altele). În spațiul public, multe obiecte (de mobilier urban, garduri, pietre ș.a.m.d.) pot fi transformate în arme albe de către huligani în acțiunile lor. Când gruparea ajunge la un anumit *moment de explozie*, trecerea de la acțiuni antisociale la cele de vandalism are loc foarte rapid. Actele huliganice sunt, astfel, însoțite de cele de vandalism, iar impactul acestui fenomen se face resimțit la nivelul economiei orașului, afectând, totodată, calitatea mediului amenajat.

Un exemplu pozitiv în modul de organizare a unui eveniment, care să țină cont de acești noi factori cu potențial distructiv, a fost reprezentat de EURO 2008 – Campionatul European de Fotbal UEFA, desfășurat în Austria și Elveția, în perioada 7-29 iunie 2008. Un astfel de eveniment, pe lângă aportul semnificativ de imagine adus țărilor organizatoare, implică multe restricții la nivelul drepturilor cetățenești:

Discursurile politice și cele din mass-media referitoare la implementarea măsurilor pentru EURO 2008 în Zurich evidențiază utilizarea retorică frecventă a expresiei „Ausnahmezustand” [n.n. stare excepțională] pentru a justifica excepțiile de la actele normative, cheltuielile financiare sau alte măsuri speciale care nu ar fi fost niciodată realizate în circumstanțe normale. (trad. ns., Hagemann, 2010, 730)

Numărul forțelor de ordine considerate necesare pentru asigurarea unei bune desfășurări a evenimentului a fost substanțial, observându-se că:

Elveția era pe cale să se confrunte cu o operațiune a poliției de dimensiuni fără precedent și [...] forțele elvețiene de aproximativ 16.000 de polițiști ar fi fost insuficiente pentru satisfacerea atât a cerințelor de securitate impuse de EURO 2008, cât și a serviciilor de ordine publică de bază. (trad. ns., Hagemann, 2010, 731)

Riscurile reprezentate de aceste tipuri noi de manifestări au fost evidențiate și în cadrul conferinței științifice internaționale, organizată de Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București – „Provocări și strategii în ordinea și siguranța publică”, din 28-29 mai 2015. Aici au fost prezentate diferite lucrări care tratează această problemă ridicată de protestele maselor de oameni. Aceste proteste sunt de interes pentru forțele de ordine datorită „actelor comise de un număr mare de oameni”, dar și datorită faptului că:

tulburările în masă sunt însoțite de violență, pogromuri, distrugeri de bunuri, incendieri, utilizare a armelor de foc, explozibililor și opunere de rezistență armată organelor de forță, ca rezultat fiind grav lezată strarea luptei împotriva criminalității și conducând la apariția pericolului de ieșire a situației de sub control. (Ghenadie și Radion, 2015, 16)

Cu toate că putem discuta despre o specializare în modul de intervenție al forțelor de ordine în scopul menținerii ordinii publice, apariția de noi evenimente cu potențial distructiv poate determina o modificare necesară *in situ* a soluțiilor adoptate. Tocmai din acest punct de vedere, o pregătire continuă, pentru situații neprevăzute, a personalului responsabil cu luarea deciziilor în momentele respective este necesară. Pe lângă această pregătire continuă trebuie să amintim și recomandările transmise de către Comitetul Operațional T-RV²¹ privind necesitatea implementării unor măsuri, precum cele legate de „[e]liminarea stereotipurilor de inamic prin crearea unei atmosfere de respect reciproc, de dialog, de cunoaștere reciprocă și de acceptare a regulilor” (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2012, 5), sau cele ce țin de încercarea „de a clădi o mai mare toleranță de ambele părți prin creșterea încrederii reciproce, găsind punct de legătură neutru. Barierele pot fi depășite prin învățarea unuia despre celălalt” (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2012, 3). Astfel de sugestii se bazează și pe cercetări anterioare care susțin că:

Membrii poliției cărora li s-a încredințat misiunea de a menține ordinea pe stadioanele dedicate sportului sunt, totodată, responsabili uneori pentru escaladarea incidentelor violente, în special atunci când

²¹ Standing Committee T-RV este forumul însărcinat cu monitorizarea și aplicarea în cadrul evenimentelor sportive a Convențiilor Europene în legătură cu comportamentul neadecvat sau violent al suporterilor

intervin fie cu o întârziere mai mică și/sau mai mare decât o cere situația sau, mai mult decât și/sau, mai devreme decât este necesar, astfel contribuind la agravarea unui climat în care violența și iritarea se află încă în stare latentă. (trad. ns., Courakis, 1998, 301)

Lumea galeriilor nu se limitează numai la stadion. Există o interacțiune puternică între membrii galeriilor și societate (Alabarces, Garriga Zucal și Moreira, 2008; Garriga Zucal, 2005; Spaaij, 2006; Armstrong și Giulianotti, 2001; Priks, 2010). Relațiile create în interiorul arenei se continuă și în afara acesteia, astfel că „[a] face parte din «grup» are pentru membrii săi puterea de «a deschide uși»” (trad. ns., Garriga Zucal, 2005, 9). Aceștia încep să aibă legături de ordin financiar în afara stadionului, ajutându-se în continuare și formând, pe cât posibil, un cerc închis în care toți membrii grupării sunt incluși. Având multe caracteristici asemănătoare cu găștile de cartier, huliganii chiar fac parte uneori din astfel de găști (Priks, 2010), facilitând, pe de altă parte, realizarea de venituri din vânzarea de produse ilegale (droguri, bilete vândute în ziua meciului la suprapreț, băuturi alcoolice vândute în apropierea arenei sportive ș.a.m.d.), sau fără achitarea taxelor legale (echipament sportiv, fulare cu denumirea clubului ș.a.m.d.). Comercializarea acestor produse de către orice persoană este interzisă prin lege în România (Parlamentul României, 2012), dar, datorită influenței avute în rândul galeriilor și bazându-se pe o atenție scăzută a personalului abilitat din afara arenei, unii huligani reușesc să pună în vânzare produsele respective.

Totodată, trebuie precizat și faptul că mesajele transmise de galerie în timpul competițiilor sportive sunt, de asemenea, preluate în spațiul public și vice-versa. În România, de exemplu, nemulțumirile legate de conducătorii clubului, de cei ai FRF-ului sau LPF-ului, sunt făcute vizibile în toate marile orașe din România, în special datorită lipsei de reacție a autorităților față de degradarea spațiului public prin afișarea unor mesaje acuzatoare sau agresive²².

În aceeași ordine de idei, putem observa cum galeriile își cunosc puterea pe care au căpătat-o între timp, ajungând să realizeze amenințări la nivelul conducerii unui club în scopul susținerii unui antrenor preferat. Loialitatea acestor fani merge până la afirmații de genul:

Nu îl dați afară pe Mackay, Malky Mackay, credem că nu înțelegeți. Și dacă îl dați afară pe Mackay, Malky Mackay, e posibil să vă treziți cu o revoltă. (trad. ns., Rogers, 2013)

Existența relațiilor interumane în interiorul și în afara arenei de fotbal creează o adevărată forță din membrii grupării. Ei nu sunt numai interesați de culorile clubului, ci, cu timpul, devin o grupare unită care poate să acționeze la

²² de tipul mesajelor scrise pe zidurile clădirilor: „FRF=MAFIA” ș.a.m.d.

un semn²³. Din acest punct de vedere, acțiunea acestor grupări în afara stadionului devine din ce în ce mai imprevizibilă, putând destabiliza, într-o primă fază, efectivele de forțe necesare pentru menținerea ordinii publice. Exprimarea cetățenilor trebuie să nu fie îngrădită, dar, pe de altă parte, odată cu apariția mișcărilor antisociale sau de vandalism, intervenția organelor de ordine este necesară.

²³ „Pe la 3 dupa-amiaza primesc un sms de la un prieten, membru de grup «ultras»: «*La 17:00 la TNB, ieșim în stradă pentru libertate!*» Ajung negreșit. Sunt peste 70 de «ultrași» de la Dinamo.” (Guțu, 2012, 101)

CAPITOLUL 2

ARHITECTURA ARENELOR DE FOTBAL

2.1 Evoluție

Sportul rege și-a creat, în ultimul secol, un public dedicat acestuia, care dorește să urmărească și să trăiască, alături de echipa favorită, atât bucuriile, cât și momentele mai tensionate prin care aceasta trece. Totul este posibil datorită existenței spațiului amenajat special acestui sport. Fără arena sportivă nu am putea vorbi despre un *spectacol* veritabil, despre *sportul rege* ca sport favorit la nivel mondial. Legătura realizată între cei 22 de sportivi – participanți în competiția sportivă – și spectatorii din tribune creează premisele spectacolului fotbalistic, fără această legătură neputându-se discuta despre un spectacol complet.

Fotbalul a parcurs o serie de etape și a trecut prin diverse modificări în evoluția sa care au determinat, în concordanță, o evoluție a arenei sportive și a spectacolului în general. Trebuie precizat că fotbalul modern își are originile în secolul al XIX-lea (Carnibella et al., 1996; Dunning, 1999), până la moment respectiv putându-se discuta despre variante mai mult sau mai puțin diferite ale acestui sport, practicat în spații diverse, având reguli diferite, elementul comun fiind reprezentat, într-adevar, de utilizarea unui corp sferic (plin sau gol).

Într-o trecere scurtă în revistă a principalelor sporturi din categoria sporturilor precursora fotbalului modern, care se mai cunosc în acest moment, putem aminti: *pok-o-pok* – practicat pe teritoriul Imperiului Mayaș, *cuju* – sport practicat în China Antică în jurul anilor 400 î.e.n, *episkyros* – practicat în Grecia Antică, *harpastum* – sport îndrăgit în Imperiul Roman și *kemari* – sport întâlnit în Japonia încă din anii 600 e.n.

Pe continentul european, influența Imperiului Roman la nivelul acestui spațiu și-a spus cuvântul prin înglobarea, în sportul roman *harpastum*, a sporturilor cu balonul întâlnite în Grecia și Egipt, dar mai ales prin extinderea sportului la nivelul întregului imperiu. Astfel, în perioada medievală, întâlnim în continuare practicarea, cu unele variații, a sportului roman. Printre aceste forme putem aminti: *gioco del calcio* (Florența), *hurling* (Irlanda), *kämpfen* (Germania). Cu toate că aceste sporturi sunt considerate drept precursora ale sporturilor moderne din zilele noastre, precum fotbal, rugby, polo sau hochei pe iarbă (Dunning, 1999), ele și-au continuat existența și de sine stătătoare. Extinderea și practicarea, la nivel mondial, a sporturilor întâlnite în Europa a fost posibilă și datorită situației geopolitice specifice perioadei medievale și perioadelor ulterioare. Unele dintre sporturile non-europene fuseseră deja înlocuite cu cele europene (în urma colonizării și a dispariției civilizațiilor amerindiene, de exemplu), altele și-au continuat existența până în secolul al XX-

lea, dar, datorită schimbărilor în societate și a influenței stilului de viață european, nu au mai fost practicate ulterior. Alte sporturi vechi și-au găsit susținători și practicanți în contextul societății moderne prin dinamismul lor și schimbările dese ale rezultatului din timpul competiției sau, în cazul *gioco de calcio*, datorită violenței permise în timpul partidei (fiind un sport care îmbina sporturi moderne precum fotbal și rugby cu luptele de stradă). Atractivitatea sporturilor violente vine și în contextul în care suporterii au pornit campanii de tipul „Împotriva fotbalului modern” (*Against Modern Football* sau *No al Fútbol Moderno*), sporturile actuale fiind considerate de aceștia mult prea reglementate.

Prin introducerea unor seturi de reguli stricte, prin care să se diferențieze modul de practicare a unui sport față de altul (în general regulile, până la acel moment, fiind de a prinde balonul și de a-i da drumul prin lovitura de picior), marcată și de înființarea în Anglia, în 1863, a *Asociației de Fotbal* (*Football Association*), s-au pus bazele fotbalului modern. Aceste seturi de reguli – cea mai importantă fiind cea legată de interzicerea utilizării mâinilor în modul de manipulare a balonului – au venit în contextul în care, încă din 1823, se începuse separarea sporturilor cu balonul în rugby și fotbal, dar și datorită formării cluburilor specializate.

Odata cu stabilirea clară a regulilor jocului a fost posibilă și definirea unui format al spațiului destinat practicării sportului cu balonul rotund, implicit al arenei sportive care găzduia competiția, astfel încât aceasta să satisfacă cerințele specifice, în primul rând ale sportului și apoi ale suporterilor. Înființarea primelor cluburi profesioniste a marcat, totodată, stabilirea unor tipologii ale arenelor sportive. Printre primele cluburi înființate în Anglia (cu precizarea că acestea își continuă existența și în zilele noastre) putem aminti: Arsenal FC Londra (înființat în 1886), Manchester United (1878), Liverpool FC (1892). Sportul rege, în formula actuală, s-a extins rapid în toată Europa, cluburi de prestigiu având începuturile în perioadă apropiată cu cele din Anglia (FC Barcelona – 1899; Real Madrid – 1911; Juventus Torino – 1923 ș.a.m.d.).

Această avalanșă a cluburilor înființate în perioada imediat următoare formării *Asociației de Fotbal* engleze a determinat și un val de construcții dedicate sportului rege. Cu toate că au fost testate diverse variante de arene sportive, câteva dintre ele au devenit tipare pentru stadioanele construite ulterior (printre acestea amintim: White City și Highbury). În cadrul acestor propuneri se poate observa o diferențiere clară între stadioanele specializate, dedicate desfășurării partidelor de fotbal (în special stadioane deținute de cluburile de fotbal, precum stadionul echipei Arsenal FC Londra care deținea stadionul Highbury) și arenele polisportive care puteau să găzduiască partide de fotbal, dar și meciuri ale altor sporturi de echipă (rugby, fotbal american, hochei pe iarbă, hurling ș.a.m.d.) și nu numai (de exemplu, pe stadionul White City se puteau desfășura competiții de atletism, curse de ciclism, curse de câini).

Modelul utilizării stadionului drept spațiu propice pentru desfășurarea mai multor sporturi este continuat și în perioada interbelică. Tot în această perioadă, prin flexibilitatea mare a spațiului și numărul mare de oameni pe care îi poate găzdui, arena începe să fie folosită și pentru întâlniri cu caracter politic:

la sfârșitul anilor 1920, Extrema Stângă din Franța a început să folosească stadionul drept un spațiu principal pentru mobilizarea militanților săi, într-o imitare cel puțin parțială a adunărilor contemporane organizate de Uniunea Sovietică în Stadionul Dinamo din Moscova (trad. ns., Lewis, 2011, 161)

Organizarea de competiții sportive înainte sau după întâlnirile politice, în perioada interbelică, devine un fel de spectacol monden, astfel de evenimente atrăgând un public numeros.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, pe lângă desfășurarea competițiilor sportive pe stadioane se poate observa, în zona blocului comunist (sau în cazul regimurilor totalitare), o utilizare a acestor spații pentru omagierea diferiților conducători ai statului, arena sportivă devenind un adevărat simbol al Partidului Comunist (ceea ce a determinat construirea multor arene sportive, într-o perioadă relativ scurtă, în Republica Socialistă România, deși discuția se poate extrapola la întreg blocul comunist). Au fost investite sume importante în astfel de stadioane, în vederea desfășurării congreselor politice, multe dintre ele fiind, în zilele noastre, supradimensionate și reușindu-se cu greu să fie ocupate la capacitate maximă. Oricum, indiferent de modul de utilizare a stadioanelor, acestea au fost întodeauna spații de defulare, eliberarea emoțională în spațiul public fiind un aspect deosebit de important la nivel social. Arena este un spațiu controlat, manifestările participanților fiind, în aparență, libere. Totodată, aceasta poate fi cu ușurință transformată într-o scenă, într-un spațiu în care sunt transmise mesaje, informații diverse, un spațiu în care valorile sociale, politice sunt exprimate, insuflăte și relativ negociate.

Din păcate, incidentele petrecute în special în a doua jumătate a anilor 1980 în diferite țări europene au determinat introducerea unor măsuri care să limiteze modul de exprimare pe stadioane.

Începând cu anii 1990, în baza regulilor impuse de forurile internaționale și locale, etapizat se face trecerea de la stadioane care cuprindeau locuri în picioare și locuri pe scaune (raportul putând varia de la stadion la stadion), la stadioane numai cu locuri pe scaune (*all-seater stadiums*). O astfel de intervenție a avut un impact financiar major la nivelul cluburilor, multe dintre acestea văzându-se nevoite să renunțe la investiția în construirea sau modernizarea propriului stadion.

De altfel, costurile mari de investiție și întreținere, raportate la posibilitățile de amortizare a acestora, sunt cele care au condus către o

diversificare a evenimentelor ce pot avea loc pe stadion. Eficientizarea spațiului construit (un principiu, de altfel, folosit și la începutul secolului al XX-lea) presupune utilizarea la maximum a obiectului de arhitectură și acest lucru face necesară prevederea unui grad mai mic de specializare. Stadionul, într-o gândire spre viitor, trebuie să se îndepărteze de imaginea arenei sportive dedicate sportului rege și să devină atât o arenă polisportivă, cât și un centru multifuncțional care să satisfacă o gamă largă de necesități ale cetățenilor. Nu trebuie neglijate nici posibilitățile de postutilizare a acestor spații care, odată ce și-au încheiat ciclul de viață pentru care au fost proiectate, pot primi o altă funcțiune prin care să deservească societatea.

2.2 Tipologie

Arenele sportive au devenit rapid locul preferat și necesar desfășurării competițiilor sportive. Din momentul în care s-au stabilit regulile de joc ale sportului rege, au fost impuse și dimensiunile suprafeței de joc, urmând ca tribunele și spațiile de acces spre stadion să fie stabilite, de la caz la caz, în funcție de necesitățile clubului. Astfel, în cazul arenelor sportive, *Normativul privind proiectarea terenurilor sportive și stadioanelor (unitatea funcțională de bază) din punct de vedere al cerințelor Legii 10-1995, indicativ NP 066-02* (IPCT SA, 2010) definește două zone mari, caracteristice oricărui complex sportiv: stadionul (compus din: incinta de joc, tribune și diferite echipări necesare acestuia) și zona de circulații în stadion (compusă din: accesul în incinta exterioară și circulația până la accesul în tribune).

Incinta exterioară se referă la spațiul de circulație a suporterilor de la calea de acces până la tribune, care cuprinde și zonele de securitate recomandate pentru controale sumare ale suporterilor (FIFA, 2007; Parlamentul României, 2012). Aceste zone sunt tratate drept spații tampon între mediul exterior complexului sportiv și incinta stadionului, fiind, datorită distanțelor ce trebuie să fie parcurse de la accesul în complexul sportiv și până la accesul efectiv în zona tribunelor, o zonă cu variații mici ale amenajărilor exterioare (dacă terenul ocupat de complexul sportiv permite o astfel de tratare). Elementele ce țin de aceste amenajări, rigid exprimate în lege și în recomandările UEFA și FIFA, transpuse pe teren, nu contribuie la realizarea unui climat propice detensionării suporterilor veniți la stadion. În baza studiilor realizate în mai multe țări europene este cunoscut faptul că nivelul de adrenalină (care favorizează dorința de manifestare pozitivă sau negativă pe stadion) este la un nivel ridicat încă de la intrarea în complexul sportiv și se menține pe o pantă ascendentă până la intrarea în tribune tocmai din cauza grupului din care face parte suporterul și a excitației provocate de evenimentul sportiv (The Social Issues Research Centre, 2008).

Acest spațiu tampon între mediul exterior și cel interior trebuie să fie adaptat de așa natură încât să ajute la îndeplinirea rolului pe care îl are. Îmbunătățirea și reorganizarea acestuia astfel încât să ajute la identificarea rapidă, de către persoanele abilitate în prevenirea infracționalității, a persoanelor cu tendințe spre violență, este necesară. Cu toate că pică în responsabilitatea organizatorului de competiții interzicerea accesului suporterilor în stare de ebrietate, a accesului cu materiale explozive, substanțe toxice ș.a.m.d. (Parlamentul României, 2012, art. 10, alin. 2, lit. b), din cauza influenței grupărilor ultras la nivelul clubului astfel de incidente sunt posibile, amenda, putând fi acoperită, indirect, de aceeași grupare a suporterilor.

În ceea ce privește stadionul propriu-zis, caracteristicile importante care definesc și imprimă imaginea specifică obiectului de arhitectură se rezumă, în majoritatea cazurilor, la două elemente:

- (1) existența, pe lângă suprafața de joc specifică sportului rege, a pistei de atletism (ceea ce, conform normativului amintit anterior, transformă arena în stadion polisportiv);
- (2) modul de poziționare și forma tribunelor în raport cu suprafața de joc.

Elementul de bază al unui stadion este suprafața de joc. Dimensiunile acesteia sunt reglementate de ambele foruri internaționale, UEFA și FIFA: suprafața de joc trebuie să aibă lungimea de 105m și lățimea de 68m, la care se adaugă o zonă suplimentară (spații de încălzire pentru jucători, circulații perimetrale), rezultând dimensiunile totale de 125m lungime și 85m lățime (UEFA, 2011; FIFA, 2007). Cu toate că există o mică diferență între cerințele celor două foruri internaționale (UEFA permițând o suprafață totală minimă de 120mX80m pentru meciurile de importanță scăzută), stadioanele pe care se dorește găzduirea partidelor echipelor naționale (ce țin de forumul internațional FIFA) vor asigura varianta maximală de 125mX85m.

În ceea ce privește suprafața de uzură, este utilizat cu precădere gazonul natural, dar în ultima vreme încep să apară și suprafețe de joc cu gazon artificial deoarece acesta este mai ușor de întreținut, este mai ieftin, iar imaginea generală a suprafeței este plăcută vizual datorită culorii uniforme, indiferent de sezon sau condiții atmosferice²⁴.

Drept tipologii, în funcție de caracteristicile suprafeței de joc (incluzând zona suplimentară) și de modul de dispunere a tribunelor, se identifică următoarele categorii:

²⁴ Totuși, dacă suprafața nu este bine întreținută pot să apară diferite probleme ce afectează buna desfășurare a competiției sportive (de la mărirea vitezei balonului până la pericolul izbucnirii focului în urma aruncării de materiale explozive sau cu flacără – petarde, fumigene ș.a.m.d.) (FIFA, 2007)

- arena sportivă cu tribune cu formă curbă (Fig. 5)
- arenă sportivă cu tribune cu formă dreaptă (Fig. 6)
 - fără tribune de colț (cele două imagini din stânga);
 - cu tribune de colț (cele două imagini din dreapta).

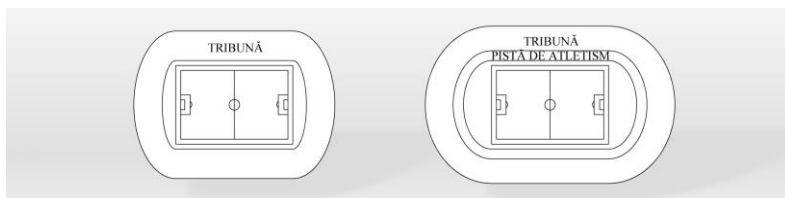

Fig. 5: Tipuri de arene sportive cu tribune cu formă curbă. (c) Radu Sfinteș

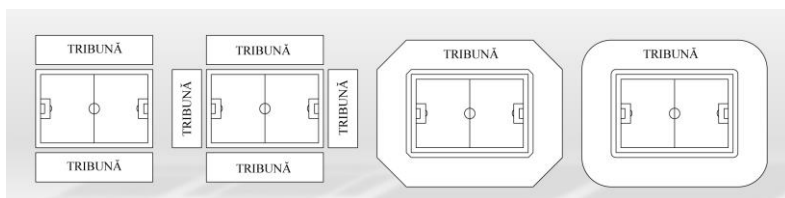

Fig. 6: Tipuri de arene sportive cu tribune cu formă dreaptă: în stânga fără tribune de colț (două imagini); în dreapta cu tribune de colț (două imagini). (c) Radu Sfinteș

2.2.1 Arena sportivă cu tribune cu forma curbă

Propunerea pistei de atletism creează anumite dificultăți în modul de poziționare a tribunelor în cadrul arenei sportive și, oarecum, o limitare a soluțiilor posibile pentru astfel de stadioane. Astfel de arene sportive au determinat apariția tipologiei cu tribune cu formă curbă, având o serie de variante precum: arena sportivă cu tribune pe o latură sau pe ambele laturi ale pistei de atletism, arena sportivă în forma de *elipsă*, *seceră*, *cerc*, *croissant* sau arena sportivă cu *forme mixte* (IPCT SA, 2010, 114–115). Aceste arene sunt printre primele întâlnite în lumea sportului, fiind legate de practicarea sporturilor olimpice (atletism, aruncarea discului, sărituri ș.a.m.d.), și astfel sunt și printre primele forme preluate în cadrul noului sport – fotbalul.

Stadionul *White City* din Londra este unul dintre primele stadioane realizate în țara de origine a fotbalului – Anglia. Acesta a fost inaugurat în 1908 și permitea desfășurarea, în bune condiții, nu numai a jocurilor de echipă precum fotbalul sau rugby-ul, ci și a sporturilor olimpice (atletism – datorită

pistei speciale; aruncarea discului, suliței, ciocanului – pe suprafața de gazon; sporturi de natație – în bazinul de înot în aer liber; competiții de ciclism – printr-o amenajare specială). Din această cauză, dar și pe baza numărului mare de locuri disponibile (aproximativ 93 000 de locuri), acest stadion devine, în același an, gazda Jocurilor Olimpice desfășurate în Anglia (Mallon și Buchanan, 2000). Construirea acestui stadion a reprezentat un experiment reușit, repetarea acestui tip de stadion în diferite țări determinând apariția unei tipologii de plan a arenei sportive cu formă eliptică. Totuși, implementarea atâtor facilități necesare diferitelor sporturi în cadrul arenei a condus la o distanțare considerabilă a tribunelor de spațiul de desfășurare a competițiilor sportive. Din acest motiv, la care se adaugă și situația politică, la nivel european, din perioada respectivă (numărul de spectatori ai sportului reducându-se din cauza celor două Războaie Mondiale), a determinat o scădere a interesului față de complexul sportiv la nivel local, în cele din urmă acesta fiind închis în 1984 și, un an mai târziu, demolat.

Trebuie observat faptul că arenele sportive cu tribune cu forma curbă nu se întâlnesc, în general, în cazul echipelor din primele eșaloane fotbalistice. Acest lucru se datorează numărului mare de suporterii pe care trebuie să îl găzduiască aceste spații, variantele de stadioane cu tribune curbe (cu formă de *seceră*, de *cerc* și de *croissant*) neputând să prezinte un raport optim între numărului de locuri oferite și valoarea investiției. Singurul tip de plan cu tribune cu forma curbă, eficient din punct de vedere economic, rămâne, în aceste condiții, planul eliptic.

Totuși, un exemplu remarcabil de arenă sportivă cu tribune cu formă curbă este reprezentat de noul stadion național al Londrei – Wembley, unde Foster + Partners (f.d.) au reușit să implementeze un sistem inovator de îmbinare a funcțiunii de stadion de fotbal și arenă pentru atletism.

2.2.2 Arenă sportivă cu tribune cu formă dreaptă

La arenele cu tribune cu formă dreaptă tribunele pot fi amplasate, în relație cu suprafața de joc, pe o latură, pe două laturi, sau perimetral (IPCT SA, 2010, 114–115). Din cauza modului de poziționare a tribunelor, acest tip de arenă este unul care se pretează pentru stadioane cu număr limitat de locuri în tribune, putându-se încadra maxim în categoria stadioanelor mari²⁵, rar în cea a stadioanelor foarte mari. Acest tip de stadion este mult mai des întâlnit datorită ușurinței de construire, prin existența unor elemente structurale

²⁵ NP 066-02 precizează 4 categorii de stadioane analizate după capacitatea acestora: mici (capacitate până în 5 000 locuri), mijlocii (capacitate cuprinsă între 5 000 și 25 000 de locuri), mari (având un număr de locuri cuprins între 25 000 și 50 000 de locuri) și foarte mari (cu o capacitate de peste 50 000 de locuri)

tipizate care, împreună cu cerințele impuse de numărul scăzut de suporter, pot reduce timpul de proiectare și construcție. Dacă variantele cu tribune pe o latură sau pe două sunt întâlnite în special în cazul echipelor cu buget limitat sau din ligile inferioare, varianta cu tribune poziționate perimetral este una des întâlnită.

Printre primele stadioane care au utilizat tipul de plan cu formă dreaptă, fără tribune de colț se numără Stadionul Highbury din Londra.

Stadionul Highbury a fost, timp de peste 90 de ani (din 1913, până în 2006), stadionul echipei Arsenal. Construcția stadionului a început în 1913, cu una dintre tribune, și de-a lungul timpului i-au fost adăugate și celelalte terase/tribune. De abia după anii 2000 au fost desființate ultimele terase (de pe latura de nord) pentru ca stadionul să fie închis pe toate cele patru laturile cu tribune. Vechiul stadion nu permitea, însă, posibilitatea extinderii acestuia, fiind înconjurat de clădiri rezidențiale, fapt pentru care, în anul 2004, s-a început construirea unui nou stadion al echipei Arsenal – Emirates Stadium. Highbury a fost demolat parțial și transformat în locuințe colective, păstrând elementele identitare ale acestuia, precum fațadele de est și de vest (păstrate ca fațade ale noilor locuințe) și terenul de joc (transformat în parc).

Din analiza acestui exemplu reținem posibilitatea creșterii ulterioare în funcție de nevoile clubului de fotbal și, atunci când aceasta ajunge la limită, capacitatea de postutilizare. Dincolo de dificultățile întâmpinate în procesul de refuncționalizare, remarcăm importanța păstrării unei imagini simbolice la nivelul orașului și modul în care arhitectura arenei a putut fi preluată și transformată.

Spre deosebire de arena sportivă fără tribune de colț, arena cu tribune de colț prezintă o mărire a numărului de locuri existente pe stadion, ocupând un același volum și o aceeași înălțime, astfel fiind o soluție utilizată cu precădere.

2.2.3 Elemente inovatoare ale proiectelor de concurs

Un alt aspect pe care doresc să îl prezint în acest subcapitol dedicat tipologiilor este acela al proiectelor de concurs, datorită caracterului lor inovator. O scurtă analiză a acestora va contribui la extragerea unor concluzii cu privire la tendințe viitoare, la posibilități de implementare a unor soluții ce depășesc o viziune îndreptată strict către funcționalitatea arenelor sportive raportată la spectacolul fotbalistic.

Propunerea pentru *Dalian Football Stadium* realizată de NBBJ aduce numeroase modificări experienței presupuse de spectacolul fotbalistic. În primul rând, este propusă deschiderea stadionului pe laturile scurte și astfel crearea unei legături puternice cu exteriorul. Chiar dacă această soluție a mai

fost pusă în practică, este de remarcat orientarea către ocean pe de o parte și către munți pe cealaltă parte. O astfel de utilizare a peisajului natural poate avea efecte psihice pozitive asupra spectatorilor (calmare), mai ales dacă deschiderea nu se face către un context urban agitat, ci către peisaje liniștitoare. În al doilea rând, s-a urmărit o permanentă conectare cu suprafața de joc (a suporterului, a trecătorilor, a comunității), spectacolul putând fi observat atât din imediata apropiere, cât și de la nivel urban, nu într-atât încât să se poată vorbi despre o experimentare a spectacolului, dar suficient cât comunitatea să simtă că participă, într-o oarecare măsură, la acesta. Deși a prezentat interes, propunerea a fost declarată necâștigătoare din cauza unor aspecte de natură practică (diminuarea numărului de spectatori prin eliminarea tribunelor de pe laturile scurte; propunerea de acoperire care, în ciuda rolului său sustenabil, ar fi produs efecte nedorite pe suprafața de joc). Totuși, proiectul arată gradul de preocupare față de stadion ca spațiu al unor experiențe inedite, un spațiu care, în ciuda aparențelor, încă mai poate fi subiectul inovării chiar și când vine vorba de terenul de joc și tribune.

MenoMenoPiu Architects au conceput *Tokyo Olympic Stadium* drept un adevărat complex care să stea sub semnul proximității, diversității și accesibilității. Toate acestea sunt obținute în primul rând printr-o diversificare a funcțiilor, o aceeași arhitectură adăpostind nu numai terenul de joc și tribunele propriu-zise, ci și unind noi tipuri de spații urbane (de exemplu, balcoane de unde poate fi privit atât orașul, cât și partida disputată pe terenul de joc, gratuit), grădini, străzi pietonale acoperite, piețe, spații comerciale, restaurante ș.a.m.d. Elementul distinctiv este constituit de pantă continuă de 2% pe care sunt poziționate cele 80 000 locuri. Apoi, întreg complexul a fost conceput astfel încât să poată fi transformat în funcție de fiecare eveniment ce se desfășoară aici, crescând intensitatea experimentării acestora.

2.3 Norme de proiectare

Rolul normele de proiectare este acela al satisfacerii cerințelor esențiale în construcții și solicitărilor venite din partea utilizatorilor/beneficiarilor, fără a compromite aceste cerințe minime, esențiale și specifice programelor de arhitectură diverse – confort, siguranță, stabilitate, evitarea pierderii de vieți omenești prin greșeli de proiectare ș.a.m.d.). În cazul arenelor sportive, normele de proiectare au nu numai rolul de preîntâmpinare a eventualelor evenimente tragice (prin dimensionarea corespunzătoare a căilor de evacuare, prin stabilirea numărului de scaune ce se dispune între două circulații perpendiculare sau în lungul pantei gradenei, prin prevederea încăperii de monitorizare conectată la aparatura CCTV poziționată în cadrul arenei sportive ș.a.m.d.), ci și rolul de a asigura condiții optime de desfășurare a spectacolului oferit de competiția sportivă (prin calcularea curbei de vizibilitate

a gradenelor, dimensionarea adecvată a numărului de toalete și prevederea echipamentului necesar, amplasarea, în cadrul arenei, a unor facilități conexe ș.a.m.d.).

Cu toate că elementele tipologice arhitecturii stadioanelor au fost păstrată de-a lungul timpului, modificarea cerințelor sociale determină o adaptare a arenelor sportive la noile criterii necesare satisfacerii publicului consumator de spectacol fotbalistic. Modificarea modului de practicare a sportului la nivel profesionist nu face parte din tema abordată în aceste pagini²⁶, dar regulile impuse pentru stabilirea unui nivel minimal de confort și siguranță, în cazul arenelor sportive, sunt importante. Dacă în momentul de față aspectul legat de huliganism, din punctul de vedere al forțelor de ordine, este reglementat (în special prin Legea 4/2008, cu completările și modificările ulterioare), nu același lucru se poate spune despre domeniul arhitecturii. Constatăm că nu există legături directe, în legislație, între arhitectură și modul prin care aceasta poate contribui la prevenirea infraccionalității. Totuși, pot fi identificate o serie de direcții ce pot fi exploatate cu succes în acest sens, scopul principal al acestei lucrări constând tocmai în identificarea elementelor de arhitectură ce pot influența, într-un mod sau altul, comportamentul suporterilor în sensul diminuării comportamentelor de tip huliganic.

Astfel, putem discuta despre soluții care pot avea efect pozitiv sau negativ la nivelul suporterului sau a grupului de suporteri de tip: pasiv (soluții tehnice care sunt implementate de la începutul proiectului²⁷), sau activ²⁸. Voi începe prezentarea cadrului legislativ care stă la baza proiectării de arhitectură printr-o analiză a soluțiilor propuse în diferitele rapoarte realizate în Anglia de la începutul secolului al XX-lea până în prezent, continuând cu legislația în domeniul construcțiilor arenelor sportive la nivel european (mă voi opri în special la cea englezească și la cea impusă de forurile internaționale în domeniul sportului regie) și cu legislația națională.

În urma rapoartelor ce au fost întocmite în Anglia, în general ca urmare a unor incidente grave, au fost implementate diverse soluții a căror

²⁶ totuși, este de remarcat că unele dintre regulile impuse în joc au determinat apariția unei adversități față de arbitrii sau oficialii clubului care, implicit, s-a transformat de multe ori în acțiuni și manifestări cu caracter antisocial

²⁷ turnichete, posturi de control corporal, dimensionarea corespunzătoare a căilor de acces/evacuare (evitându-se crearea de aglomerări), adaptarea stadioanelor (în special a peluzelor) la cerințele specifice de restricționare a acțiunilor grupărilor de huligani/ultras și, totodată, de intervenție rapidă a forțelor de ordine ș.a.m.d.

²⁸ de exemplu, prin crearea spațiilor și infrastructurii necesare desfășurării activităților specifice forțelor de ordine în vederea intervenției rapide a acestora cu scopul de reducere la minim a acțiunilor grupărilor de suporteri interzise prin lege ș.a.m.d.

importanță reiese cu ușurință chiar și astăzi. Propunerile enumerate în acestea²⁹ susțin necesitatea unei viziuni noi asupra modului de proiectare împotriva acțiunilor antisociale.

Primul raport, întocmit ca urmare a finalei Cupei Ligii Angliei din 1923, este reprezentat de *Raportul Shortt (The Shortt Report)*. Cu toate că au mai existat incidente la diferite întreceri sportive relatate în presă în perioada respectivă (Carnibella et al., 1996), în urma acestui eveniment a fost comandat un raport din cauza numărului mare de suporterii care au invadat suprafața de joc a stadionului Wembley din Londra – aproximativ 200 000 de suporterii, cu toate că stadionul era proiectat pentru a găzdui un număr de 140 000 de spectatori.

În urma acestui tip de acțiune a suporterilor, recomandările raportului vin să argumenteze necesitatea introducerii unui corp de stewarzi (personal pregătit special pentru această funcție), identificați cu ecuson, cu îmbrăcăminte distinctivă și cu un conducător propriu (diferit de cel al forțelor de ordine), precum și necesitatea unei comunicări cât mai eficiente între forțele de ordine, în cazul acestora fiind necesară existența unei singure persoane cu rol decizional (comandantul detașamentului de poliție) pentru tot efectivul din subordine (The Shortt Report apud Popplewell, 1986). Cu toate că măsurile propuse în acest raport, ca și alte recomandări realizate în cadrul rapoartelor ce vor urma, nu țin neapărat de imaginea obiectul de arhitectură sau de norme de proiectare directe, ele impun condiționări la nivelul modului de proiectare prin nevoia de includere în proiect a spațiilor auxiliare (vestiare, săli pentru întâlnirile cu caracter tehnic, puncte de control locale și centrale ș.a.m.d.) și a aparaturii specifice (aparatură de telecomunicații, înregistrare video ș.a.m.d.).

Următorul raport este reprezentat de *Raportul Moelwyn Hughes (The Moelwyn Hughes Report)*. În data de 9 martie 1946, la stadionul echipei Bolton Wanderers, în timpul sferturilor de finală din Cupa Ligii engleze, 33 de persoane au murit zdrobite după ce barierele de oțel de protecție, dispuse în lungul gradinelor, au cedat, iar alții au murit călcați în picioare (BBC, 2011). Lipsa unor reguli, cu caracter obligatoriu, legate de modul de proiectare, licențiere și utilizare a stadioanelor, la care se adaugă o dorință de obținere de profit a proprietarului cât mai rapidă (regulă generală atât în trecut, cât și în prezent), a creat posibilitatea găsirii de soluții pentru evitarea cerințelor legale. În acest context, raportul mai sus menționat vine să solicite reguli stricte de licențiere și de operare a stadioanelor (Fig. 7), astfel încât respectarea tuturor cerințelor impuse prin legislație să poată să fie verificată, chiar dacă:

²⁹ din cauza vechimii și a lipsei de acces la documentele la care mă refer informațiile sunt preluate din raporte mult mai recente în care există trimitere la acestea (Popplewell 1985; Popplewell 1986; Taylor 1990; Hillsborough Independent Panel 2012)

Aplicarea recomandărilor în conformitate cu prevederile acestui raport va costa bani. Acestea vor cauza pierderi de bani din vânzarea biletelor de acces în zilele preferate de public... Asigurarea unei siguranțe mai mari a publicului cere întâietate. (trad. ns., subl. aut., The Moelwyn Hughes Report apud Popplewell, 1986, 11-12)

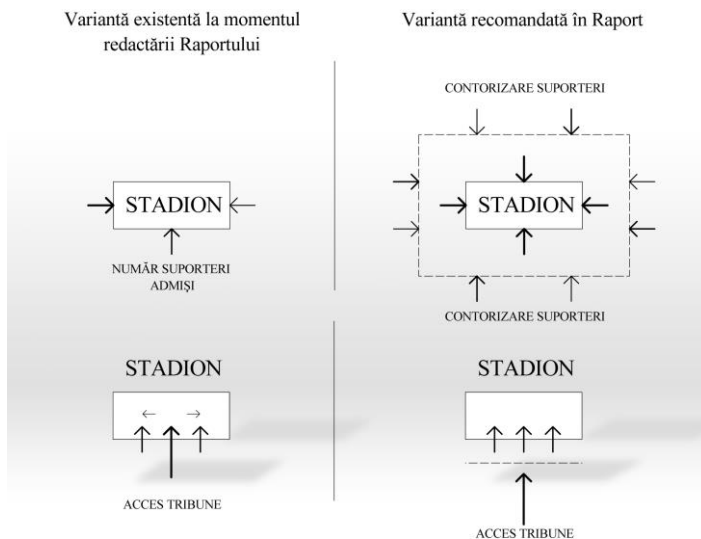

Fig. 7: Recomandări ale *Raportului Moelwyn Hughes* – aspecte legate de arhitectură. (c) Radu Sfinteș

Raportul Chester (The Chester Report) este redactat în anul 1966, fiind cel mai apropiat raport de perioada anilor 1960, care este cunoscută actualmente drept punctul de început al huliganismului. Lipsa unor măsuri ferme împotriva acțiunilor întreprinse de diferite grupări de suporteri, atât la nivelul normelor de proiectare, cât și la nivelul forțelor de ordine, au dus la o agravare a fenomenului reprezentat de acțiunile antisociale observându-se că:

În ultimii ani a existat o creștere a comportamentului antisocial al suporterilor. În perioada 1946-1960 au fost aduse în atenția FA [n.n. Asociației de Fotbal] 195 de cazuri, cu o medie de 13 pe sezon. În următoarele șase sezoane au fost raportate 148 de cazuri, cu o medie de 25 pe sezon. (trad. ns., subl. aut., The Chester Report apud Popplewell, 1986, 12)

În această perioadă, rapoartele încep să se succedă mult mai rapid, ținând cont de șirul acțiunilor huliganice, astfel că și *Raportul Harrington (The*

Harrington Report) din 1968 analizează tot probleme legate de suporterii (Fig. 8). În raport sunt analizate incidentele – numite revolte (*riots*), deși huliganismul ca fenomen fusese deja recunoscut – prezentându-se arsenalul ce putea fi găsit asupra suporterilor care participă la meciurile de fotbal:

Unii spectatori poartă cuțite, ciocane, bețe și țepușe, satăre și alte arme ofensive precum piper pudră care nu sunt neapărat folosite cu scop violent, dar pot fi afișate cu scop de amenințare. [...] Deși astfel de revolte trebuie privite drept comportamente aproape obscure ce însoțesc fotbalul în această țară, gravitatea și pericolul potențial prezentat de acestea au fost exemplificate de curând în cadrul revoltelor din Turcia, în urma cărora multe persoane au fost raportate ucise. (trad. ns., subl. aut., (trad. ns., subl. aut., *The Harrington Report* apud Popplewell, 1986, 12)

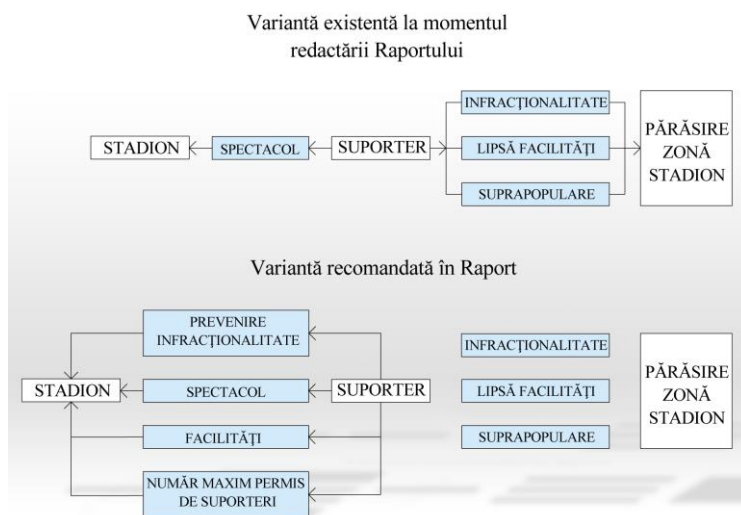

Fig. 8: Recomandări ale *Raportului Harrington* – aspecte legate de arhitectură.
(c) Radu Sfînteș

Tot în acest raport întâlnim și un prim demers în a atrage atenția asupra ignorării mai multor seturi de recomandări realizate în alte rapoarte (fiind amintite cele din 1924 și 1946), care și-ar fi dovedit utilitatea în anii 1960. Din punct de vedere al normelor de proiectare, identificarea obiectelor introduse în arena sportivă ar putea avea implicații asupra modului de proiectare atâta timp cât se dorește eliminarea acestora, prin identificarea unui sistem complex în care legislația și normele de proiectare să vină în ajutorul stewardilor sau al forțelor de ordine.

Sucesiunea rapoartelor și rapiditatea cu care se redactau este evidentă în perioada anilor 1960 dacă ținem cont de gravitatea faptelor huliganice petrecute în Anglia acelor ani (Carnibella et al., 1996; Murphy, Williams și Dunning, 1990). În acest sens, *Raportul Lang* (*The Lang Report*) din 1969 introduce o serie de soluții spre corectarea comportamentului suporterilor cu tendințe spre violență (Fig. 9):

s-a format punctul de vedere cum că o televiziune cu circuit închis ar putea fi utilă în cadrul subiectului general al controlării maselor de oameni și ... ar fi un factor important în prevenirea comportamentului neadecvat al suporterilor pe stadion. (trad. ns., subl. aut., The Lang Report apud Popplewell, 1986)

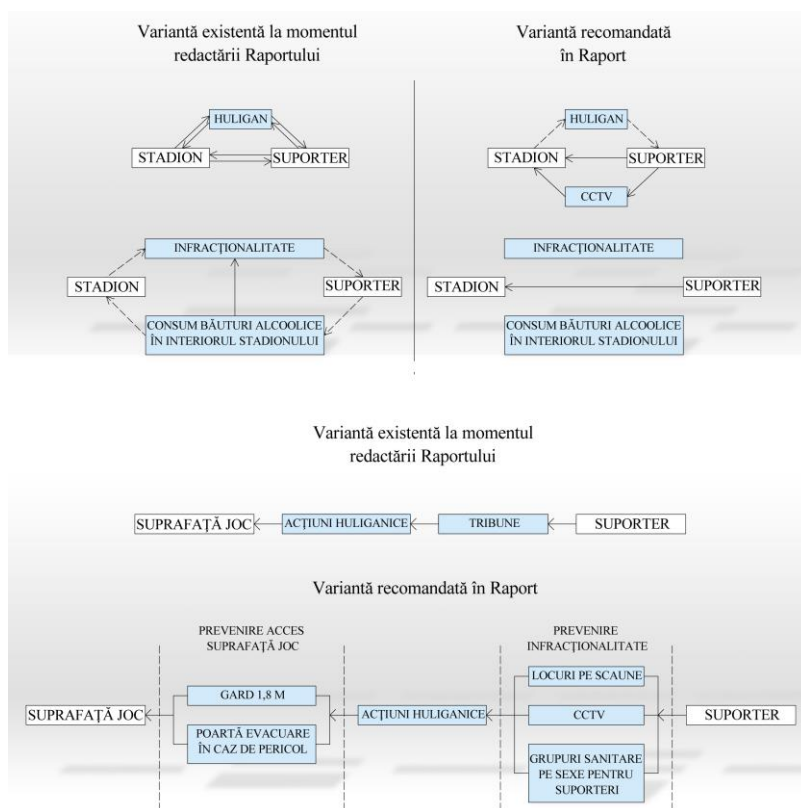

Fig. 9: Recomandări ale *Raportului Lang* – aspecte legate de arhitectură.
(c) Radu Sfinteș

Din păcate, implementarea unor măsuri de asigurare a protecției spectatorilor, în majoritatea cazurilor, se face numai după ce a avut loc un eveniment tragic. Apariția pentru prima dată a unei legi este rezultatul tragic al evenimentelor petrecute pe stadionul Ibrox Park, în data de 4 februarie 1971. Existența rapoartelor anterioare nu a constituit un punct de pornire pentru realizarea unei documentații/legislații care să stea la baza sistemului de proiectare/licențiere pentru stadioane, fiind identificate, în continuare, probleme legate de modul de administrare a situațiilor dificile din timpul unei partide de fotbal. Este regretabil faptul că, pentru a fi luate în serios recomandările din diferite rapoarte prezentate anterior, a trebuit să se petreacă un incident în care și-au pierdut viața 66 de suporterți și alți 200 au fost răniți, din cauza unei busculade produse la terminarea partidei de fotbal (Forsyth, 2010; Taylor, 1990; Popplewell, 1986). Raportul realizat în urma acestui incident a fost condus de Lordul Wheatley, fapt pentru care a rămas cunoscut drept *Raportul Wheatley (The Wheatley Report)*. Autorul acestui raport are o poziție extrem de clară/dură referitoare la necesitatea aplicării unui sistem de licențiere, cu criterii stricte:

Recunosc că decizia de a introduce un sistem de licențiere pentru terenurile de joc în sensul recomandărilor făcute de mine poate cauza îngrijorare în rândul unor cluburi de fotbal și al unor oficiali din fotbal. [...] Răspunsul meu la această problemă este următorul. Misiunea mea a fost de a lua în considerare siguranța maselor de oameni pe terenurile de joc. Cluburile care cer taxă de intrare publicului au datoria de a se asigura că terenurile lor sunt suficient de sigure pentru spectatori. Acesta este un aspect de bază. (trad. ns., subl. aut., The Wheatley Report apud Popplewell, 1986, 14)

La insistențele opiniei publice și ca urmare a problemei din ce în ce mai mari a huliganismului pe arenele sportive, apare legea privind siguranța pe terenurile de joc – *Safety of Sports Grounds Act 1975* – un prim document menit să reglementeze procesul de proiectare și de autorizare în cazul arenelor sportive cu un număr mai mare de 10 000 de spectatori (Parliament of the United Kingdom, 1975). Cu toate că acesta a respectat recomandările prezentate în *Raportul Wheatley*, la care s-au adăugat aspecte legate de modul de operare și intervenție în cazuri de urgență a echipelor specializate (în special a pompierilor), punerea în practică a măsurilor s-a lovit de o lipsă de acțiune fermă din partea instituțiilor statului englez (Popplewell, 1986). La data de 11 mai 1985 are loc, pe stadionul echipei Bradford City, un incendiu puternic în tribune care a curmat viața a 56 de suporterți (Popplewell, 1985). Existența tribunelor din lemn, nemodernizate conform legislației în vigoare aprobate încă din 1975, a produs, 14 ani mai târziu, un eveniment tragic, cu toate că în cadrul raportul Wheatley se preciza:

Multe dintre tribunele folosite în prezent au fost construite acum mulți ani. Materialele din care au fost făcute, modul în care au fost concepute și folosința dată spațiului de sub ele pot constitui factori de risc de incendiu. În condițiile în care evenimente recente au scos în evidență pericolele prezentate de terasare și evacuarea de pe aceste terase, eventualele pericole din tribune sunt de la sine înțelese. (trad. ns., subl. aut., The Wheatley Report apud Popplewell, 1986, 18)

Propagarea incendiului și, în cele din urmă, transformarea tribunei în scrum a fost facilitată de mai mulți factori printre care amintim:

- lipsa unui echipaj de pompieri la evenimentul sportiv;
- existența unui spațiu considerabil între tribună (realizată pe schelet de lemn) și pământul pe care se poziționa structura (conform modului de construcție de la începutul secolului al XX-lea), „umplută” cu materiale ușor combustibile (produse aruncate, căzute în zona respectivă precum: gunoaie, obiecte vestimentare ș.a.m.d.);
- tot ansamblul reprezentat de acoperiș (structura de lemn, straturile învelitorii printre care și stratul de smoală ș.a.m.d.) (Popplewell, 1985).

La toate acestea s-au adăugat și o serie de factori care au dus la pierderea de vieți omenești:

- amplasarea evacuărilor din tribună la partea superioară a acesteia;
- localizarea focarului incendiului în zona superioară a tribunei care nu a permis evacuarea suporterilor în timp util;
- căi de evacuare și uși blocate;
- acces dificil pe suprafața de joc ș.a.m.d. (Popplewell, 1985).

În aceeași lună, pe data de 29 mai 1985, la stadion Heysel din Bruxelles avea loc un alt incident, care șoca opinia publică din cauza decesului a 38 de suporterți și rănirea altor 400, ca urmare a acțiunilor de tip huliganic (în care au fost implicate grupările suporterilor echipelor de fotbal Liverpool FC și Juventus Torino care disputau partida de fotbal). Cauzele care au condus la un astfel de incident tragic au fost de la o proastă organizare a evenimentului sportiv (vânzarea de bilete în aceleași sectoare mult peste limita admisă) până la dorința de afirmare a grupurilor de suporterți unii în fața celorlalți (Popplewell, 1986).

Nu voi intra foarte mult în prezentarea acestui eveniment (care a făcut obiectul *Raportului Popplewell* redactat în 1986 – a se vedea Fig. 10, Fig. 11 și Fig. 12) deoarece multe dintre deficiențele observate au fost rezolvate ulterior sau sunt în curs de rezolvare. Printre acestea amintesc: vânzarea unui număr fix de bilete către suporterții celor două galerii (cu precădere suporterilor echipei oaspete), amplasarea la peluze opuse a galeriilor echipelor de fotbal rivale,

reducerea numărului de bilete vândute pe piața neagră, reducerea numărului de obiecte introduse ilegal sau obținute pe stadion, în urma vandalizării peluzelor, ce pot fi aruncate spre organele de ordine sau spre suprafața de joc, coordonare eficientă în interiorul arenei sportive a forțelor de ordine.

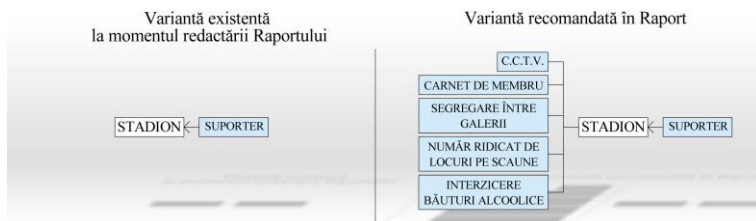

Fig. 10: Sinteză a recomandărilor anterioare *Raportului Popplewell* în baza concluziilor autorului acestuia. (c) Radu Sfînteș

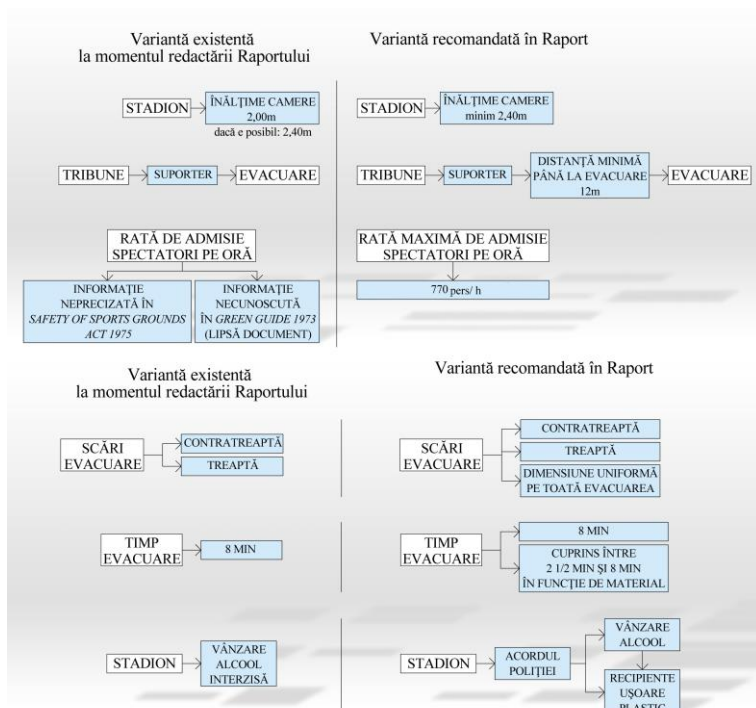

Fig. 11: Recomandări ale *Raportului Popplewell* – aspecte legate de arhitectură. (c) Radu Sfînteș

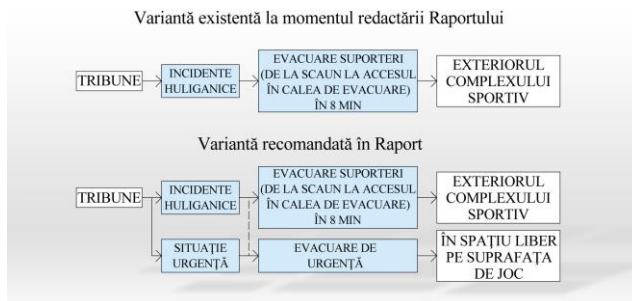

Fig. 12: Recomandări ale *Raportului Popplewell* – aspecte legate de arhitectură.
(c) Radu Sfinteș

Evenimente nefericite au continuat să aibă loc, însă, chiar și în a doua jumătate a anilor 1980. Pe data de 15 aprilie 1989 are loc un alt eveniment cu consecințe tragice: moartea a 95 de suporteri și rănirea altor câteva sute la câteva minute după începerea partidei din semifinalele FA Cup dintre Liverpool FC și Nottingham Forest (Taylor, 1990; Hillsborough Independent Panel, 2012). Cauzele acestui eveniment, prezentate atât în *Raportul Taylor* (*The Taylor Report* – Taylor, 1990), cât și în raportul comisiei independente Hillsborough – *The Report of the Hillsborough Independent Panel* (Hillsborough Independent Panel, 2012), sunt multiple: de la proasta administrare a evenimentului sportiv prin permiterea supraaglomerării suporterilor echipei Liverpool în tribuna desemnată de organizatori, până la reticența manifestată de forțele de ordine în a permite intrarea suporterilor pe suprafața de joc chiar la începutul meciului. Din păcate nu au fost respectate reglementările impuse la momentul respectiv: „nevoia prevederii unor porți în împrejmuirea perimetrală care să permită evacuarea de pe gazon în caz de urgență” (trad. ns., Taylor, 1990, 4); nerespectarea acestui lucru a fost motivul principal pentru decesul suporterilor echipei Liverpool FC.

Cu toate că discutăm despre incidente petrecute la distanță, în timp și spațiu, unele de celelalte (chiar și în țări diferite), modul de producere a accidentelor (care s-au soldat, nu de puține ori, cu decesul unor suporteri) este similar: în momentele imediat următoare acțiunilor unor indivizi sau ale unor grupuri rivale de suporteri (considerate huliganice) apare sentimentul de panică și intră în funcțiune sistemul de autoprotecție al individului, supraviețuirea individului devenind primordială (acesta neținând cont de persoanele din jurul său). Cu toate că evenimentele tragice amintite anterior au fost prezentate în mass-media ca fiind urmare a acțiunilor huliganice, doar în cazul incidentului de la Heysel (1985) se poate vorbi efectiv despre huliganism – drept confruntare între suporterii celor două echipe de fotbal participante la competiția sportivă. În celelalte cazuri, incidentele au avut loc din panică, frică de necunoscut și din

cauza proastei organizări. Măsurile implementate la nivelul stadioanelor nu au fost suficiente pentru a satisface cerințele de securitate ale suporterilor, aceștia ajungând să se calce, la propriu, în picioare, sau să inhaleze fum din cauza unor măsuri implementate împotriva manifestărilor huliganice care, însă, nu se aplicau în cazul respectiv. Acest lucru atrage atenția asupra modului de implementare unitar și complet necesar de aplicat la nivelul arenei sportive.

În rapoartele din a doua jumătate a anilor 1980 au fost făcute o serie de recomandări care ulterior au fost implementate în legislația europeană și locală și care, la momentul actual, reprezintă puncte de pornire în modul de concepere a arenei sportive (pentru *Raportul Taylor* a se vedea Fig. 13 și Fig. 14):

- Realizarea zonelor de separare între suporterii rivali (Popplewell, 1985);
- Asigurarea faptului că nu pot fi aruncate pe suprafața de joc sau spre alți suporterii diferite materiale care există în tribune (Popplewell, 1985);
- Cooperarea strânsă a oficialilor și magistraților pentru interzicerea accesului pe stadion a persoanelor care au comis infracțiuni pe arene sportive (Popplewell, 1985);
- Restricționarea sau interzicerea consumului de alcool pe stadion, iar în cazul în care acesta este permis, obligativitatea de a se utiliza pahare de plastic (Popplewell, 1985);
- Pregătirea temeinică a stewarzilor pentru îndeplinirea atribuțiilor și realizarea unei legături între aceștia și forțele de ordine (Popplewell, 1985);
- Inspecția anuală a stadioanelor și a instalațiilor pentru asigurarea respectării regulamentelor în vigoare, precum și efectuarea de simulări în caz de incendiu sau alte situații neprevăzute realizate de către personalul abilitat în acest sens (Popplewell, 1986);
- În cazul căilor de evacuare, dimensionarea corespunzătoare și oferirea posibilității de evacuare rapidă a suporterilor (printre altele, deschiderea ușilor de evacuare spre exterior) (Popplewell, 1986);
- Întâlnirea, înainte de partidele de fotbal, a tuturor celor implicați în buna desfășurare a competiției sportive (Popplewell, 1986);
- Încurajarea utilizării sistemelor de monitorizare cu circuit închis (CCTV), în cadrul arenelor sportive, ca măsură de prevenire a infracționalității (Popplewell, 1986);
- Transformarea tuturor locurilor de pe stadioane în locuri pe scaune (Taylor, 1990);
- Analiza strictă a fiecărei tribune, de către personalul abilitat, pe baza imaginilor obținute de pe urma CCTV, pentru a se evita supraaglomerarea unui anumit sector (Taylor, 1990);

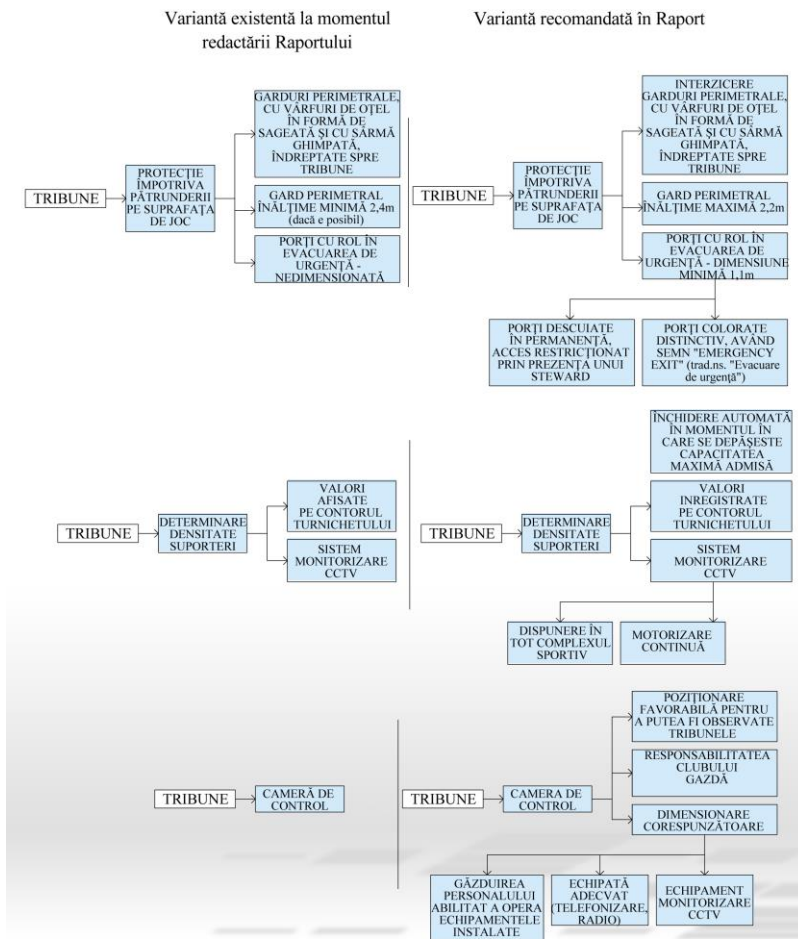

Fig. 13: Recomandări ale *Raportului Taylor* – aspecte legate de arhitectură.
(c) Radu Sfinteș

- Existența unor căi de evacuare secundare chiar și spre suprafața de joc (în cazul în care se folosesc porți acestea putând să fie închise sau deschise, dar obligatoriu să nu fie încuiate) (Taylor, 1990);
- Determinarea valorilor de acces pentru fiecare turnichet în parte (pentru a se respecta valorile minimale cerute prin lege) și verificarea continuă a acestora pentru a rămâne în parametrii corespunzători (Taylor, 1990);

- Dacă este posibil, realizarea, înaintea competiției sportive, a unor spectacole de divertisment care să atragă spectatorii pe stadion mai devreme (Taylor, 1990);
- Prevederea unei camere de supraveghere generale, echipată corespunzător, izolată fonic împotriva zgomotului produs de suporteri, cu vizibilitate bună asupra terenului și tribunelor, care să fie pusă la dispoziția personalului abilitat (Taylor, 1990);
- Existența unui serviciu medical (adaptat numărului de spectatori) pe toată durata partidei (Taylor, 1990);
- Crearea unui cadru legislativ și a întregului sistem de aplicare a acestuia, astfel încât să se specifice clar pedepsele ce vor fi aplicate în funcție de acțiunile întreprinse de suporteri (Taylor, 1990).

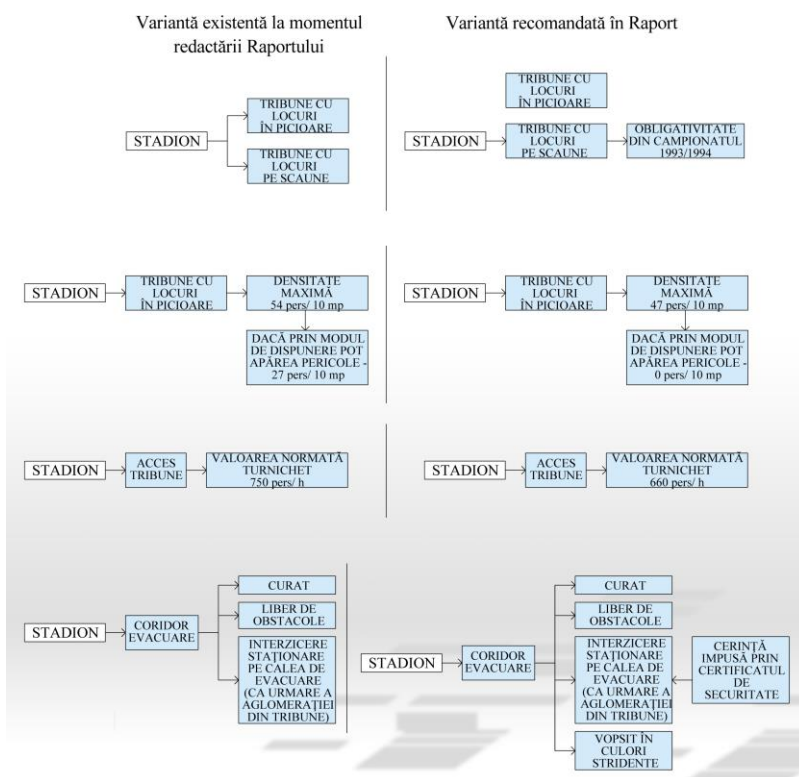

Fig. 14: Recomandări ale *Raportului Taylor* – aspecte legate de arhitectură.
(c) Radu Sfinteș

Revin la *Guide to Safety at Sports Grounds* (Home Office/Scottish Office, 1986; Department for Culture, Media and Sport, 2008), cunoscut și sub numele de Ghidul Verde (*Green Guide*) întrucât, deși nu are caracter obligatoriu, acesta însumează o serie de reguli pentru fiecare aspect legat de arena sportivă. Continua îmbunătățire a ghidului și adăugarea de noi informații necesare proiectării face din acesta un ghid important, ce trebuie luat în considerare în proiectarea de arhitectură. Evident, după cum este precizat și în cadrul acestui ghid, regulile locale de proiectare, impuse prin legislația locală sau prin cea la nivel european, au prioritate. În continuare voi prezenta câteva dintre recomandările menționate în versiunea din 2008 a documentului³⁰:

Tabel 2: Recomandări menționate în *Green Guide*
(Department for Culture, Media and Sport, 2008)

ASPECT	RECOMANDARE
Scări – lățimea treptelor	la construcții noi: între 1,2m – 1,8m la construcții existente: între 1,1m – 1,8m, cu balustrade intermediare la dimensiunile recomandate în cazul în care rampa depășește 2,2m
Scări – înălțimea treptelor	la construcții noi: minimum 150mm (de preferat); maximum 170mm (180mm dacă este o scară secundară, doar de evacuare) la construcții existente: minimum 150mm (de preferat); maximum 190mm
Scări – distanța de unde începe balustrada până la prima treaptă	minimum: 280mm de preferat: 305mm
Balustrade intermediare	vor avea înălțimea de 1,0m
Balustrade	la construcții noi: vor avea înălțimea de 90cm – 1,0m la construcții existente: vor avea înălțimea de 84cm – 1,0m
Dimensionarea spațiilor aglomerate	la construcții noi: se va lua în calcul o arie de minimum 0,5mp/persoană
Căi de evacuare	la construcții noi: minimum 1,2m la construcții existente: minimum 1,1m

³⁰ există diferențe între diferitele ediții ale aceluiași document ca urmare a alinierii la noi prevederi legislative

Uși de evacuare	la construcții noi: minimum 80cm la construcții existente: minimum 75cm
Timp de evacuare	maximum 8min
Timp de evacuare în caz de alarmă	la construcții noi: nu se va lua în calcul posibilitatea evacuării pe gazon sau în zona de activitate
Porți în perimetrul împrejuririi gazonului	la construcții noi: minimum 1,2m (recomandat 1,2m) vor avea aceeași dimensiune și se vor alinia cu culoarele radiale acolo unde este cazul se vor afla în grija stewardzilor se vor deschide către exterior vor fi lăsate descuiate (sau vor avea zăvoare care dau posibilitatea descuierii din ambele părți) vor fi semnalizate diferit față de restul împrejuririi
Barierile dinspre suprafața de joc	vor fi poziționate la 53cm în fața unui rând de scaune vor avea dimensiunile: h=80cm minimum, l=20cm minimum dacă l=50cm, înălțimea poate fi redusă la 70cm
Culoarele radiale în zona scaunelor	lungimea pasului va fi constantă și nu va fi mai mare de 280mm înălțimea treptelor va fi constantă și nu va fi mai mare de 190mm (pentru accesul persoanelor cu dizabilități se recomandă ca înălțimea să fie de 150mm – 170mm)
Dimensionarea locurilor de stat	la construcții noi: spațiul alocat fiecărei persoane va fi de 460mm lățime (+40mm pentru cotiere) și 700mm adâncime la construcții existente: spațiul alocat fiecărei persoane va fi de 460mm lățime (+40mm pentru cotiere) și 610mm adâncime dacă sunt prevăzute bănci de stat
Distanța dintre două rânduri de scaune (calculată cu scaunele ridicate)	la construcții noi: 400mm (se poate reduce la 305mm în cazul în care nu sunt dispuse mai mult de șapte scaune pe un rând, deservite de culoar pe o singură parte, sau în cazul în care nu sunt dispuse mai mult de 14 scaune pe un rând, deservite de culoare pe ambele părți) la construcții existente: 305mm

Numărul de locuri pe rând	maximum 14 dacă sunt deservite de culoar pe o singură parte maximum 28 dacă sunt deservite de culoare pe ambele părți
Dimensiunea treptelor de la „tribune cu locuri în picioare”	la construcții noi: adâncimea treptelor va fi de 350mm – 400mm, cu înălțimea de 75mm – 170mm și se va calcula în funcție de curba de vizibilitate

Din punct de vedere legislativ, la nivel european există o serie de legi îndreptate spre combaterea hulanismului și o serie de documente tehnice emise de forurile internaționale de fotbal UEFA – *UEFA Guide to Quality Stadiums* (UEFA, 2011) – și FIFA – *Football Stadiums - Technical recommendations and requirements* (FIFA, 2007). Am identificat, încă din subcapitol anterior, regulile impuse de către cele două documente (dimensiunea și caracteristicile suprafeței de joc ș.a.m.d.).

Competițiile organizate de UEFA³¹ sunt întreceri sportive ce se desfășoară între echipele de club pe baza clasamentului național final și a coeficienților țării respective (în baza acestor criterii, echipele care dispută partidele putând să fie diferite din punct economic, al vizibilității în rândul suporterilor internaționali ș.a.m.d.). Datorită diferențelor (în unele cazuri substanțiale) de valoare a lotului de sportivi, de prestigiul și statutul economic al clubului, ghidul UEFA, aplicat arenelor pe care se desfășoară competițiile, are un caracter general, stabilind în linii mari condițiile pe care arena sportivă trebuie să le satisfacă, fără a impune condiții excesive și permițând, în anumite limite, participarea oricărei echipe din țările afiliate. Din acest punct de vedere, ghidul UEFA se dovedește a fi un bun punct de pornire pentru orice club interesat de realizarea unei eventuale investiții într-o arenă sportivă nouă, modernă, acesta reușind să prezinte toate fazele ce ar urma să fie parcurse de investitor. Cerințele, care au un caracter general, sunt formulate de așa natură încât să dea majorității stadioanelor existente posibilitatea de a găzdui partide de fotbal.

Atuul principal al ghidului UEFA este reprezentat de această flexibilitate de care dă dovadă în comparație cu alte documente emise de forurile internaționale sau locale. Exprimă un mod de gândire îndreptat spre viitor și, totodată, spre schimbul de informații și strânsa legătură între țările afiliate pentru obținerea celor mai bune rezultate. Totuși, trebuie precizat că, de la nivelul UEFA, ar fi fost indicată impunerea unei direcții clare referitoare la modul de proiectare a unui stadion, dacă este să ne raportăm la prevenirea

³¹ Printre cele mai importante putem enumera: UEFA Champions League, UEFA Europa League, UEFA EURO 2016 ș.a.m.d.

acțiunilor huliganice, în condițiile în care regulamentele naționale și chiar cele realizate în alte țări (precum Ghidul Verde) se limitează, de multe ori, la îndeplinirea unor cerințe strict funcționale, fără să țină cont de contextul specific, de aspecte sociale, economice, politice ș.a.m.d.

Documentul emis de FIFA – *Football Stadiums - Technical recommendations and requirements* (FIFA, 2007) – însumează o serie de recomandări și cerințe în scopul realizării unui stadion la standarde moderne, în care să se desfășoare partidele de fotbal internaționale ale echipelor naționale. Acest document și cel emis de UEFA se completează reciproc, documentul FIFA introducând o serie de exigențe aplicate arenelor sportive și, implicit, echipei de proiectare. Totodată, ținând cont că, în marea majoritate a cazurilor, arenele sportive noi trebuie să poată găzdui atât competiții sportive organizate de UEFA, cât și partide în diferite competiții FIFA, sunt obligatorii de respectat, de către echipa de proiectare (atâta timp cât există solicitarea expresă a beneficiarului pentru acest lucru), toate cerințele enumerate în cele două documentele. Cerințele obligatorii sau recomandările prezentate în documentul emis de FIFA sunt centralizate în tabelul de mai jos.

Tabel 3: Cerințe obligatorii sau recomandări prezentate în documentul *Football Stadiums - Technical recommendations and requirements* (FIFA, 2007)

ASPECT	CERINȚE SAU RECOMANDĂRI
Poziționarea stadionului față de punctele cardinale	Orientarea nord-sud a terenului este considerată, de obicei, ideală, dar în urma unor analize mai complexe s-a constatat a fi favorabilă o dispunere a terenului la un unghi egal cu direcția medie a Soarelui la pauza unui meci ce se desfășoară după-amiaza.
Sustenabilitatea arenelor sportive – Programul Green Goal	Apă: se recomandă o utilizare mai responsabilă a apei potabile pentru irigații și se sugerează stocarea apei pluviale.
	Deșeuri: se recomandă reutilizarea recipientelor pentru băuturi, reciclarea selectivă și comercializarea de mâncăruri și produse neambalate.
	Energie: se recomandă producerea de energie regenerabilă prin amplasarea de panouri fotovoltaice, izolarea și protejarea suprafețelor vitrate spre exterior pentru a se reduce gradul de utilizare a aerului condiționat, utilizarea unui sistem de control al consumului de energie centralizat.
	Transport: se recomandă utilizarea mijloacelor de transport în comun.

Distanța suporterilor față de terenul de joc	Maximum: 190m calculați din colțurile suprafeței de joc Optim: 90m calculați din centrul suprafeței de joc
Împrejmuiiri	La o oarecare distanță față de stadion (stabilită de autoritățile locale) ar trebui să existe o primă linie de împrejmuire unde să se facă primul control de securitate (inclusiv percheziția corporală, dacă este cazul). Al doilea control se va face în zona de turnichete. Distanța dintre cele două linii de împrejmuire ar trebui să fie suficient de mare ca să permită libera circulație a spectatorilor.
Parcarea	Un stadion cu 60 000 locuri ar trebui să asigure 10 000 locuri de parcare auto și 500 locuri speciale pentru autocare, ușor accesibile. Locurile ar trebui să fie separate pentru suporterii celor două echipe. În cazul în care nu se pot asigura suficiente locuri de parcare pe teren, acestea se pot amplasa la o distanță nu mai mare de 1 500m de stadion.
Panourile publicitare	Înălțimea obișnuită a unui panou publicitar este de 90cm – 1,0m. Distanțele minimă dintre limitele terenului și panouri vor fi de: 4-5m de la liniile de tușă, 5m în spatele porților, 3m în apropierea colțurilor terenului.
Șanțurile perimetrale	Pentru protejarea terenului de joc pot fi folosite șanțuri în loc de garduri, astfel eliminând impactul vizual negativ al celor din urmă. Totuși, pentru protejarea spectatorilor împotriva căderii în aceste șanțuri se vor ridica bariere de ambele părți, la o distanță suficientă de terenul de joc pentru a evita accidentarea jucătorilor. Din această cauză, șanțurile reprezintă o variantă numai pentru arenele de dimensiuni mari.
Protecția suprafeței de joc față de spectatori – supraînălțarea gradinelor	Distanță minimă 6,0m; optim – 8,5m de la liniile de tușă Peluze: minimum 7,5m; optim – 10,0m de la linia porții
Protecția suprafeței de joc față de spectatori – șanțurile perimetrale	Distanță minimă 6,0m; optim – 8,5m de la liniile de tușă Peluze: minimum 7,5m; optim – 10,0m de la linia porții

Protecția suprafeței de joc față de spectatori – ecranele vitrate	Distanță minimă 6,0m; optim – 8,5m de la liniile de tușă Peluze: minimum 7,5m; optim – 10,0m de la linia porții
Locurile	Distanța minimă dintre două spătare de scaune : 85cm.
Grupurile sanitare	Minimum 20 WC-uri și șapte lavoare/1000 femei (dacă regulamentele locale nu cer mai mult). Minimum 15 WC-uri și/sau pisoare (în raport de 1:2) și cinci lavoare/1000 bărbați (dacă regulamentele locale nu cer mai mult). În zonele VIP și VVIP raportul crește.

La nivelul legislației din România, situația în domeniul construcțiilor privind arenele sportive este reglementată prin *Normativul privind proiectarea terenurilor sportive și stadioanelor (unitatea funcțională de bază) din punct de vedere al cerințelor Legii 10-1995, indicativ NP 066-02* (IPCT SA, 2010), la care se adaugă o serie de alte documente cu caracter obligatoriu, dar care nu fac referire neapărat la arene sportive: *Legea nr. 10/1995 privind calitatea în construcții* cu modificările și completările Legii nr. 177/2015 (Parlamentul României, 2015), *Normativ de siguranță la foc a construcțiilor, indicativ P118-99* (IPCT SA, 2004), *Ghid privind proiectarea scărilor și rampelor la clădiri* (UAUIM, 2003) ș.a.m.d.

NP 066-02 (IPCT SA, 2010) impune o serie de cerințe obligatorii, dar și recomandări, dintre care amintesc:

Tabel 4: Cerințe obligatorii sau recomandări prezentate în NP 066-02 (IPCT SA, 2010)

ASPECT	CERINȚE SAU RECOMANDĂRI
Căi de acces și circulații	lățime minimă: 1,20m (pentru maxim 200 persoane); 1,60m (pentru mai mult de 200 persoane).
Capacitatea tribunelor	Acestea vor fi subîmpărțite în blocuri de maximum 500 persoane. Circulațiile vor fi dispuse la distanțe, una de cealaltă, de: maximum 12,0m (paralel cu terenul); maximum 10,0m (perpendicular pe terenul de joc).
	Distanța maximă de la fiecare loc la o cale de circulație: 12,0m.
	Distanța maximă de la fiecare loc la o ieșire de evacuare într-un spațiu de siguranță, la un acces la nivelul terenului, sau o circulație carosabilă: 45,0m

	Stabilirea numărului maxim de scaune pe un rând se va face în funcție de modul de evacuare a persoanelor și de gradul de rezistență la foc a construcției.
Bariere	Înălțimea barierelor: 1,02m – 1,12m (recomandat 1,10m).
	Se recomandă ca acestea să fie continue între două căi de circulație, sau cel puțin astfel încât să se evite formarea de culoare pe linia de cea mai mare pantă.
Tribune cu locuri	Dimensiunea circulației libere dintre șirurile de bănci sau scaune va fi de minimum 35cm (recomandat 45cm).
	Dimensiunile treptelor prin care este asigurată circulația perpendiculară pe rânduri vor fi de: maximum 19cm înălțime, minimum 28cm lățime
Scările de evacuare	Scările vor avea între 3 și 16 trepte succesive, iar dimensiunile treptelor vor fi de maximum 19cm înălțime (recomandat 15cm), minimum 28cm lățime, respectând formula $2h + l = 62 \div 64\text{cm}$;
Condiții generale de proiectare a terenurilor	Terenurile de joc vor fi dimensionate conform prezentului normativ precum și conform reglementărilor federațiilor sportive naționale și după caz internaționale (condiții de omologare).
Terenul de fotbal	Terenul de fotbal va avea dimensiunile de 90,0m – 120,0m pe lungime și 45,0m – 90,0m pe lățime ³²
	Spațiul de siguranță în jurul terenului va fi de: minimum 2,50 m perimetral (la linia de tușă); minimum 6,00 m în spatele porții (la linia de poartă).
Instalații de stingere a incendiilor	Tribunele construcțiilor sportive în aer liber vor fi prevăzute cu instalații de stingere a incendiilor cu hidranți exteriori.
Fântâni	Vor fi prevăzute: 1 fântână/750 spectatori (pentru stadioane cu capacitate de maximum 25 000 locuri), sau 1 fântână/1000 spectatori (pentru stadioane cu capacitate de peste 25 000 locuri)
Orientarea optimă a terenurilor de sport	Terenurile vor fi orientate cu axa mare pe direcția nord-sud, cu o toleranță de $\pm 15^\circ$. Tribuna principală (dacă este cazul) va avea vestul în spatele său.

³² Se precizează că dimensiunile impuse de UEFA sunt de 105m lungime și 68 lățime

Deși existența unui astfel de normativ pe plan local, care să impună un set de reguli, este de dorit, prevederile acestuia ar trebui să fie clare și să nu permită evitare/ignorarea lor. În acest normativ remarcăm folosirea, din păcate, a unor exprimări de tipul „[t]erenurile de joc vor fi dimensionate conform prezentului normativ precum și conform reglementărilor federațiilor sportive naționale și după caz internaționale (condiții de omologare).” (IPCT SA, 2010, 31) sau prezentarea unor soluții tehnice care nu mai sunt recomandate în acest moment. Totuși, normativul introduce informații tehnice utile în procesul de proiectare locală, respectarea acestora fiind la latitudinea proiectantului, dar conforme temei de proiectare primite (atâta timp cât trebuie realizate arene sportive care urmează a fi omologate, se apelează la standardele FIFA sau UEFA prezentate anterior). Totodată, pe plan local, trebuie să observăm o lipsă de documentație, pentru partea de proiectare, legată de prevenirea infracționalității în cadrul arenelor sportive (de altfel, lucru întâlnit și în alte țări europene).

În concluzie, se pot observa asemănări între valorile din fiecare reglementare tehnică sau ghid. Recomandările rapoartelor întocmite în Anglia și documentațiilor elaborate în baza acestora au pus bazele unor seturi de reguli, unele flexibile (stadioane acoperite sau nu; existența sau nu a funcțiilor complementare arenei sportive; amplasarea stadionului oriunde în raport cu centrul orașului ș.a.m.d.), altele clare și stricte (privind modul de acces, în caz de urgență, pe suprafața de joc; distanțe minime de evacuare; dimensiuni culoare de evacuare ș.a.m.d.). În ceea ce privește aducerea stadioanelor la standarde moderne, utilitatea documentului *Green Guide* la nivelul Uniunii Europene este majoră, multe dintre informațiile prezentate în alte documente respectând, în principiu, recomandările acestuia (în Fig. 15 este prezentată o schemă a legăturilor dintre documente și legislații într-un context mai larg).

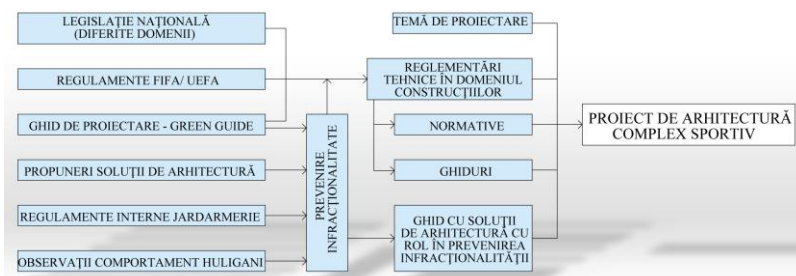

Fig. 15: Proiectul arenei sportive ca rezultat al respectării legislației și normativelor în domeniu. (c) Radu Sfînteș

În momentul în care analizăm comparativ diferite ghiduri, cerințe tehnice sau normative, observăm totuși o gândire unitară la nivelul acestora. Din punctul de vedere al proiectantului de arhitectură, utilizarea doar a unui set de măsuri cerute de un anumit document este improprie, necesitatea cunoașterii și aplicării măsurilor din diferite acte fiind recomandată. Nu trebuie uitat că **„Siguranța în complexurile sportive este rezultatul stabilirii unui echilibru între o gestionare bună și o proiectare de calitate”** (trad. ns., subl. aut., Department for Culture, Media and Sport, 2008, 14).

CAPITOLUL 3

PREVENIREA INFRAȚIONALITĂȚII

3.1 Legislație

În ultimii 20 de ani stadionul a trecut prin transformări importante (din punct de vedere arhitectural, funcțional etc.) în urma măsurilor propuse într-o serie lungă de rapoarte menționate anterior.

Legislația în domeniul construcțiilor are rolul de a impune respectarea unor cerințe minimale pe care echipa de proiectare și execuție, împreună cu beneficiarul, trebuie să le respecte în vederea îmbunătățirii experienței spectacolului fotbalistic (indiferent dacă discutăm despre spațiul de desfășurare – suprafața de joc efectivă – sau despre aspecte legate de spectatori). Stadionul – și implicit complexul sportiv – trebuie să se supună tuturor acestor reguli cu caracter general pentru a fi asigurată buna desfășurare a competiției sportive.

În momentul în care discutăm despre prevenirea infraționalității, constatăm că domeniul legislativ se adresează unor scenarii generale, pe de o parte prin reguli/recomandări/decizii elaborate la nivel internațional (*Decizia Consiliului Uniunii Europene 2002/348/JAI privind siguranța la meciurile de fotbal de anvergură internațională, modificată prin Decizia Consiliului Uniunii Europene 2007/412/JAI, Rezoluția privind huliganismul și circulația liberă a suporterilor de fotbal – PE A4-0124/96 Resolution on hooliganism and the free movement of football supporters ș.a.m.d.*), pe de altă parte prin legislația națională (*Legea nr. 60/91 privind organizarea și desfășurarea adunărilor publice, Legea nr. 61/91 privind sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice, Legea 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive ș.a.m.d.*). Există, de asemenea, principii în domeniul arhitecturii³³ care pot fi utilizate sau adoptate în modul de proiectare și concepere a unei arene sportive, dar care nu țin neapărat de domeniul prevenirii infraționalității pe stadioane și care nu au caracter obligatoriu în etapa de proiectare. Există norme de proiectare pentru domeniul arhitecturii care reglementează anumite aspecte legate de prevenirea infraționalității, dar care nu influențează semnificativ modul de prevenire. Totodată, trebuie precizat că, nici în cazul legilor care sunt elaborate special pentru a preveni infraționalitatea, caracterul cu titlu general al articolelor nu ține cont de diferențele existente la nivelul grupurilor prezente pe arena

³³ De exemplu prevenirea infraționalității prin modificări aduse spațiului construit CPTED („Crime prevention through environmental design”), Panopticon, utilizarea sistemelor avansate/high-tech aparținând principiului dezvoltării durabile ș.a.m.d.

sportivă – diferențe importante a căror cunoaștere și acceptare poate contribui la implementarea de măsuri specifice, mult mai eficiente.

Elaborarea unei legi este rezultatul unor acțiuni, evenimente în urma cărora apare nevoia de reglementare, de încadrare/aliniere la reguli acceptate la nivelul societății. Prin implementarea unor legi se urmărește, printre altele, prevenirea unor incidente viitoare și se stabilesc sancțiuni în caz de nerespectare a legii. Limitele legii sunt, însă, mult prea puțin flexibile și nu pot anticipa și/sau prelua modificările ce pot surveni, de exemplu, în modul de organizare și acțiune a grupărilor de suporteri. Aceste grupări sunt caracterizate printr-o continuă schimbare și adaptare a comportamentului ca urmare a susținerii necondiționate pe care o oferă echipei favorite (Harrell, 2007). Legile au un caracter general și nu fac distincția între diferitele tipuri de suporteri: suporteri înfocați, ultrași, huligani sau suporteri care sunt incluși în una din aceste categorii doar din cauza locului pe care îl ocupă, pe moment, pe stadion.

Din momentul aderării României la Uniunea Europeană, armonizarea legislației naționale cu cea europeană în domeniul prevenirii actelor antisociale a devenit obligatorie, motiv pentru care este importantă prezentarea acestor documente. La nivel european există două categorii de documente emise de forurile decizionale, reprezentate de Consiliul Uniunii Europene (Consiliul UE) și Parlamentul European: documente cu caracter de legislație unitară la nivel UE (care necesită implementare obligatorie în legislația națională) și documente cu caracter de recomandare, informare sau notificare (de care trebuie ținut seama, dar fiecare stat membru UE are libertatea să implementeze sau nu respectivul document).

Documentele emise de Consiliu UE, care au statutul de legislație obligatorie, au caracter general, introducând, în domeniul prevenirii infracționalității la partidele de fotbal, aspecte legate de modul de colaborare între diferitele instituții abilitate în combaterea acțiunilor antisociale ale grupărilor de huligani în interiorul și în afara stadionului, recunoscându-se faptul că:

[...] fotbalul se caracterizează printr-o internaționalizare extremă. Această internaționalizare necesită, în cazul meciurilor de fotbal, o abordare a siguranței care să depășească frontierele naționale. (Consiliul Uniunii Europene, 2002, 2)

Implementarea, la nivelul țărilor europene, a unor seturi de măsuri în legătură cu siguranța cetățeanului nu ar fi posibilă în lipsa unui schimb de informații între diferite instituții abilitate în prevenirea manifestărilor antisociale sau în lipsa unui „punct național de informare fotbalistică cu caracter polițienesc” (Consiliul Uniunii Europene, 2002, 2). Înființarea unor astfel de servicii specializate de comunicare, împreună cu alte măsuri cu caracter obligatoriu, luate de același for decizional, au ajutat la reducerea numărului de

incidente și a numărului de persoane violente prin interzicerea participării supporterului care a manifestat un astfel de comportament în trecut la competițiile sportive desfășurate în străinătate ale echipei naționale sau ale echipei de club favorite³⁴. Modificările aduse *Deciziei Consiliului din 25 aprilie 2002 privind siguranța la meciurile de fotbal de anvergură internațională* (Consiliul Uniunii Europene, 2002) prin *Decizia 2007/412/JAI* (Consiliul Uniunii Europene, 2007), au creat cadrul legislativ adecvat astfel încât, la următorul turneu ce urma să aibă loc la nivel european – EURO 2008, să nu apară incidente majore, prin coordonarea între diferitele Puncte Naționale de Informare Fotbalistică (PNIF)³⁵ și prin creșterea puterii acestora:

Punctul național de informare fotbalistică are acces, în conformitate cu normele de drept intern și internațional aplicabile, la informații privind datele cu caracter personal referitoare la supporterii cu risc. (Consiliul Uniunii Europene, 2007, 1)

Colaborarea interinstituțională între diferitele PNIF din țările care au avut echipe participante la Euro 2008 a demonstrat o implementare corespunzătoare a măsurilor necesare, ținându-se cont de importanța evenimentului fotbalistic, acesta rămânând, până în acest moment, un eveniment de referință prin modul de prevenire a fenomenelor antisociale pornite din rândul supporterilor (Adang și Brown, 2008; Hagemann, 2010).

Documentele cu caracter de recomandare, informare sau notificare pot fi emise atât de foruri decizionale precum Consiliul UE sau Parlamentul European, cât și de grupuri de specialiști din cadrul instituțiilor UE (de exemplu comitetul T-RV). Existența unui astfel de comitet operațional, format din specialiști și persoane implicate direct în acțiunile de prevenire a manifestărilor antisociale, precum și desemnarea unui număr de membrii din fiecare țară UE care să facă parte dintr-un astfel de comitet, face posibilă identificarea și găsirea de soluții unitare care pot fi aplicate la nivelul statelor membre, chiar dacă documentele redactate de aceste comitete sunt cu caracter de recomandare. Există o listă lungă de documente, referitoare la problema huliganismului în fotbal, emise de forurile mai sus menționate, printre care enumerăm: *rezoluția privind huliganismul și libera circulație a supporterilor de fotbal* (European Parliament, 1996), *rezoluția privind prevenirea și ținerea sub control a huliganismului prin schimbul de experiență, interdicția de a intra în stadioane și politica mijloacelor de informare în masă* (Council of the European Union, 1997), *rezoluția privind utilizarea de către Statele Membre a interdicțiilor de acces pe stadioane la meciurile de fotbal de anvergură internațională* (Council

³⁴ în cazul competițiilor interne, restricțiile erau mai ușor de implementat datorită comunicării eficiente între diferitele unități teritoriale ale aceleiași instituții abilitate (în cazul României - Jandarmeria)

³⁵ în limba engleză: National Football Information Point.

of the European Union, 2003), *Rezoluția Parlamentului European privind viitorul fotbalului profesionist în Europa* (Parlamentul European, 2007).

Unul dintre documentele complexe elaborate de Consiliul UE este reprezentat de Rezoluția din data de 3 iunie 2010 privind un manual actualizat de recomandări pentru cooperarea polițienească internațională și de măsuri pentru prevenirea și ținerea sub control a violenței și dezordinii legate de meciurile de fotbal de anvergură internațională care implică cel puțin un stat membru (2010). Fiind rezultatul unei serii mai lungi de actualizare a aceluiași document, această Rezoluție are scopul

de a oferi cetățenilor un grad ridicat de siguranță într-un spațiu de libertate, securitate și justiție, prin elaborarea *mutatis mutandis* a unei acțiuni comune în rândul statelor membre în domeniul polițienesc în legătură cu alte cooperări internaționale. (Consiliul Uniunii Europene, 2010, 1)

Prin urmare, printr-un astfel de tip de document se solicită, printre altele, eficientizarea modului de cooperare între diferitele instituții abilitate în asigurarea siguranței și securității în timpul meciurilor de fotbal prin introducerea unor principii de bază și a unui standard la nivelul UE, prin furnizarea de „exemple de metode de lucru recomandate cu insistență, care ar trebui să fie puse la dispoziția poliției” (Consiliul Uniunii Europene, 2010, 1). În același document sunt prezentate diferite soluții cadru pentru îmbunătățirea diferitelor aspecte ale modului de prevenire a acțiunilor antisociale:

- Schimbul de experiență între diferite PNIF sau agenții din țări membre UE, prin realizarea de vizite de lucru;
- Însoțirea grupurilor de suporteri de către membrii ai forțelor de ordine naționale în momentul participării acestora la partidele din străinătate, cu scopul înțelegerii și comunicării facile între organizatori/forțele de ordine din țara gazdă și gruparea de suporteri;
- Cooperare între forțele de ordine și organizatori, lucru stabilit de obicei prin legislația națională (în cazul României, în baza Legii nr.4/2008, cu completările și modificările ulterioare);
- Cooperarea cu diferite grupuri de suporteri și adaptarea modului de comunicare „de o manieră voluntară, deschisă și transparentă” (Consiliul Uniunii Europene, 2010, 13), în încercarea de obținere a unei legături mai bune cu membrii mass-media și cu suporterii.

În majoritatea documentelor cu caracter de recomandare emise de Consiliul UE sau Parlamentul European, accentul se pune pe cooperare între instituțiile responsabile cu asigurarea ordinii publice, precum și între acestea și diferite alte organizații (indiferent dacă discutăm despre mass-media sau despre grupările de suporteri). Raportarea corectă la situația din teren este o datorie a

organelor de ordine, escaladarea unor evenimente putând fi, de fapt, un răspuns la modul ostentativ de interacțiune al organelor de ordine cu respectivele grupări (Consiliul Uniunii Europene, 2010). În acest sens, se poate aplica una dintre recomandările raportului *Football hooliganism*, prezentat în cadrul Comitetului de Cultură și Educație al Parlamentului European, în care se consideră că:

Pentru obținerea unei atmosfere de toleranță și corectitudine, trebuie căutat un echilibru între sentimentul de securitate și cel de siguranță pe de o parte și între o atitudine prietenoasă și ospitalitate pe de altă parte. (trad. ns., Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 1999).

Pe lângă seria de documente cu caracter de recomandare emise de cele două foruri internaționale, trebuie amintite și documentele redactate de comitetul operațional T-RV. Acesta, înființat în baza convenției Europene privind violența în rândul suporterilor și delictelor comise la evenimentele sportive, în particular la meciurile de fotbal (Council of Europe, 1985), are principala îndatorire de a supraveghea aplicarea prevederilor aprobate de către membrii UE. Grupul operațional duce la îndeplinire sarcinile stabilite atât prin elaborarea de documentații cu caracter de recomandare adresate statelor membre, cât și prin vizite de lucru în diferite state semnatare ale Convenției. Comitetul T-RV are în componență membrii din domeniul securității și siguranței publice (cu predilecție specialiști pe partea de arene sportive), cu o solidă experiență profesională (bazată atât pe practica din țările din care provin, cât și pe experiența acumulată în urma colaborărilor internaționale). Documentele emise de acest comitet vin să complementeze restul de cerințe impuse de forurile legislative UE, cu precizarea că sunt propuse măsuri specifice, spre deosebire de cele cu caracter general elaborate de forurile europene. În rândul documentelor elaborate de comitetul T-RV putem aminti, printre altele:

- Recomandare privind raportul detaliat al măsurilor de combatere a huliganismului (Standing Committee T-RV, 1989)
- Recomandare privind rolul măsurilor sociale și educative în prevenirea violenței în sport și manual de prevenire a violenței în sport (Standing Committee T-RV, 2003)
- Recomandare privind lista de măsuri ce trebuie luate de organizatorii evenimentelor sportive profesionale și de autoritățile publice (Standing Committee T-RV, 2008a)
- Recomandarea Comitetului Operațional cu privire la cursele speciale cu suporterii (Standing Committee T-RV, 2010)
- Recomandare privind utilizarea dispozitivelor pirotehnice la evenimentele sportive (Standing Committee T-RV, 2008b)

- Manual privind instruirea ofițerilor de securitate, supervisorilor și stewarzilor de securitate (Standing Committee T-RV, 2011)
- Recomandare privind dialogul și interacțiunea cu fanii (Standing Committee T-RV, 2012)

În lipsa unor reguli specifice naționale, recomandările produse de grupul T-RV au fost implementate în legislația românească, ceea ce reprezintă un aspect pozitiv tocmai datorită adaptării acestora la ultimele soluții identificate la nivelul UE. Totuși, trebuie precizat faptul că prin realizarea unei uniformizări a măsurilor implementate la nivelul UE sunt ignorate caracteristicile diferite ale statelor membre și ale grupărilor specifice acestora. Prin urmare, în ceea ce privește legislația referitoare la suporterii din fotbal, consider că această uniformizare nu este indicată întrucât anulează diferențe importante precum cele dintre grupările de huligani (grup care stă la baza modelului propus de recomandările T-RV în majoritatea cazurilor) și cele ultras.

Pe lângă elaborarea de documente cu caracter de recomandare, grupul T-RV întreprinde anual vizite de lucru cu caracter evaluativ sau consultativ (Standing Committee T-RV, 2014). Rapoartele realizate în urma acestor vizite – care prezintă un interes pentru țările gazdă tocmai pentru că li se verifică și recomandă soluții specifice, în scopul îmbunătățirii metodelor de prevenire a acțiunilor antisociale – sunt elaborate în urma discuțiilor avute cu diferitele părți implicate în fenomenul fotbalistic local (persoane cu funcții de conducere în diferite instituții ale statului, președinți ai cluburilor de fotbal, reprezentanți din mass-media sau ai grupurilor de suporterii), dar și pe baza observațiilor în urma participării la evenimente sportive desfășurate în timpul vizitei.

În contextul în care vom discuta despre legislația la nivel local, voi prezenta raportul realizat în urma vizitei în România a acestui grup după ce voi analiza situația din țara noastră, astfel încât informațiile prezentate în raport să poată fi mai ușor înțelese.

În ceea ce privește legislația națională, în domeniul manifestărilor sportive, sunt valabile o serie de legi precum: *Legea nr. 60/91 privind organizarea și desfășurarea adunărilor publice* (Parlamentul României, 1991b), *Legea nr. 61/91 privind sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice*, *Legea nr. 126/1995 privind regimul materiilor explozive*, *Legea 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive* (completată și modificată prin *Legea nr. 10/2012*) ș.a.m.d. Voi începe prezentarea acestora într-o ordine cronologică, pentru a sublinia și faptul că începerea și extinderea fenomenului ultras/huliganic în România s-a produs pe baza existenței unui vid legislativ în domeniul prevenirii infracționalității, cu precădere a infracționalității ce se manifestă pe stadioane, ca parte a fenomenului fotbalistic.

Cele două legi emise în anul 1991 – Legea 60/91 și Legea 61/91 au un caracter general și nu fac trimitere directă la manifestările sportive. La această situație se adaugă o serie de factori externi³⁶ legii care îngreunează procesul de punere în practică a cadrului legislativ în situații specifice precum cele puse în discuție în lucrarea de față. Prin caracterul lor general, legile nu acoperă anumite aspecte legate de modul de intervenție a forțelor de ordine și tipul de situație în care acestea trebuie să intervină. Printre altele, nu există o descriere clară a tipurilor de acțiuni întreprinse de suporteri și a pedepselor ce ar urma să fie aplicate, nu există o diferențiere clară între atribuțiile organelor de ordine și cele ale reprezentanților cluburilor, iar termenii folosiți în cadrul legii au un caracter general. În acest context, un paragraf din cadrul Legii 60/91, precum cel care urmează, nu face decât să inducă un sentiment de siguranță utopică, fără să țină cont de situația prezentă în viața de zi cu zi:

Adunările publice³⁷ trebuie să se desfășoare în mod pașnic și civilizat, cu protecția participanților și a mediului ambiant, fără să [...] degereze în acțiuni turbulente de natură a pune în primejdie ordinea și liniștea publică, siguranța persoanelor, integritatea corporală, viața sau bunurile acestora ori ale domeniului public (Parlamentul României, 1991b, art. 2)

Trebuie să nu uităm totuși faptul că, la momentul elaborării legii respective, experiența elaboratorilor era redusă în ceea ce privește modul de reglementare a acestor tipuri de adunări publice, până în anii 1990 astfel de manifestări fiind reglementate în baza Constituției Republicii Socialiste România care preciza că:

Libertatea cuvântului, presei, întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orânduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă. Participarea la astfel de asociații și propagandă cu caracter fascist sau antidemocratic sînt pedepsite prin lege. (Marea Adunare Națională, 1986, art. 29)

³⁶ incitarea suporterilor pe baza reportajelor cu caracter de spectaculozitate din mass-media, a interviurilor oferite de patronii de cluburi, antrenorii sau jucătorii echipei de fotbal, de preluarea unor modele de organizare a suporterilor întâlnite pe stadioanele europene, diferite probleme sociale, financiare generate de trecerea de la un sistem totalitar la unul democratic

³⁷ n.n. În înțelesul/contextul legii, prin termenul de „adunare publică” se înțelege „mitinguri, demonstrații, manifestații, competiții sportive, procesiuni și altele asemenea –, ce urmează să se desfășoare în piețe, pe căile publice ori în alte locuri în aer liber” (Parlamentul României, 1991b, art. 1)

...cu toate că în articolul 28 al aceleiași Constituții se preciza că „[c]etățenilor Republicii Socialiste România li se garantează libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor” (Marea Adunare Națională, 1986).

Dezvoltarea unui sistem de control care nu oferea, în termeni reali, posibilitatea de a protesta sau de a avea diferite manifestări, nu a creat premisele unui sistem dinamic în care legislația, indiferent de regimul politic, să poată evolua în funcție de acțiunile întreprinse de cetățeni, să determine o analiză și o pregătire continuă a persoanelor abilitate și să dobândească experiență în elaborarea de legi și normative specifice, în cele din urmă explicând lipsurile inevitabile existente în *Legile 60/91* și *61/91*.

Următorul moment important în legislația care reglementează modul de prevenire a acțiunilor antisociale este reprezentat de publicarea *Legii nr. 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive* (Parlamentul României, 2008), ulterior modificată și completată de *Legea nr. 10 din 2012* (Parlamentul României, 2012). Până la momentul respectiv, în urma intensificării acțiunilor violente pe stadioane în perioada anilor 2000, au fost emise o serie de Hotărâri de Guvern sau Ordine ale altor autorități, care au avut, însă, rezultate sub așteptări. Grupul de specialiști români care a colaborat cu grupul T-RV în timpul vizitei în România, referindu-se la un astfel de document, precizează că „acest document normativ era prea succint și incomplet pentru a genera rezultate pozitive” (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2013, 49).

În schimb, în cazul *Legii 4/2008*, putem discuta despre un document mult mai bine structurat, cu explicitarea termenilor folosiți, cu stabilirea clară a obligațiilor și atribuțiilor organizatorilor și instituțiilor abilitate în prevenirea eventualelor incidente pe stadion înaintea, în timpul și după desfășurarea evenimentelor sportive, cu precizarea obligațiilor și acțiunilor/ materialelor interzise spectatorilor pe durata competiției sportive, precum și a sancțiunilor ce pot fi primite de către suporteri, organizatori, firme de pază sau chiar mass-media. *Legea* reușește să facă o diferențiere clară între acțiunile suporterilor în urma cărora nu rezultă victime sau distrugeri materiale și cele cu grad ridicat de pericolozitate.

În cazul acțiunilor în urma cărora nu rezultă victime sau nu sunt distruse diferite obiecte aparținând arenei sportive, se aplică sancțiuni contravenționale, valoarea sau numărul de ore ce urmează a fi prestate în folosul comunității fiind stabilite prin lege și variind în funcție de gravitatea acțiunii întreprinse de suporter. În Tabel 5 sunt prezentate câteva dintre posibilele infracțiuni ce pot fi comise de suporteri și sancțiunile aplicate conform art. 20 și art. 22 din *Legea nr. 4/2008* cu modificările ulterioare (Parlamentul României, 2008; 2012).

Tabel 5: posibile infracțiuni ce pot fi comise de suporterii și sancțiunile aplicate conform art. 20 și art. 22 din Legea nr. 4/2008 cu modificările ulterioare

INFRAȚIUNI	SANȚIUNI
Spectatorilor le este interzis:	
Alin. b) să folosească, în scopul pătrunderii în incinta arenei sportive, documente de acces individualizate care nu le aparțin și care, potrivit normelor stabilite de organizator, pot fi folosite doar de către titular	amenda de la 80 lei la 200 lei sau prestarea a 50-100 ore de activități în folosul comunității
t) să amplaseze emblemele, pancartele, bannerele, afișele, steagurile sau alte mijloace de publicitate vizuală în alte locuri decât cele stabilite de organizator	
c) să pătrundă în stare vădită de beție sau să consume băuturi alcoolice în arena sportivă	amenda de la 250 lei la 750 lei sau prestarea a 100-150 ore de activități în folosul comunității, precum și cu sancțiunea contravențională complementară de interdicere a accesului la competițiile și jocurile sportive de genul celor la care aceștia au săvârșit fapta pe o perioadă de 6 luni
d) să introducă sau să încerce introducerea de băuturi alcoolice în arena sportivă	
e) să introducă în arena sportivă înscricții, embleme, pancarte, bannere, afișe, steaguri sau alte suporturi ce conțin simboluri, sloganuri, imagini ori texte cu conținut obscen	
j) să escaladeze gardurile care delimitează spațiul de joc sau gardurile interioare de separare a sectoarelor	

În aceste legi apare, pentru prima dată în legislația românească, unul dintre modurile de control al huliganilor utilizate în spațiul european – interdicerea accesului la competițiile și jocurile sportive (*Football Banning Orders*)³⁸ pentru suporterii găsiți vinovați în urma diferitelor acuze. În cazul uciderii unui alt suporter, pe lângă pedeapsa penală, se aplică excluderea de pe stadioane pentru o perioadă cuprinsă între 6 și 10 ani (Parlamentul României 2012 art. 38).

³⁸ introdus încă din 1989 în legislația Marii Britanii prin documentul *Football Spectators Act* (Parliament of the United Kingdom, 1989)

Cel mai des, însă, în cazul grupărilor de ultras/huligani, organele de ordine se confruntă cu:

Distrugerea, degradarea ori aducerea în stare de neîntrebuințare a scaunelor sau a altor elemente de mobilier, a instalațiilor de orice fel, a amenajărilor interioare, a cablajului electric, a echipamentelor și instalațiilor de telecomunicații sau de supraveghere video din incinta arenei sportive, precum și distrugerea, deteriorarea sau degradarea imobilelor din incinta bazei sportive. (Parlamentul României, 2012, art. 39, alin. 1)

În acest caz se aplică prevederile articolului 39, alin. 2 din aceeași lege care precizează că „se dispune față de învinuit ori inculpat măsura de siguranță a interzicerii accesului la competițiile sau jocurile sportive pe o perioadă de la un an la 3 ani”. Trebuie precizat, de asemenea, că legea se aplică nu numai în interiorul arenei sportive, ci și în cazul infracțiunilor care sunt „săvârșite de către spectatori pe timpul deplasării organizate, în grup, către/de la localitatea unde se desfășoară competiția sau jocul sportiv, ori pentru infracțiunile săvârșite în legătură cu o competiție sau un joc sportiv” (Parlamentul României 2012 art. 44, alin.1). Această lege, cu modificările ulterioare, reușește, astfel, să introducă o serie de măsuri utilizate pe plan internațional, dar cu caracter de noutate absolută pe plan local.

Legea 4/2008 merge pe același sistem implementat și acceptat la nivel european și în cazul în care discutăm despre tipurile de grupări de suporteri și modul de manifestare a acestora. Cu toate că se face clar distincția între acțiunile cu consecințe serioase și cele de o gravitate mai mică, totuși nu se ține cont de modul de manifestare pe stadion a suporterilor, de diferențierea acestora pe categorii. Totodată, legea nu acordă o oarecare libertate de exprimare suporterilor (exprimări licențioase, fumigene, bannere ș.a.m.d.), chiar dacă acestea nu afectează integritatea corporală a altor suporteri. Astfel de manifestări, în special ale suporterilor ce ocupă peluzele, pot fi catalogate drept acțiuni agresive, dar nu fac parte neapărat din categoria manifestărilor de tip huliganic, vandalic sau violent (Goldstein, 2002). Deși aceste acțiuni nu sunt întotdeauna antisociale, s-a urmărit, prin cadrul legislativ, prin modul de intervenție și implementare a legislației și chiar și prin modul de reacție socială, ținerea sub control a unor manifestări de acest fel. Conform Legii nr 4 din 2008 (Parlamentul României, 2012), de exemplu, spectatorilor le este interzis:

art. 20 – paragraful l: sa provoace ori sa participe efectiv la scandal in incinta bazei sportive ori, dupa caz, a arenei sportive

art. 20 – paragraful m: să săvârșească fapte, acte sau gesturi obscene, să profereze ori să scandeze injurii, cuvinte sau expresii jignitoare ori vulgare, precum și amenințări cu acte de violență împotriva celorlalți spectatori, oficiali, jucători sau a bunurilor acestora.

În punctul de vedere al comisiei T-RV, referitor la Legea 4/2008, se subliniază faptul că, deși aceasta nu este perfectă,

grupul recunoaște faptul că legea românească nr. 4/2008 este deja într-un stadiu avansat în comparație cu alte țări europene. Anumite prevederi din această lege pot chiar servi drept model pentru multe țări din restul Europei (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2013)

Aceeași comisie, însă, notează caracterul general al legii și folosirea neindicată a unor expresii vagi de genul „zona apropiată locului de desfășurare a competițiilor sportive – spațiul situat dincolo de limita exterioară a zonei imediate, care cuprinde și străzile adiacente bazei sportive” (Parlamentul României, 2012, art. 1, alin. n), precum și exprimarea unor cerințe minimale legate de persoanele însărcinate cu ordinea pe stadioane/stewarzi:

autoritățile române ar trebui să stabilească ariile minimale de competență care cad în sarcina ofițerilor de securitate, supervisorilor și stewarzilor de securitate, ținând cont atât de funcțiile de bază ale fiecărui grup, cât și varietatea de roluri pe care le-ar putea îndeplini, făcând trimitere la lista de urmat existentă în Manualul de bune practici al Comitetului Operațional pe acest subiect (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2013, 30)

Grupul T-RV a punctat cu franchețe anumite elemente legate de modul de aplicare a legii, sau chiar persoanele responsabile cu aplicarea regulilor, emițând o serie de observații sau recomandări în acest sens:

Autoritățile române ar trebui să: Evalueze rolul considerabil al Jandarmeriei, stabilind ce îndatoriri ar trebui îndeplinite de aceasta și ce îndatoriri ar trebui preluate de alte părți interesate, modificând în consecință, dacă se consideră necesar, politicile și/sau prevederile legale. (trad. ns., subl. aut, Standing Committee T-RV, 2013, 7)

Strategia de excludere trebuie privită drept aspră și rapidă, dar proporțională (altfel poate conduce la alienarea multor suporterii și la imputernicirea scandalagiilor). Abordarea trebuie să fie ambițioasă și să meargă mai departe de interzicerea accesului pe stadion, să includă excluderea și din alte experiențe ce au loc în ziua unui meci pentru a submina atracția față de violența în fotbal ca subcultură. (trad. ns., Standing Committee T-RV, 2013, 8)

O parte dintre aceste observații și recomandări ale grupului T-RV au fost deja implementate în Legea 10/2012 (legea care modifică și completează Legea 4/2008), creându-se astfel o legislație în sensul strict al prevenirii și combaterii violenței pe arenele sportive.

Un alt document care prevede obligațiile organizatorilor de competiții sau evenimente sportive este reprezentat de *Ordinul nr. 269 din 2008 privind obligațiile aflate în sarcina organizatorului de competiții sau jocuri sportive desfășurate în eșaloanele inferioare precum și pentru sporturile la care participă un număr redus de spectatori și care de regulă nu sunt generatoare de violență*, emis de Agenția Națională pentru Sport (2008). Cu toate că ar trebui să fie un document de referință în modul de organizare de către federații a diferitelor evenimente sportive, acesta nu aduce informații noi față de Legea 4/2008, care să fie măcar relaționate la situația din teren (cu toate că documentul este redactat în același an). Ținând cont că grupurile de suporterți de fotbal au început să se reorienteze și către alte sporturi, unde se poate reface rivalitatea și implicit se pot relua acțiunile violente dintre grupări³⁹, acest document devine aproape inutilizabil, reorientarea suporterilor crescând riscul de incidente violente și în cadrul altor tipuri de evenimente sportive, fapt pentru care intră în vigoare automat prevederile Legii 4/2008.

De altfel, nedefinirea, încă de la începutul Ordinului 269/2008, a ce se înțelege prin „număr redus de spectatori” și sporturi „care de regulă nu sunt generatoare de violență” nu face decât să perpetueze confuzia asupra evenimentelor la nivelul cărora se aplică ordinul, la care se adaugă lipsa unor sancțiuni sau a precizării personalului desemnat pentru aplicarea acestora. Cu toate că una dintre recomandările grupului T-RV a fost de responsabilizare a tuturor factorilor implicați (încercându-se o degrevare a sarcinilor Jandarmeriei – instituția abilitată la nivelul României pentru intervenția în cazul acțiunilor huliganice), prin astfel de documente incomplete nu se obține decât o reorientare către Legea 4/2008 și implicit către Jandarmerie.

Un efect secundar al acestor legi și ordine prin care se urmărește limitarea modurilor de manifestare pe stadion îl reprezintă reducerea numărului de spectatori. Pe de altă parte, însă, stadionul – ca loc de defulare – rămâne un spațiu în care spectatorii își asumă, prin participare, anumite riscuri.

Rolul arhitecturii, ca posibil mijloc de prevenire a infracționalității pe stadioane, nu este recunoscut în legislația în domeniu. Din aceasta lipsește orice referire la eventuale soluții de preîntâmpinare a acțiunilor huliganice sau de protejare a sănătății și integrității corporale a spectatorilor. Ținând cont de numărul mare de persoane ce pot suferi în urma acțiunilor săvârșite de un grup restrâns, dar violent (precum grupările de huligani), este criticabilă lipsa de interes față de acest subiect. Cercetarea unor moduri de constrângere și diminuare a acțiunilor antisociale prin arhitectură reprezintă, în acest context, o direcție demnă de urmat, putând conduce la rezultate importante din punct de vedere economic, politic și în special social.

³⁹ Întâlnirile dintre CSA Steaua și CS Dinamo la partide de rugby, baschet, polo ș.a.m.d.

3.2 Soluții utilizate până în prezent și efectele lor secundare

La nivelul soluțiilor utilizate și implementate în acest moment în domeniul fotbalistic, în vederea reducerii acțiunilor de tip huliganic pe stadioane putem identifica, pe de o parte, soluții aplicate la nivelul complexului sportiv și, pe de altă parte, soluții aplicate în afara acestuia. Evident, în fiecare caz identificăm subcategorii determinate de măsuri legislative, de măsuri implementate din timpul proiectării, sau de acțiuni de control specifice forțelor de ordine, toate fiind în conformitate cu cerințele și normele naționale sau internaționale.

Trebuie precizat de la început faptul că majoritatea soluțiilor utilizate în prezent împotriva acțiunilor antisociale, mai ales cele care au un efect asupra diminuării acțiunilor grupărilor huliganice/ultras, sunt reprezentate de cele specifice forțelor de ordine (în cazul României aplicate de Jandarmeria Română). Rolul măsurilor arhitecturale, în această luptă continuă cu suporterii cu tendință spre acțiuni huliganice, este de a facilita și de a ajuta indirect⁴⁰ acțiunea continuă a personalului abilitat (în funcție de gravitatea evenimentului – stewarzi sau forțele de ordine).

La nivelul complexului sportiv, un prim element ce ține de arhitectură și trebuie menționat este aparatul de acces. Utilizarea elementelor de acces al suporterilor în diferite spații ale arenei sportive reprezentate de turnichete pot fi considerate a fi la limita dintre soluțiile de arhitectură utilizate în cadrul arenei sportive și soluții care țin de buna organizare a evenimentului sportiv. Având rolul de a controla și informa, în timp util, echipa de supraveghere a evenimentului sportiv asupra numărului de spectatori care au intrat într-un anumit sector, turnichetul este un obiect în acest moment indispensabil în modul de concepere a acceselor în complexul sportiv. Cu toate acestea, în legislația românească nu identificăm o valoare normată per turnichet pentru realizarea unei dimensionări corespunzătoare a acestora în funcție de numărul de locuri existente pe stadion (în mod uzual acestea, pentru satisfacerea necesarului legat de admisia de persoane în complexul sportiv, sunt amplasate în *baterii de turnichete*). Lipsa acestor prevederi clare atrage de la sine un anumit grad de ambiguitate⁴¹ în redactarea temelor de proiectare ce urmează a fi înaintate echipei de proiectare, aceasta dimensionând fluxul per tunichet după

⁴⁰ în foarte puține cazuri putem considera că soluțiile arhitecturale ajută direct la diminuarea acțiunilor grupurilor huliganice, dintre acestea putând enumera: poziționarea grupărilor de suporterii a cluburilor rivale la capetele opuse ale stadionului (peluze), garduri de separare utilizate între peluze și tribune sau peluze și suprafața de joc, șanțuri perimetrale

⁴¹ Există o referire în documentul FRF, care precizează că „Un turnichet asigură intrarea a circa 700 de spectatori” (FRF, 2015a, 3).

cum consideră necesar. Recomandarea, la nivel internațional, este dată prin *Green Guide* care precizează:

Cu scopul de a calcula capacitatea de intrare, limita superioară este stabilită la 660 persoane per turnichet (sau alt punct de intrare) per oră. Când rata de acces înregistrată se constată a fi mai mică de 660 persoane per turnichet per oră, acea valoare mai mică este valoarea care ar trebui folosită pentru calcularea capacității de intrare. Când rata de acces înregistrată se constată a fi mai mare de 660 persoane per turnichet per oră, trebuie să se aplice tot limita superioară de 660 în calcularea capacității de intrare. (trad. ns., Department for Culture, Media and Sport, 2008, 61)

Importanța acestor baterii de turnichete este dată de faptul că:

- a) Echipa de management va trebui să estimeze cât va dura ca oamenii care încă se află în afara terenului (dacă este cazul) să intre înainte de începerea evenimentului. Dacă numărul de oameni care așteaptă este mai mare decât numărul care poate intra conform ratei de admisie, dacă este posibil ar trebui deschise turnichete extra pentru a se face față cererii. Dacă nu este posibil, ar trebui să se decidă dacă începerea evenimentului ar trebui sau nu amânată.
- b) Când intrarea se face altfel decât pe bază de bilet sau card de acces pentru locurile rezervate, echipa de management va trebui să știe când secțiunea este ocupată aproape la capacitatea maximă astfel încât: i. turnichetele să fie închise înainte să fie depășită capacitatea ii. oamenii care așteaptă sau care se apropie de turnichete să fie avertizați și, când este posibil, redirecționați către intrări pe alte zone ale terenului. (trad. ns., Department for Culture, Media and Sport, 2008, 60)

În ceea ce privește subcategoria măsurilor care țin de buna organizare a evenimentului sportiv, aplicate la nivelul complexului sportiv, identificăm o gamă de prevederi reglementate prin: *Legea nr. 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive*, modificată și completată de *Legea nr. 10/2012* (Parlamentul României, 2012) și regulamentele internaționale emise de UEFA și FIFA. Dintre măsurile implementate putem enumera:

- tichetele de acces personalizate netransmisibile;
- controlul la intrarea în complexul sportiv precum și la diferite puncte pe parcurs⁴²;

⁴² recomandarea FIFA este de 4 puncte de control până la tribune (FIFA, 2007)

- interzicerea accesului pe stadion a persoanelor cu interdicție prin decizie judecătorească sau conform prevederilor legale (de exemplu: în stare de ebrietate, având asupra lor stupenfiante, băuturi alcoolice, arme ș.a.m.d.);
- intervenție în caz de acte de vandalism/huliganice;
- mesaje bilingve pe parcursul competiției sportive (în cazul în care participă echipe din țări cu limbi naționale diferite);
- eliminarea mesajelor batjocoritoare/agresive/defăimătoare față de echipa sau suporterii echipei oaspete, fie transmise prin stația de sonorizare, fie de către galeria rivală pe baza bannerelor afișate;
- decalarea momentului de părăsire a stadionului de către galeria oaspete față de suporterii echipei gazdă, după terminarea competiției (de regulă, 15 minute) ș.a.m.d.

Punerea în practică a acestor măsuri cade în sarcina stewarzilor și, eventual, în cea a forțelor de ordine conform cu prevederile legale (de regulă, la punctele de control există atât stewarzi, cât și membri ai Jandarmeriei). După cum se poate observa din lunga înșiruire de măsuri, acestea au caracter general, aplicându-se tuturor suporterilor prezenți la competiția sportivă (indiferent dacă aceștia au tendințe spre violență sau nu, sunt recidiviști sau nu ș.a.m.d.).

Primul lucru care trebuie asigurat în vederea implementării unor astfel de soluții este legat de înțelegerea principiilor de către factorii implicați în luarea deciziilor. Implementarea trebuie să se realizeze printr-o corelare profesionistă a tuturor elementelor, fără a lăsa loc interpretării. Factorul care trebuie să primeze este siguranța spectatorului și nu factorul economic, o importanță crescută acordată celui din urmă conducând de cele mai multe ori la aplicări nerealiste, nefundamentate și parțiale ce destabilizează întreg sistemul. Pe cât posibil, intervenția forțelor de ordine ar trebui diminuată din cauza panicii pe care o generează. Atitudinile exagerate ale acestora (ce vin dintr-o eronată citire a situației) produc efecte negative cu repercusiuni majore asupra bunei desfășurări a spectacolului fotbalistic. Soluția, cu adevărat, stă în identificarea din timp a suporterilor cu tendințe spre violență, în monitorizarea acestora și intervenția bazată pe o analiză obiectivă a situației. În România, de exemplu, slaba pregătire a personalului abilitat (în special a stewarzilor care, din motive economice sau de corupție, ca urmare a unei legislații incomplete ș.a.m.d. sunt aleși din cadrul firmelor de protecție și pază fără a avea pregătirea necesară) conduce rapid la situații conflictuale. Prin urmare, o măsură prin care se urmărește ținerea sub control a maselor de suporterii fără a genera panică poate ajunge să aibă chiar efecte opuse. O verigă slabă într-un astfel de sistem gândit unitar (ce viza reducerea atribuțiilor forțelor de ordine prin introducerea stewarzilor, care să îndrume și să ajute suporterul de pe stadion) pune în pericol întreg sistemul și, ceea ce este și mai periculos, poate declanșa o adevărată

revoltă locală tocmai datorită prelungirii timpilor de reacție necesari jandarmilor pentru intervenție.

Pe lângă toate aceste măsuri de prevenire a infracționalității întâlnite la nivelul arenei sportive regăsim și seria de măsuri care sunt utilizate în afara acesteia, tocmai pentru a descuraja eventualele tentative de acțiuni huliganice/vandalism încă din spațiul public. Printre aceste măsuri identificăm următoarele:

- interzicerea vânzării băuturilor alcoolice pe o rază de 1 km față de arena sportivă;
- escortarea galeriilor de către forțele de ordine către stadion sau spre localitatea în care se află stadionul;
- însoțirea de către forțele de ordine a galeriilor echipelor românești în deplasările din străinătate;
- realizarea de coridoare de trecere, pentru suporterii din galerie, de către forțele de ordine;
- intervenție în caz de acte de vandalism pe timpul deplasării;
- dirijarea/restricționarea traficului în zona stadionului ș.a.m.d.

Unele măsuri au fost implementate cu succes în diferite țări, în timp ce în altele s-au dovedit problematice. De exemplu, interdicția comercializării de băuturi alcoolice pe o rază de 1km este o măsură destul de controversată, specificul cultural și social conducând, în unele cazuri, la creșterea consumului de alcool în afara zonei de restricție. Timpul de absorbție a alcoolului în organism a făcut, în aceste cazuri, mai mult rău. La aceasta se adaugă și apariția unei specule cu băuturi alcoolice în interiorul zonei de restricție, sau ușurința introducerii pe stadion a drogurilor. Prin urmare, implementarea unor astfel de măsuri ar trebui să vină ca urmare a unor cercetări temeinice, pluridisciplinare. Preluarea acestora ca atare din legislația europeană, chiar și în cazul în care măsurile și-au dovedit succesul în alte contexte, nu garantează reușita în orice context socio-cultural.

Printre măsurile care au condus la micșorarea numărului de incidente violente pe stadion se numără introducerea interdicțiilor de acces la meciuri a suporterilor care au desfășurat acțiuni violente/huliganice în trecut (în engleză – *football banning orders* – *FBO*), dar ea este considerată de unii a încălca drepturile omului (Tsoukala, 2009). De altfel, interzicerea participării la un eveniment nu este considerată o soluție bună pentru corectarea pe termen lung a comportamentului, Michel Foucault afirmând că “[o] pedeapsă nu este prin urmare aplicată pentru a șterge o crimă, ci pentru a transforma un vinovat (actual sau virtual); pedeapsa trebuie să conțină și o anumită tehnică de corecție.” (Foucault, 2005, 163). Totdată, posibilitățile de comunicare actuale cu ceilalți suporter/huligani fac acest sistem aproape ineficient.

Alte tipuri de măsuri aplicate în afara stadionului pot fi implementate în cadrul comunității, a cluburilor de fotbal sau pot să cadă în atribuția poliției locale. Organizarea, în cadrul cluburilor, a diferitelor grupări de suporteri, prin realizarea unor programe de socializare și de concentrare a fanilor în alte tipuri de grupări decât cele huliganice, a început să dea roade, incidentele provocate, spre exemplu, de suporterii grupării londoneze Arsenal FC – ca urmare a înființării unor grupuri precum Arsenal Disabled Supporters Association, Arsenal Supporters' Clubs, Gay Gooners ș.a.m.d. – scăzând în număr de manifestări și intensitate. Alte tipuri de grupări au luat naștere din dorința de distanțare de eticheta de grupare ultras/huliganică, ceea ce s-a tradus chiar printr-o creștere a suporteriilor de gen feminin. În cazul unor grupări precum Tartan Army din Scoția și Rooligans din Danemarca, grupurile de huligani s-au transformat destul de rapid în formațiuni anti-huliganice. Actele de violență și vandalism au fost înlocuite, în aceste cazuri, de manifestări pașnice, de moduri de susținere a echipei favorite prin cântece, scenografii ș.a.m.d.

Oricum, măsurile implementate, vizând o modificare pe termen lung a comportamentului, nu vor avea rezultate vizibile imediat. Formarea unei „culturi” a vizionării și participării la spectacolul fotbalistic este un proces de durată. Deși eradicarea huliganismului, în momentul de față, pare de nerealizat, prin coroborarea tuturor măsurilor identificate prin cercetările de până în prezent (din psihologie, sociologie, privind măsurile de intervenție a poliției ș.a.m.d.), la care se pot adăuga intervenții asupra arhitecturii și spațiului construit, acest fenomen ar putea fi diminuat treptat până la dispariție.

3.3 Controlarea maselor de suporteri

În acest subcapitol voi continua analiza problemelor legate de prevenirea infracționalității, referindu-mă la metodele pasive care țin de modul de control al maselor de suporteri. Este evident că soluțiile active de prevenire și intervenție sunt cele care au un efect vizibil asupra modului de desfășurare a competițiilor sportive, dar, după cum am subliniat și în alte subcapitole, implementarea unui singur sistem nu este suficientă în condițiile în care avem de-a face cu acțiunile unui grup de suporteri (precum cel al grupurilor ultras sau huliganice) care se află într-un proces continuu de schimbare și mișcare. Măsurile prezentate anterior au rolul de a limita manifestările antisociale ale suporterilor, dar în acest subcapitol urmăresc identificarea unor noi posibilități de control al maselor de suporteri preluând soluții din domenii conexe. De altfel, în *Green Guide* se specifică, referitor la soluțiile active, că **„un sistem CCTV nu ar trebui niciodată să fie considerat drept un substitut pentru o supraveghere bună sau pentru alte forme de management al siguranței”** (trad. ns., subl. aut., Department for Culture, Media and Sport, 2008, 163).

În acest context, echipei de proiectare (în special arhitectului) îi revine rolul foarte important de a aduce la un loc și integra în proiect o multitudine de sisteme, de multe ori cu caracter inovator mai ales când este vorba de clădiri publice reprezentative precum arenele sportive, cu rolul de a ridica o clădire ce își atinge scopul atât din punct de vedere funcțional, structural, estetic, cât și social. Un obiect de arhitectură important la nivelul comunității trebuie să aibă, totodată, potențialul de a se transforma într-un simbol al acesteia, într-un reper identitar, ceea ce presupune apropierea acestuia de către toți membrii comunității. În cazul arenelor sportive, această apropiere depinde și de capacitatea obiectului de arhitectură de a se adresa publicului larg, reușind să prevină, prin însuși modul său de compunere, acte de natură huliganică. Arhitectul trebuie să se familiarizeze cu problemele actuale care afectează sau pot afecta buna desfășurare a activităților, să găsească soluții și să gândească scenarii viitoare posibile care pot interveni pe parcursul utilizării, tocmai pentru a evita, într-o mare măsură, apariția de probleme generate prin intermediul spațiului construit. Stadionul este unul dintre programele de arhitectură care necesită o atenție deosebită din partea echipei de proiectare, în ciuda puținelor elemente obligatorii pe care trebuie să le conțină: terenul de joc, tribunele și spațiile anexă. În ultimele decenii, acest program a fost supus unor schimbări majore de concept, echipare, dimensionare. Valoarea investiției și termenul lung de utilizare pentru care este conceput fac, însă, obligatorie implementarea unor sisteme performante care să asigure atât desfășurarea în bune condiții a spectacolului fotbalistic, cât și securitatea și integritatea corporală a spectatorilor. Aceste sisteme performante nu trebuie să fie încontinuu reinventate, ci se poate apela inclusiv la soluții găsite în alte domenii, aplicate cu succes pe alte programe de arhitectură. Imposibilitatea prevederii evenimentelor ce vor avea loc în viitor creează necesitatea luării unor măsuri de siguranță, neapărat în cunoștință de cauză, în urma unei informări temeinice și a unei coroborări de informații ce țin de legislație, norme de proiectare, programe de arhitectură, sisteme active sau pasive de control, elemente de psihologie, sociologie, antropologie (în special cu privire la trăsăturile repetitive ale comportamentului uman) ș.a.m.d.

Voi începe identificarea de soluții de control al maselor de suporteri prin realizarea unei analize, la nivel psihologic, a individului și a grupului din care acesta face parte.

3.3.1 Memoria umană

Apariția fenomenul huliganic nu este direct legată de nivelul de cultură al unei societăți, țări precum Anglia, Germania, Italia, Polonia confruntându-se, deopotrivă, cu manifestări antisociale ale suporterilor echipelor de fotbal. Predispoziția spre violență este, în general, rezultatul unor traume psihologice suferite direct de către individ sau a unor traume rezultate

în urma asistării la manifestări violente în copilărie. După cum afirmă Petru Iluț, cercetările realizate până în prezent au demonstrat „*rolul adultului ca model în însușirea comportamentului agresiv la copii*” (subl. aut. 2004, 110). Amintirea unor episoade violente se întipărește cu ușurință în memoria de lungă durată (de abia în formare) a copilului care imită comportamentul persoanelor apropiate. Vârsta fragedă la care are loc această înmagazinare de trăiri și comportamente determină, mai târziu, nașterea unor conflicte puternice între individ și societate, conflicte ce depășesc nevoia de defulare. Modul de acțiune și de interacțiune a unui individ cu societatea ține, în mare măsură, de capacitatea acestuia de a se relaționa la criteriile existente în spațiul respectiv. După cum spunea Mielu Zlate, „conduitele actuale ale organismului depind de experiențele sale anterioare, iar acestea sunt fixate și reactualizate cu ajutorul memoriei.” (Zlate, 2000, 128). Memoria de lungă durată reprezintă o adevărată bibliotecă de cunoștințe și trăiri acumulate (Passer și Smith, 2009) care stau la baza deciziilor ulterioare ale individului. Acest tip de memorie are influențe atât pozitive, cât și negative asupra individului și modelează comportamentul acestuia în societate. Ca urmare a elementelor învățate sau trăite în copilărie, un individ va putea să renunțe cu greu la obiceiurile căpătate, astfel putând să devină un potențial element „nociv” în societate. Acest mod de acumulare de informații, în memoria de lungă durată, poate avea repercusiuni severe pe termen lung, sau chiar distructive, asupra individului.

Un alt element, care trebuie să fie avut în vedere în momentul în care discutăm despre memoria pe termen lung a unui individ este nivelul lui de educație și coeficientul de inteligență. În modul de viață specific spațiului rural este un lucru des întâlnit violența în sânul familiei sau în comunitate. Dacă în mediul urban putem discuta despre o oarecare înțelegere și modelare a personalității după cerințele și responsabilitățile ce vin cu eticheta de „orășean”, în mediul rural încă mai întâlnim violență domestică, în cadrul comunității sau între comunități diferite (etnice sau care aparțin de comune/sate învecinate). Cu toate că rata de manifestare activă și implicit de asimilare de către copiii din mediul rural, în memoria de lungă durată, a violenței este mult mai mare față de ce a locuitorilor din orașe, se observă că din cauza influenței diferiților factori externi (mass-media, grupul de apartenență, zona de locuit, ș.a.m.d.) violența este într-o continuă creștere în ambele spații. După cum afirmă Mielu Zlate, există două categorii de factorii facilitatori de asimilare/encodare „1. factori ce țin de particularitățile materialului de memorat; 2. factori dependenți de particularitățile subiectului care memorează.” (Zlate, 1999, 374).

În timp ce psihologia tradițională recurge la termeni consacrați, referitori la memorie, de tipul: memorare, păstrare și reactualizare, în varianta modernă a psihologiei întâlnim termenii: „*encodare, stocare, recuperare*.” (Zlate, 1999, 365). Ceea ce am prezentat mai sus ar putea fi transpus în termenii utilizați de psihologia modernă astfel: *encodarea*, care este „procesul prin intermediul

căruia informația este tradusă într-o formă care-i permite pătrunderea în sistemul mnezic” (Zlate, 1999, 365), este legată de modul în care tânărul reține acele momente de violență la care a fost supus sau a asistat; urmează *stocarea* informației pe o anumită perioadă de timp care are sau nu efecte asupra viitorului acestui individ. În fond, toate informațiile bune sau rele vor fi, în mare măsură, stocate urmând ca aceste trăiri să fie sau nu utilizate pe parcursul vieții individului, proces care poartă denumirea de *recuperare*.

Arena sportivă a reprezentat întotdeauna un spațiu în care exprimarea liberă a fost permisă într-o măsură mult mai mare, în care nevoia de defulare, de violență (simbolică sau nu), de eliberare de grijile zilnice, de îndepărtare de cotidian s-a putut manifesta fără repercusiuni. Un astfel de rol nu explică singur, însă, apariția fenomenului de huliganism. Dincolo de similitudinile existente, la nivel internațional, între modurile de desfășurare a acțiunilor huliganice, între principiile după care se ghidează aceste mișcări ș.a.m.d., trebuie ținut cont, într-o analiză a acestor manifestări, inclusiv de particularitățile politico-economice și sociale locale.

Problema corectării comportamentelor nu este o idee recentă. Dacă în prima fază putem vorbi despre aplicarea pedepsei de către comunitate, din secolul al XVII-lea infractorii încep să fie închiși în spații comune unde își săvârșeau perioada din pedeapsă. În acest moment intervine arhitectura prin modul în care obiectul de arhitectură este în așa fel creat încât să genereze un spațiu ușor de controlat, de reeducare pentru infractori și care să fie, pe cât posibil, independent economic.

3.3.2 Panoptismul

În încercarea de a găsi soluții de diminuare a manifestărilor huliganice pe arenele sportive ne putem orienta și către principiul panopticonului.

Panopticonul a fost un mod de control, prin arhitectură, a maselor de oameni, aplicat cu precădere în cadrul instituțiilor corecționale. Filozoful Jeremy Bertham, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, reușește să elaboreze un principiu de control asupra deținuților. Acesta implementează un model de observat-observator prin realizarea unei construcții inelare în care, prin jocul dispoziției spațiilor și a luminilor, prin despărțirea deținuților în grupuri mai mici (indicată pentru obținerea de rezultate în procesul de reeducare), deținuții se află sub o supraveghere continuă și totală. Închisoarea este una dintre clădirile în care controlul maselor de oameni trebuie să fie foarte strâns. Importanța sa la nivelul unei societăți și a bunei funcționări a acesteia, raportată la resursele pe care le poate consuma, a făcut necesară găsirea unui sistem care să necesite un număr redus de observatori/gardieni. Un sistem de tip panopticon se bazează pe crearea impresiei de control total asupra individului. Pe lângă aceasta, împărțirea pe clădiri în funcție de gravitatea faptelor săvârșite,

stabilirea unui anumit număr de persoane dintr-o celulă și a tipului de activități desfășurate facilitează controlul asupra acestora.

Generarea unei frici la nivelul individului face parte din metodele principiului panopticonului astfel că, prin realizarea de controale succesive și prin desfășurarea unor trupe suficiente, se crează iluzia unui număr mare de supraveghetori în comparație cu pușcăriașii dintr-o clădire.

Transpunerea panopticonului într-un principiu care să poată să fie preluat și transferat către alte zone de interes s-a realizat de abia în anul 1975 de către Michael Foucault în cartea *A supraveghea și a pedepsi: nașterea închisorii*, principiul panoptismului (Foucault, 2005). Acest principiu se referă la un set de idei prin care se dorea crearea unor măsuri și metode care să țină sub supraveghere orice persoană din interiorul unui sistem. Această monitorizare, continuă sau discontinuă, de lungă sau scurtă durată, activă sau pasivă, se baza pe lipsa de cunoaștere sau pe incapacitatea de identificare a observatorului. Necunoașterea dă naștere unei fobii, cu atât mai mult cu cât observatorul poate fi, la rândul lui, observat, fără a ști cu siguranță când și dacă este observat.

Acest principiu duce manipularea fobiilor la un alt nivel, putând fi folosită în situații diverse: „[d]e fiecare dată când va fi vorba de o mulțime de indivizi cărora trebuie să li se impună o sarcină ori un mod de comportare, schema panoptică va putea fi utilizată” (Foucault, 2005, 261). Gama largă de metode de folosire a acestui principiu, enunțat de abia în 1975, este regăsită de fapt în toată istoria omenirii, având multiple aplicații în special în domeniul militar. Utilizarea acestui sistem are rolul de a genera frică, de a demoraliza, de a anula orice inițiativă și de a crea necesitatea solicitării unui ajutor din partea unei persoane aflate într-o poziție de răspundere/conducere.

Aplicabilitatea acestui principiu este dependentă, în foarte mare măsură, de viziunea decidenților. Efectele aplicării (printre care se numără generarea unui sentiment continuu de nesiguranță, teamă, a unui complex de inferioritate ș.a.m.d.) pot fi negative în dublu sens: odată prin facilitarea instaurării unor regimuri totalitare (caz des întâlnit în istorie), apoi prin dezvoltarea unor sentimente extreme precum paranoia sau devotamentul total față de decidenți. Societatea contemporană, privită dintr-o astfel de perspectivă, apare supusă unei supravegheri continue pentru că, după cum afirmă Bogdan Ghiu în postfața cărții lui Michel Foucault:

Trăim într-un Panopticon inversat, dez-arhitecturat, ateriorializat: spectatori imobilizați de fluxul de știri și de cunoștințe, pe care nu mai trebuie să-i închidă nimeni, dat fiind că evaluăm în câmp (Ghiu în Foucault, 2005, 403).

Problemele generate de fenomenul huliganic justifică raportarea unor eventuale măsuri la acest principiu, scopul fiind acela de preîntâmpinare.

Numărul mare de persoane ce asistă, de obicei, la spectacolele fotbalistice face cu atât mai importantă găsirea de soluții care să asigure protecția și siguranța spectatorilor. În acest context, măsuri ce și-au dovedit eficacitatea în alte domenii, programe ș.a.m.d. merită analizate într-o nouă perspectivă, adaptate noilor cerințe și implementate chiar și în alte programe de arhitectură, acolo unde se consideră a fi benefice.

Un mod de adaptare a principiului panoptismului la societatea actuală îl constituie dezvoltarea prevenirii infracționalității prin modificări aduse spațiului construit – domeniului CPTED (Crime prevention through environmental design).

3.3.3 Prevenirea infracționalității prin modificări aduse spațiului construit

Spre deosebire de panoptism care desemnează un mod de gândire, un concept de controlare a maselor, prin CPTED se identifică problemele și se propun măsuri concrete, soluții dependente de context ce se adresează întregului sistem, pornind de la psihicul uman (a se vedea Fig. 16).

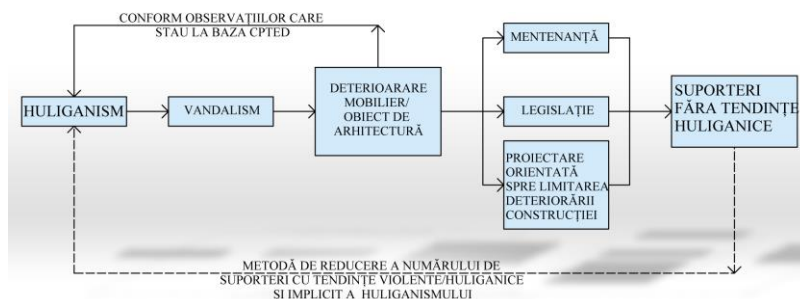

Fig. 16: Reducerea huliganismului prin metode diverse. (c) Radu Sfinteș

Nici huliganul și nici cu atât mai puțin spectatorul unui meci de fotbal nu sunt priviți drept deținuți, dar modul de organizare a unei arene sportive, inspirat din principiul panoptismului, poate avea un impact pozitiv asupra comportamentului. Douglas Sange, unul dintre promotorii ideii de prevenire a infracționalității prin modul de configurare a spațiului construit, afirmă că „Poate că infracționalitatea reprezintă cea mai importantă provocare de design cu care ne confruntăm.” (trad. ns., subl. aut., Sanger, 1989, 34).

Cu toate că măsurile CPTED sunt, în majoritatea cazurilor, îndreptate asupra obiectivelor în care au loc în mod uzual infracțiuni (cartiere rezidențiale – a se vedea Fig. 17, mall-uri, benzinării ș.a.m.d.), principiile acestea pot fi

translatate și asupra arhitecturii arenelor sportive, tocmai datorită rolului pe care acest obiect de arhitectură îl are în cadrul comunității.

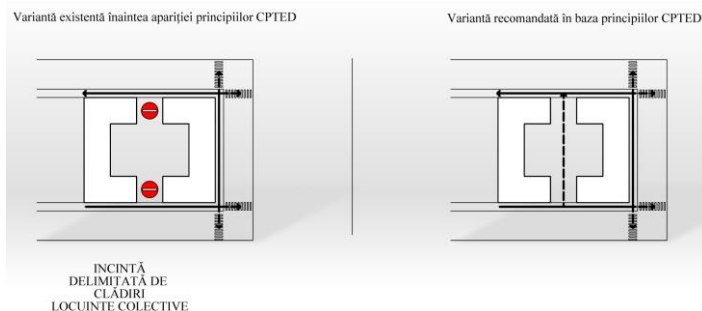

Fig. 17: Aplicarea principiilor CPTED la nivelul spațiilor comune ale locuirii colective. (c) Radu Sfinteș

Utilizarea informațiilor din domenii conexe (Fig. 18), adaptate la situația curentă, este una dintre modalitățile de răspuns pe care poate să le ofere proiectarea, reușind să contribuie la prevenirea infraționalității. Astfel, arhitectura se poate raporta la o gamă largă de soluții, interpretând într-o manieră proprie specificații care, la prima vedere, nu par a avea directă legătură cu proiectarea.

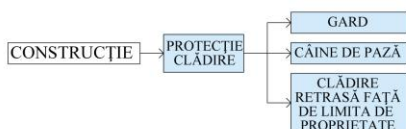
Momentan, controlul maselor de suporteri se face atât activ (prin escortarea acestora către arena sportivă, prin formarea de coridoare ale forțelor de ordine pentru a menține grupul unit, prin intervenția în caz de manifestări vandalice ș.a.m.d.), cât și pasiv (prin legitimarea, uneori, a supporterului în momentul achiziționării biletului, prin controale desfășurate la intrarea pe stadion ș.a.m.d.). Ambele soluții se bazează pe utilizarea de personal desemnat pentru fiecare acțiune în parte, fie că este vorba despre personalul propriu clubului, fie de cel al forțelor de ordine. Tocmai în acest context echipa de proiectare poate să intervină asupra proiectului astfel încât să introducă cât mai multe soluții CPTED, realizându-se un echilibru între gradele de utilizare a celor două tipuri de soluții. CPTED presupune implementarea unor soluții care să combată acțiunile antisociale prin elemente ce acționează la nivelul subconștientului, deconectând individul de la actul în sine. Printre soluțiile pasive, neconsumatoare de energie, ce țin de arhitectură, amintim: prevederea de ferestre către exterior, delimitarea clară a spațiilor, întreținerea terenurilor nefolosite, asigurarea căilor de intervenție promptă în caz de incidente ș.a.m.d. Soluții active pot fi: prevederea televiziunii cu circuit închis – CCTV (care contribuie la diminuarea actelor de vandalism prin frica față de repercusiunile legale, în condițiile în care identificarea infractorilor se poate face destul de

ușor), iluminatul stradal, semnalizarea corespunzătoare, evidențierea spiritului comunitar prin grija față de spațiul construit ș.a.m.d. (Sanger, 1989; Potts, 1989; Geason și Wilson, 1993; Atlas, 2008; Crowe, 2013).

Ignorarea acestor aspecte nu ar face decât să accentueze faptul că:

Arhitecții și peisagiștii sunt criticați pentru că sunt preocupați numai de „aparențe” și nu de aspectul „practic”, lăsând astfel de probleme să fie rezolvate ulterior de către proprietar. Toți cei implicați în proiectare trebuie să devină conștienți de situație și apoi să răspundă într-un mod pozitiv. (trad. ns., Sanger, 1989, 2)

Varianta existentă înaintea apariției principiilor CPTED

Variantă recomandată în baza principiilor CPTED

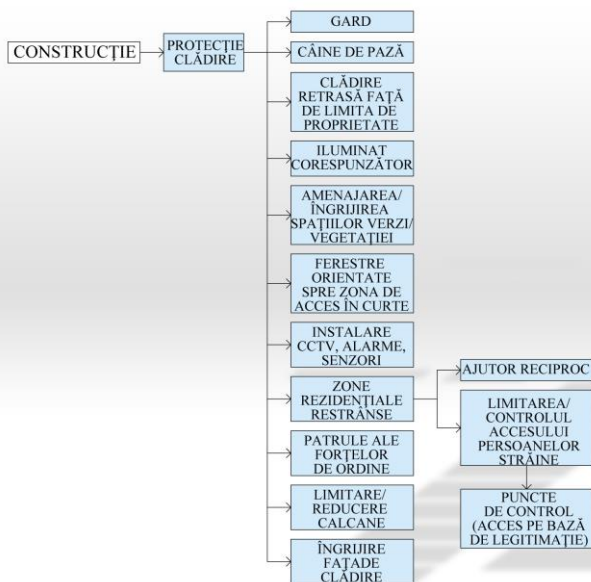

Fig. 18: Utilizarea informațiilor din domenii conexe și implementarea lor în arhitectură. (c) Radu Sfinteș

În contextul dezvoltării durabile care atinge deja fiecare aspect al societății contemporane, arhitectul trebuie să acorde o importanță din ce în ce mai mare soluțiilor pasive și sistemelor locale performante producătoare de energie regenerabilă. Acest lucru presupune inclusiv căutarea de soluții în alte domenii, combinarea elementelor active și pasive într-un mod cât mai eficient și utilizarea tuturor „armelor din dotare” (prin responsabilizarea tuturor factorilor implicați).

Spectacolul fotbalistic trebuie să poată fi privit în bune condiții, iar siguranța spectatorului trebuie să primeze. Astfel, nu este loc de prejudecăți care să ne oprească să ne inspirăm din modele venite din alte domenii întrucât „[c]riminalitatea și proiectarea contra criminalității sunt acum realități care presupun modificări inevitabile ale stilului nostru de viață și pierderea libertății într-o oarecare măsură.” (trad. ns., Sanger, 1989, 7).

În concluzie, luarea în considerație a tuturor elementelor de mai sus poate conduce către soluții nu atât complexe, cât eficiente. Memoria ca rețea (Passer și Smith, 2009), ca „*verigă de legătură* între situații, evenimente separate în timp [contribuie la] *reglarea și autoreglarea comportamentului uman*” (subl. aut., Zlate, 1999, 348). Introducerea controlată de fobii prin intermediul formei construite poate activa un nou proces de encodare, stocare și recuperare, poate facilita realizarea de noi conexiuni între acțiune și răsplată/pedeapsă, determinând o corectare a comportamentului individului pe termen lung. De altfel, tendințele societății contemporane formează premisele unei implementări de succes în condițiile în care acestea sunt folosite în scop pozitiv, căci:

Disciplinarizarea, azi, se mondializează, atingând însăși lumea-cadru. Iar panoptismul a devenit planetar, deci cu atât mai difuz, mai „invizibil, deși neascuns”, mai insesizabil: mediu însuși de viață. (Ghiu în Foucault, 2005, 403)

CAPITOLUL 4

REDEFINIREA PROCESULUI DE PROIECTARE A ARENELOR SPORTIVE

Subiectul acestui capitol este redefinirea procesului de proiectare astfel încât să reușim, prin măsuri aplicate arenelor sportive încă din faza *la planșetă*, să prevenim/reducem/eliminăm acțiunile antisociale întâlnite în cadrul complexului sportiv. Din cauza modului de manifestare a grupărilor de suporterii înfocați, aflate într-un continuu proces de schimbare, soluțiile prezentate în acest capitol vor viza arhitectura complexurilor sportive (incinta interioară și exterioară a acestora), dar voi emite și o serie de recomandări pentru modificarea sau adaptarea la cerințele actuale a legislației în vigoare în domeniul construcțiilor și în domeniul educațional. Nevoia de identificare, propunere și îmbinare a cât mai multor soluții vine ca răspuns la lipsa unui ghid de proiectare orientat către prevenirea infraționalității provocate de grupările de suporterii ai echipelor de fotbal. Totodată, faptul că în ultima perioadă se proiectează și se construiesc arene sportive fără grijă față de fondurile publice investite denotă o lipsă de viziune la nivel legislativ și la nivelul comisiilor tehnico-economice din cadrul ministerului de specialitate. Trebuie înțeles că în această luptă continuă spre diminuarea acțiunilor huliganice trebuie utilizate toate uneltele/principiile disponibile astfel încât, în cazul unui eșec a unui sistem, să existe altul auxiliar sau complementar care să intervină și să ajute la detensionarea situației. Din păcate, prevenirea infraționalității pe stadioane nu ține neapărat de valoarea echipamentului sau a multitudinii acestora, ci de o îmbinare eficientă între echipamente, forță, psihologie și soluții de arhitectură implementate (a se vedea Fig. 19). În acest context, este normal ca soluțiile implementate să includă echipamente tehnice de ultimă generație, adaptări ale echipamentelor/mobilierului actual sau noi propuneri de elemente (inovații). Ținând cont de factori precum numărul mare de locuri asigurate pe un stadion, devine imperioasă prezentarea de soluții împotriva acestor tipuri de manifestări violente, identificând și prezentând inclusiv soluții utilizate cu succes în alte domenii de activitate, care pot fi preluate și adaptate la nivelul stadioanelor. Toate aceste sisteme măresc valoarea investiției dar, după cum vom vedea, există soluții prin care se poate ajunge la un echilibru.

Soluțiile recomandate au fost grupate în șase categorii care acoperă domeniile identificate drept necesare în prevenirea infraționalității: legislație, măsuri generale (soluții cu impact la nivelul clădirii; soluții cu impact la nivelul incintei exterioare; soluții cu impact la nivelul întregului complex), precum și cultivarea unei etici a suporterului.

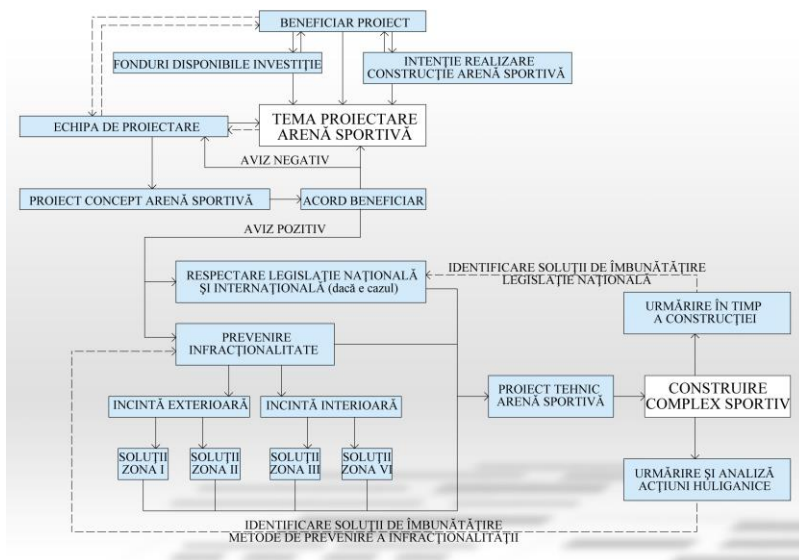

Fig. 19: De la tema de proiectare la construcția propriu-zisă – aspecte determinante. (c) Radu Sfinteș

4.1 Legislație

În primul rând voi detalia propunerile legate de prevederile legislative din domeniul construcțiilor arenelor sportive, emițând recomandări pentru adaptarea sau îmbunătățirea documentelor oficiale.

Primele recomandări fac referire la adaptarea anumitor aspecte prevăzute în *NP 066-02 (IPCT SA, 2010)* din cauza discrepanțelor între normativul românesc și legislația internațională.

Pornind de la această problemă considerăm utilă (1) **corelarea normativului** mai sus menționat **cu prevederile Ghidului Verde (*Green Guide*)**, ținând cont de faptul că măsurile și soluțiile prezentate în acesta (ce pot fi aplicate de către proiectanți) sunt recunoscute și de forul UEFA. Faptul că, după apariția normativului românesc, *Green Guide* a fost îmbunătățit și adaptat să răspundă la problemelor actuale sugerează (2) **necesitatea modificării normativului de proiectare la un interval mult mai scurt**. Cu toate că unele dintre standardele internaționale (de exemplu *International Building Codes – I.B.C.*) se modifică și completează la un interval de 3 ani, consider util, pentru mediul de proiectare la nivel european, un interval de

revizuire care să varieze între 5 și 7 ani, astfel încât în lege să fie introduse toate amendamentele făcute în perioada respectivă (în condițiile în care, în acest interval, pot fi observate rezultatele soluțiilor implementate ca urmare a prevederilor ediției anterioare și poate fi identificat modul de evoluție sau apariția unor eventuale noi probleme). Totodată, ar trebui precizat că astfel de măsuri trebuie să fie luate prin implicarea tuturor specialiștilor din domeniul stadioanelor, prin realizarea unor categorii profesionale (de exemplu: categoria specialiștilor în probleme de proiectare, în probleme de ordine publică, de siguranță la incendiu și situații de urgență, categoria producătorilor de diferite subsisteme ș.a.m.d.) care să fie reprezentate cu număr de membri și cu drepturi egale în momentul luării deciziilor de modificare a legislației.

Tot în ceea ce privește normativul românesc de proiectare mai sus menționat, **(3) recomand introducerea** (cu caracter obligatoriu numai la nivelul primului eșalon fotbalistic), **a cerințelor UEFA/FIFA referitoare la utilități** (număr de grupuri sanitare/sexe, număr de fântâni de apă potabilă ș.a.m.d.). Prin crearea condițiilor decente de desfășurare a competiției sportive, suporterul va simți că spectacolul este gândit pentru el și nu altfel. Este inadmisibil ca arenele sportive actuale să nu aibă un număr de grupuri sanitare dimensionate corespunzător numărului de suporter⁴³ și să se prezinte în condiții deplorabile în timpul partidelor de fotbal. Nu voi intra în discuții legate de comportamentul eventual neadecvat al suporterilor, dar atrag atenția asupra faptului că un spațiu neîngrijit/insalubru va atrage de la sine alte manifestări de același tip (a se vedea principiile CPTED). Din acest punct de vedere, **(4) recomand realizarea igienizării grupurilor sanitare destinate publicului chiar și în timpul partidei**⁴⁴, astfel încât suporterul să beneficieze de condiții optime în repectivele spații, fără să fie agresat vizual și olfactiv.

Ținând cont de nivelul arenelor sportive actuale și de necesitatea de construire de noi spații competiționale, la care se adaugă faptul că, în majoritatea cazurilor, se execută astfel de lucrări din banii publici, consider necesară **(5) realizarea și implementarea unui sistem, unic la nivel de țară, de punctaj pentru noile clădiri** (similar sistemelor LEED și BREEAM ș.a.m.d.), care să ajute la stabilirea clară a câștigătorului unui concurs de arhitectură pentru un obiect public de asemenea valoare și impact la nivelul unei comunități. În acest context, punctajul maxim pentru o astfel de clădire trebuie să se obțină în funcție de mai mulți factori, printre care amintesc: caracterul de simbol arhitectural/obiect de arhitectură unicat la nivel național și internațional, implementarea de măsuri de prevenire a infracționalității,

⁴³ Chiar dacă au fost proiectare după alte norme, era nevoie ca acestea, în baza unor reguli de licențiere care ar fi trebuit (și ar trebui) să fie mult mai stricte, să se adapteze noilor cerințe ale societății.

⁴⁴ igienizarea înainte și după spectacolul fotbalistic are caracter obligatoriu

implementarea de soluții în spiritul dezvoltării durabile, criterii legate de timpul de recuperare a investiției, multifuncționalitate sau caracterul polisportiv, răspunsul opiniei publice cu privire la investiție și funcțiunile viitorului complex sportiv, criterii legate de posibilitatea postutilizării ansamblului și a materialelor folosite în construirea acestuia ș.a.m.d. Pornind de la recomandarea (5), la care se adaugă informații prezentate în majoritatea rapoartelor din Anglia, **(6) recomand implementarea unor criterii mult mai stricte din partea comisiei de licențiere, fără posibilitatea apariției derogărilor de la lege.** Argumentele care susțin această recomandare merg de la starea arenelor sportive actuale (prezentată în documentele oficiale – LPF, 2015; FRF, 2015b), până la diminuarea numărului de suporteri prezenți pe arenele sportive ca urmare a acestei stări. Cu toate că la prima vedere acordarea de derogări și amânări anumitor arene sportive favorizează sportul (prin asigurarea spațiului necesar desfășurării unei partide de fotbal și, implicit, ajutarea echipei gazdă să se înscrie în următorul an competițional), efectele pe termen lung se pot observa tocmai prin lipsa suporterilor, modul de manifestare a suporterilor prezenți ș.a.m.d. Trebuie înțeles faptul că avem de-a face cu un număr ridicat de persoane (spectatori), iar faptul că până în acest moment nu s-au produs evenimente tragice în România nu este un efect al măsurilor implementate în cadrul arenei sportive ci, mai degrabă, al măsurilor preventive (care pot să ajungă chiar la limita drepturilor omului) întreprinse de Jandarmerie. De asemenea, **(7) recomand modificarea urgentă a regulamentelor interne referitoare la componența membrilor comisiei de licențiere și a comisiei delegate pentru realizarea Certificatului de Securitate.** Cu toate că Certificatul de Securitate este un document (valabil 2 ani) necesar pentru licențierea stadioanelor, în care se confirmă că stadionul corespunde normelor în materie de construcții, precum și normelor de ordine și siguranță (versiunea 2015 consultată la momentul cercetării), din echipa de specialiști care contrasemnează acest act oficial lipsește un specialist în domeniul arhitecturii sau un expert tehnic conform legislației în vigoare pe partea de construcții (Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației, f.d.). Lipsa acestui specialist care să își dea acordul cu privire la condițiile existente pe teren legate de respectarea cerințelor fundamentale privind calitatea în construcții (sau cel puțin a unui arhitect), ridică semne de întrebare serioase legate de respectarea normelor, limitarea doar la expertul tehnic pe partea de rezistență nefiind justificată. Nu trebuie să uităm că arena sportivă trebuie să asigure condiții bune de desfășurare a spectacolului fotbalistic, dar și realizarea unui climat propice urmăririi spectacolului din tribune (inclusiv prin asigurarea confortului spectatorilor). Totodată, trebuie atrasă atenția asupra faptului că, prin lipsa unui specialist în domeniul arhitecturii care să facă parte din echipa actuală responsabilă cu eliberarea Certificatului de Securitate, eventualele probleme ce pot rezulta ca urmare a modificării volumetriei, planurilor, funcțiunilor, sau a diferitelor elemente

care țin de siguranța în exploatare a unei construcții nu pot fi remediate. Cu toate că legea nu permite modificări interioare sau modificări ale soluțiilor de arhitectură în general fără proiect de specialitate, conform *Legii 50/1991 privind autorizarea executării lucrărilor de construire cu completările ulterioare* (Parlamentul României, 1991a), eventualele modificări care pot pune în pericol viața utilizatorilor (a spectatorilor sau a jucătorilor profesioniști) nu pot fi verificate cu ocazia inspecțiilor obligatorii la 2 ani, conform documentanței de licențiere a stadioanelor din România.

Întorcându-ne la normativul românesc privind arenele sportive, **(8) consider necesară introducerea principiilor dezvoltării durabile și a celor exprimate de forurile internaționale sub deviza *Green Goal***. Cu toate că, în această perioadă, dezvoltarea durabilă a fost înțeleasă și, încet încet, este aplicată în toate domeniile de activitate, menționarea unor aspecte și cerințe specifice arenelor sportive este de dorit.

În ceea ce privește măsurile ce ar trebui să fie implementate la nivelul arenei sportive, în primă fază **(9) recomand redimensionarea scaunelor și spațiilor anexe acestora** în baza unor studii care să analizeze schimbările fizice ale populației la nivelul țării **și introducerea, în normativ, a dimensiunilor stabile**. Totodată, în cazul arenelor cu capacitate mare, oferirea de condiții optime devine un alt element de atragere și de satisfacere a cerințelor suporterilor. Această dimensionare trebuie pusă și în contextul în care arenele moderne ar trebui să găzduiască și alte competiții sportive sau non-sportive, caz în care standardele pot să difere față de cele de la partidele de fotbal. O astfel de măsură ar trebui implementată împreună cu alte soluții pentru construirea unor arene moderne astfel încât să poată să fie fezabilă economic, ținând cont că timpul de recuperare al investiției ar crește tocmai din cauza micșorării numărului de locuri disponibile pe stadion. Din acest punct de vedere, **(10) recomand introducerea, cu caracter obligatoriu, a pistei de atletism în cadrul tuturor arenelor sportive, atâta timp cât sunt realizate din fonduri locale/naționale și nu din cele ale investitorilor privați**. Promovarea sportului din banii publici trebuie să vizeze întreaga paletă de activități sportive, iar limitarea unui astfel de complex numai la un anumit sport nu încurajează desfășurarea de activități sportive în rândul întregii populații. Realizarea unor arene polisportive poate reduce indirect costurile ce cad în sarcina unei municipalități și implică a locuitorilor acesteia prin investirea, de la bun început, într-o arenă sportivă destinată mai multor sporturi și nu într-una cu o unică utilizare. Este regretabil faptul că, în această perioadă, noile arene sportive se limitează la un singur sport deși sunt considerate necesare stadioane dedicate și altor sporturi:

Construirea unui stadion de atletism la standarde I.A.A.F. este importanta pentru Municipiul Craiova in primul rand din perspectiva promovarii rezultatelor foarte bune obtinute la

competitiile din ultimii ani, rezultate sustinute puternic de un istoric si o traditie pe care o au cluburile si atletii craioveni in competitii nationale si internationale (campionate balcanice, europene, universitare, mondiale si olimpiade). [...] Singurul stadion din regiune care permite un antrenament corect este cel din Municipiul Ramnicu Valcea, aflat la 130 km de Municipiul Craiova. (Primăria Municipiului Craiova, 2014, pagina 1 din cadrul raportului pentru adoptarea HCLMC privind aprobarea studiului de fezabilitate).

În 2015, s-a aprobat, în aceeași localitate, realizarea unei arene sportive dedicate sportului rege, denumită Stadionul „Ion Oblemenco”.

Legătura între măsurile de prevenire a acțiunilor huliganice și existența pistei de atletism stă în distanțarea tribunelor față de suprafața de joc (gazonul) pe care se desfășoară partida de fotbal. O astfel de zonă ajută la preîntâmpinarea eventualelor astfel de acțiuni și la realizarea, indirectă, a unei zone tampon între cele două spații majore. Incidentele prezentate în capitolele anterioare legate de intrări ale suporterilor pe suprafață de joc, ar fi putut să fie preîntâmpinate prin existența unui astfel de spațiu (incidentele de acest fel în cazul arenelor eliptice cu pista de atletism sunt limitate).

Referitor la fenomenul huliganic, în legislația românească în domeniul construcțiilor există o lipsă de reglementări care să clarifice modalitățile de prevenire pe care poate să le respecte echipa de proiectare. Prin urmare, **(11) consider utilă încadrarea prevenirii manifestărilor de distrugere a proprietății/clădirilor, de tip vandalism, într-o subcategorie a cerințelor fundamentale precizate în cadrul Legii 10/1995.** Adăugarea unei astfel de menționări va face posibilă proiectarea în sensul CPTED prin implicarea continuă a echipei de proiectare în identificarea și găsirea de soluții ce pot fi utilizate în propriile proiecte pentru satisfacerea cerinței de securitate a proprietății, a construcțiilor, a mobilierului urban ș.a.m.d. În momentul de față, măsurile de prevenire a infracționalității pot fi incluse, cu o marjă mare de îngăduință, în cerința Legii 10/1995, completată și modificată, legată de „igienă, sănătate și mediu înconjurător” (Parlamentul României, 2015, art. 5, lit. c) și în cea legată de „siguranța și accesibilitatea în exploatare” (2015 art.5, lit.d). Manifestările de tip huliganic (utilizând termenul sub forma largă a acestuia, cu referire atât la manifestările din cadrul arenei sportive, cât și la cele din afara ei), sunt caracterizate, în mod uzual, prin distrugerea/vandalizarea/incendierea mobilierului urban/din cadrul complexului sportiv, prin utilizarea elementelor acestuia drept arme albe ș.a.m.d., ceea ce justifică încadrarea în cerințele legate de igienă, sănătate și siguranță. Corelarea legislației în domeniul construcțiilor cu *Legea nr. 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive, modificată și completată de Legea nr. 10/2012* (Parlamentul României, 2012) devine necesară, astfel încât proiectanții să poată

pune în aplicare soluțiile existente pentru combaterea acțiunilor grupărilor de suporterii.

În cadrul acestei cercetări am identificat, totodată, o serie de recomandări ce pot fi incluse în Legea nr. 4/2008: **(12) realizarea de dezbatere publice (cu suporterii) pe tema legii anterior menționate; (13) definirea clară în lege a sintagmei de „acțiune antisocială”; (14) eliminarea prevederilor legate de interzicerea modului de exprimare liberă pe stadioane (injurii, gesturi obscene, cuvinte jignitoare); (15) eliminarea regulii legate de consumul băuturilor alcoolice în interiorul arenei sportive, la care se adaugă, cu caracter obligatoriu, respectarea recomandării (52); (16) eliminarea interdicției de utilizare, doar în zona peluzelor, a fumigenelor, atâta timp cât sunt declarate și marcate cu numele utilizatorului autorizat la intrarea în complexul sportiv**, la care se adaugă, cu caracter obligatoriu, respectarea recomandărilor (43) și (44). În urma cercetării realizate consider utilă o politică de relaxare a prevederilor restrictive și implicit a sancțiunilor aplicate cu privire la cele de mai sus, atâta timp cât unele dintre regulile impuse prin lege sunt încălcate în mod repetat. În acest sens, prin recomandările (14), (15), (16) se urmărește permiterea exprimării libere a suporterilor (stadionului fiind, totuși, o zonă de defulare ușor controlabilă) și îmbunătățirea situației din teren. Referitor la problema ridicată de consumul de băuturi alcoolice în complexul sportiv, trebuie precizat faptul că există sporturi în care această strictețe, dusă de multe ori la extrem în special în cazul partidelor de fotbal, nu se aplică, dar nici nu se observă o tensiune suplimentară ca urmare a acestui fapt. Restricția impusă suporterului și comerciantului nu a condus decât la adaptarea acestora în fața noilor prevederi legislative ce cu greu pot fi puse în practică în realitate. Din acest punct de vedere, recomandarea (15) se dorește a fi o soluție la problema ridicată de consumul băuturilor alcoolice în afara complexului sportiv (în afara sau nu a razei de 1 km față de stadion), la problema legată de valoarea alcoolemiei în sânge în momentul intrării în complexul sportiv⁴⁵ și a încercării de a controla eventualele situații de combinare a băuturilor alcoolice cu diferite stupefiante.

Totodată, cel puțin pentru competițiile sportive interne, prezintă următorul set de măsuri care să fie introduse în cadrul regulamentelor realizate de FRF și LPF: **(17) recomandarea privind obligativitatea accesului la peluze cu cel puțin o oră înainte de începerea competiției sportive; (18) recomandarea privind organizarea de întreceri sportive, din cadrul aceluiași sport sau din cadrul altor sporturi care se pot desfășura pe arena sportivă, între echipele de juniori ale cluburilor (U17, U19, sau oricare alte grupe de juniori); (19) recomandarea privind obligativitatea**

⁴⁵ Accesul în stare de ebrietate este interzis prin lege, dar această prevedere se dovedește relativ simplă de evitat

introducerii anumitor evenimente de divertisment/spectacole înainte de partida de fotbal, în cazul în care recomandarea (18) nu este posibilă din diferite motive (lipsa echipelor de juniori, starea precară a suprafeței de joc, program competițional care nu permite desfășurarea meciurilor de juniori ș.a.m.d.). Cele trei măsuri de la recomandarea (18) se doresc a fi îndreptate spre promovarea tinerelor speranțe ale sportului românesc. Cu toate că nu are un impact direct asupra prevenirii acțiunilor antisociale, desfășurarea partidelor de juniori ajută atât tânărul jucător (reprezentant al clubului de fotbal), cât și personalul abilitat în menținerea ordinii. Din punctul de vedere al jucătorului de fotbal, avantajele sunt reprezentate de desfășurarea unei partide cu public, la intensitate mare, astfel creându-se o obișnuință a jocului în fața unui public relativ numeros. Totodată este facilitată, din punct de vedere sportiv, maturizarea jucătorului (fapt ce îi va fi de folos în momentul în care va face trecerea la echipa mare). În ceea ce privește stewarzii, un astfel de eveniment, la care să se aplice recomandările (17) și (19), face posibilă o verificare a suporterilor de la peluze înaintea începerii meciului principal, astfel încât persoanele recalcitrante să fie conduse, dinainte, în afara complexului sportiv (dacă faptele acestora nu încalcă regulile impuse prin legislație). Crearea unui spectacol care să atragă publicul la stadion chiar înainte de partida principală de fotbal va avea efect direct asupra veniturilor clubului atâta timp cât se crează facilitățile necesare care să deservească publicul (baruri, cafenele, magazine cu suveniruri, fast-food ș.a.m.d.).

De asemenea, la nivelul legislației FRF, **(20) recomand implementarea, în legislația aferentă licențierii** (cu caracter obligatoriu la nivelul arenelor sportive din primul eșalon competițional și opțional pentru celelalte competiții), **a sistemelor de televiziune cu circuit închis**, la care se adaugă respectarea recomandării (58). Echiparea tuturor arenelor sportive conform acestei recomandări va facilita controlarea, amplasarea, configurarea și stabilirea numerică a forțelor de ordine necesare în fața eventualelor grupări huliganice. Supravegherea în permanență a acestor spații contribuie la punerea în practică a principiilor panoptismului, detaliate anterior.

Până în acest moment am emis recomandări pe partea de legislație în încercarea de a veni în ajutorul măsurilor de prevenire a infracționalității prin soluții de arhitectură. Măsurile ce urmează a fi prezentate sunt încadrate în trei categorii, în funcție de zona de acțiune a acestora: soluții generale cu impact la nivelul întregului complex (vizând, cu precădere, rolul acestuia la nivel urban și ca imagine-simbol la nivelului localității), soluții generale cu impact la nivelul incintei exterioare și soluții generale cu impact la nivelul clădirii.

4.2 Soluții generale cu impact la nivelul întregului complex

În cadrul acestei lucrări am prezentat rolul important pe care o arenă sportivă poate să îl aibă la nivelul unei comunități, dar și în vederea asigurării necesităților individului sau grupului. Din acest punct de vedere, arena sportivă este văzută drept un important obiect de arhitectură ce poate (și trebuie) să devină un adevărat simbol local. Astfel consider necesară **(21) recomandarea ca numărul de locuri pe stadion, în cazul arenelor sportive realizate din fonduri publice, să fie determinată prin raportarea la numărul de locuitori activi ai localității, la care se aplică un coeficient de utilizare stabilit local, în baza statisticilor din ultimii ani.** Astfel, putem să prevenim cazurile în care arenele sportive sunt supradimensionate (numai în România, astfel de exemple sunt Cluj Arena, și Arena Națională). Recomandarea (21) nu s-ar aplica și în cazul proiectelor finanțate din investiții private deoarece optimizarea costurilor cu investiția sunt strâns controlate de către investitori.

În aceeași ordine de idei, **(22) recomand interzicerea construirii în oraș a unei arene sportive atâta timp cât nu respectă normele internaționale legate de parcaje și spații auxiliare necesare.** O astfel de măsură vine să preîntâmpine eventualele situații în care circulația în zona învecinată stadionului devine foarte dificilă și problemele generate pentru locuitorii din zonă/cartier. Din păcate, din nou, Arena Națională este unul dintre exemplele negative ce pot fi date în acest sens. Inexistența locurilor de parcare suficiente în incinta complexul sportiv, agravată și de dificultatea găsirii de loc de parcare pe o rază de 500m, creează un disconfort suporterilor din provincie care doresc să participe la meciurile echipei naționale (accesibilitatea fiind una dintre cerințele de bază ce trebuie asigurate, de altfel, de o arenă națională).

Ca o măsură ce poate transforma arena sportivă într-un spațiu utilizabil, în caz de catastrofe naturale, pentru adăpostirea persoanelor afectate de acestea, **(23) recomand acoperirea integrală a arenei și închiderea permanentă a acoperișului, astfel creându-se un microclimat interior care poate facilita atât desfășurarea în bune condiții a competițiilor sportive, cât și transformarea, în caz de calamități/catastrofe naturale, a arenei sportive, în spațiu temporar de refugiu/cazare.** Pentru suporter, crearea unui microclimat în interiorul stadionului, care să nu depindă de condițiile atmosferice exterioare, favorizează urmărirea spectacolul fotbalistic din tribune. Ținând cont de condițiile de proiectare specifice României, în special cele legate de rezistență și stabilitate la solicitările statice și dinamice, analiza posibilității implementării acestei recomandări trebuie să se realizeze împreună cu specialiștii din domeniul respectiv.

O altă direcție posibilă spre care se pot îndrepta echipele de proiectare vine sub forma **(24) recomandării de separare totală, prin realizarea de**

gradene independente, a tribunelor și peluzelor. Monotonia planimetrică actuală a arenelor sportive permite o exprimare arhitecturală limitată, nefiind încurajată explorarea imaginației arhitectului la potențialul său maxim. Acceptarea/impunerea, de către beneficiar, a unei soluții clasice diminuează din valoarea de element simbolic, la nivelul țării sau la nivel internațional, a complexului sportiv. În acest sens, este de remarcat diversitatea stadioanelor din perioada de expansiune a fenomenului fotbalistic la nivel mondial, multe dintre acestea având volumetrii atipice. Atragem atenția asupra stadionului din Tunisia, El Menzah, dat în funcțiune în anul 1967.

Arena sportivă devine un simbol al localității în care este proiectată și un punct de reper important la nivelul comunității locale, acordându-i-se, încă din faza de proiectare, o atenție deosebită, atât din partea factorilor decizionali, cât și din partea echipei de proiectare. Tot efortul depus pentru identificarea unui teren cât mai ușor accesibil, tot efortul financiar ce urmează să fie suportat de comunitate ș.a.m.d., justifică **(25) recomandarea** (cu caracter obligatoriu pentru construcțiile realizate din fonduri publice), **ca prin lege să se impună prevederea, în cadrul arenelor sportive nou construite, de funcțiuni conexe care deservească funcțiunea principală de stadion** (baruri, restaurante, cafenele, spații comerciale cu articole sportive ș.a.m.d.), **precum și funcțiuni complementare care deservească comunitatea** (birouri pentru firme locale, spații comerciale de tot felul, spații de cazare, cinematografe ș.a.m.d.). O astfel de recomandare vine în contextul în care complexul sportiv trebuie să se transforme într-un complex multifuncțional, cu activitate zilnică. Utilizarea unui astfel de spațiu doar în zilele cu partide de fotbal nu se justifică economic, iar recomandări precum recomandările (26), (51), (52) vin să ajute buna desfășurare a acestui nou spațiu comercial (pentru că, în fond, și competiția sportivă a devenit o afacere). Comunitatea trebuie să aibă de câștigat de pe urma acestei investiții realizate în complexul sportiv/multifuncțional, astfel investiția transformându-se (prin închirierea spațiilor, prin management privat ș.a.m.d.) într-o afacere care produce venituri, locuri de muncă și care aduce comunității inclusiv avantaje de ordin social. Transformarea arenei sportive într-un spațiu multifuncțional/mall comercial (în care se pot desfășura și activități sportive), produce avantaje pe termen lung, datorită:

- Utilizării continue (7 zile pe săptămână) a complexului sportiv;
- utilizării eficiente a resurselor regenerabile (a se vedea recomandările (38) și (45));
- integrarea de funcțiuni care să deservească comunitatea și de care aceasta are nevoie pentru a evolua (de exemplu: teatru, cinematograf, spații administrative pentru primărie ș.a.m.d.);

- zone dedicate tinerei generații: spații de joacă (în mediu exterior sau într-un mediu climatic controlat), spații pentru practicarea diferitelor sporturi datorită existenței unei suprafețe de joc sau a unei piste de atletism (recomandarea (10)) ș.a.m.d.

4.3 Soluții generale cu impact la nivelul incintei exterioare

Prima măsură în acest set de soluții care se pot aplica la nivelul complexului sportiv este legată de limitarea posibilității de introducere pe arena sportivă a substanțelor ilegale sau a diferitelor tipuri de arme: **(26) recomand introducerea** (cu caracter obligatoriu la nivelul tuturor arenelor sportive din primul și al doilea eșalon competițional) **a unui sistem integrat de control al accesului, pe bază de bilet/card/cartelă (pe care să fie inscripționate datele personale ale spectatorului, precum și o fotografie a acestuia).** Noul sistem propus dorește să facă uz de noile tehnologii în materie de controlare a accesului, astfel încât să se poată asigura confortul și siguranța spectatorului în timp real. Responsabilitatea pentru eliberarea acestui card de acces pică în sarcina organizatorului de evenimente care, în momentul eliberării cardului, va trebui să verifice informațiile înscrise pe cardul de acces, eventualele abateri fiind sancționate conform legislației în vigoare legate de înregistrări false în documente oficiale. Totodată, toate datele legate de cardurile personale vor fi transmise instituțiilor abilitate cu rol în menținerea ordinii publice.

În vederea mării siguranței în arenele sportive, ținând cont atât de modul de manifestare a grupărilor huliganice, cât și de pericolul unor posibile atentate teroriste, **(27) recomand mărirea numărului de controale amănunțite realizate asupra suporterilor prin sporirea numărului de controale corporale** (prin scanare) **și crearea unor căi separate de intrare pe stadion a persoanelor controlate** (pentru evitarea controlului multiplu în cadrul aceluiași eveniment sportiv). În aceeași ordine de idei, **(28) recomand obligativitatea existenței aparatului high-tech de control corporal, ce ar urma să fie impusă ca măsură de licențiere pentru arene sportive, în vederea respectării recomandării** (27). Utilizarea echipamentelor high-tech va ajuta atât la reducerea numărului și timpilor necesari pentru controalele corporale amănunțite, cât și la reducerea disconfortului legat de procedura prin care se realizează controlul. Adăugând la această ultimă măsură informațiile prezentate la recomandarea (26), consider utilă o permanentă înregistrare a controalelor personale, astfel încât să se evite, pe baza cardului de acces personal, un control repetat.

Pe lângă măsurile propuse la numerele (26) și (27), consider necesară și aplicarea unor alte soluții precum:

(29) utilizarea de turnichete/baterii de tunichete prevăzute cu sistem electronic care să permită scanarea și accesul pe baza cardului personalizat, conform recomandării (26);

(30) prevederea de căi de acces suplimentare monitorizate, montate în paralel cu turnichetele, care să fie utilizate în caz de forță majoră (numai după ce Comandantul detașamentului forțelor de ordine și-a dat acordul în scris). Numărul de persoane admise va fi contorizat manual. Responsabilitatea pentru calcularea numărului total de suporteri ce pot fi admiși pe această cale cade în sarcina organizatorului evenimentului, acesta răspunzând pentru eventuale incidente ca urmare a depășirii numărului de suporteri admiși, conform prevederilor Codului Penal art.192-198 (Ministerul Justiției, 2012)

(31) utilizarea obligatorie de câini specializați în detectarea stupefiantelor și a substanțelor explozive.

Ținând cont de necesitatea funcționării turnichetelor pe toată durata evenimentului competițional, (32) **recomand verificarea obligatorie a turnichetelor** (atât a celor bidirecționale fără sistem de acces pe bază de cartelă, cât și a celor realizate conform recomandării (29)) **după fiecare eveniment sportiv, asigurarea mentenanței periodice și repararea echipamentelor defecte.** De asemenea, vor fi verificate valorile de admisie de spectatori per turnichet înregistrate, iar dacă acestea nu corespund valorilor normate, turnichetul se va înlocui sau repara (dacă este posibil). Pentru o cât mai bună funcționare a accesului, propun rezolvarea bateriei de turnichete conform propunerii din Fig. 20.

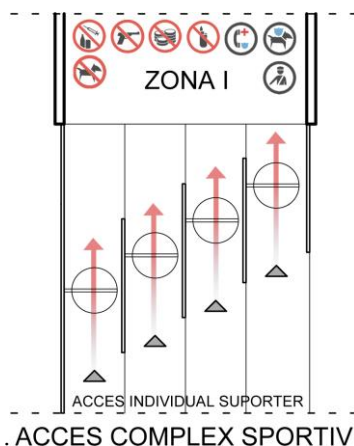

Fig. 20: Propunere rezolvare zonă turnichete. (c) Radu Sfinteș

Importanța acestui element în buna desfășurare a competiției sportive a fost detaliată anterior, drept pentru care (33) **recomand, în cazul defectării turnichetelor în faza premergătoare începerii partidei de fotbal, luarea următoarelor măsuri, în funcție de gravitate:**

- **interzicerea accesului în sectorul care este deservit de respectivul turnichet, indiferent dacă acesta este amplasat individual sau în baterii de turnichete, până la remedierea problemei, atâta timp cât surplusul de spectatori nu poate fi preluat de restul de turnichete disponibile pentru respectivul sector sau dacă accesul nu se poate realiza, conform recomandării (30), prin căile de acces pentru situații de forță majoră.**
- **anularea întrecerii sportive în cazul în care se constată defectarea mai multor turnichete la mai mult de un sector, indiferent dacă acesta este amplasat individual sau în baterii de turnichete, atâta timp cât surplusul de spectatori nu poate să fie preluat de restul de turnichete disponibile pentru respectivul sector sau dacă accesul nu se poate realiza, conform recomandării (30), prin căile de acces pentru situații de forță majoră.**
- **În cazul în care problema nu se poate remedia cu cel puțin 30 minute înainte de începerea partidei de fotbal, suporterii vor putea alege între a li se returna suma plătită pentru acces sau, dacă este posibil, li se vor propune alte locuri în cadrul arenei sportive. Din momentul detectării defectiunii la un turnichet se interzice vânzarea, în continuare, a cardurilor de acces pentru sectorul respectiv.**

În ceea ce privește măsurile de natură arhitecturală ce pot fi implementate la nivelul incintei exterioare a complexului sportiv (34) **recomand introducerea unor căi de acces spre arena sportivă sub forma de tunel neacoperit sau acoperit parțial cu sticlă.** Realizarea unui astfel de element se dorește a fi o soluție de calmare a bățăilor inimii și implicit de reducere a nivelului de adrenalină al suporterului, înregistrate, în general, din momentul intrării în complexul sportiv. Adaptarea și dimensionarea acestui tunel conform standardelor actuale, precum și integrarea, în cadrul lui, a recomandărilor (27) și (28), facilitează crearea unui climat care să contribuie la prevenirea acțiunilor antisociale (Fig. 21).

Tot în acest sens (35) **recomand prevederea, în căile de acces subterane care conduc suporterii spre zona interioară de circulație a stadionului, de zone de odihnă, cu panouri LCD (care să prezinte informații de actualitate din domeniul sportiv), jocuri și trasee de lumină (realizate atât prin modul de deschidere și închidere a acoperișului, cât și prin iluminatul artificial), jocuri de culori, de texturi ș.a.m.d.** Totodată, separarea căilor de acces între momentul desfășurării partidei de fotbal și activitățile din afara

programului competițional ajută la producerea unui efect pozitiv pentru implementarea recomandărilor legate de crearea spațiului multifuncțional/ mall.

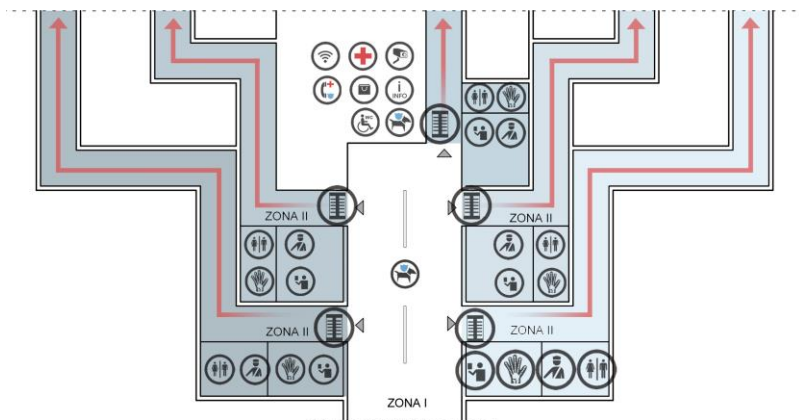

Fig. 21: Propunere schemă de acces conform recomandării (34). (c) Radu Sfinteș

În acest sens, incinta exterioară, care se află la același nivel cu intrarea în complexul sportiv, (36) **recomand a fi amenajată ca un spațiu public, care să atragă utilizatori zilnici, prin prevederea de spații de relaxare, locuri de joacă pentru copii ș.a.m.d.** Realizându-se diferențierea între accesul suporterilor și accesul utilizatorilor zilnici, spațiile pot fi tratate diferit și îngrijite (conform cu principiile CPTED). Cel puțin în cazul spațiilor utilizate în mod curent, poate fi folosită o gamă largă de materiale și produse tocmai datorită eliminării riscului de vandalism produs de grupările de huligani. Ca măsură de securitate împotriva acțiunilor grupărilor de huligani care ar putea avea loc la nivelul solului (37) **recomand, în cazul stadioanelor mari și foarte mari, crearea de spații (boxă și padoc) dedicate animalelor aparținând forțelor de ordine ce desfășoară misiuni în ziua evenimentului sportiv** (numărul minim al acestor unități va fi stabilit de forțele de ordine în funcție de normele interne și introdus în normativul de proiectare NP-066-02). Ținând cont de rolul important al acestor animale (cai și câini) în prevenirea acțiunilor grupărilor hulanice și depistarea persoanelor care doresc să introducă stupefiante sau materiale explozive în complexul sportiv, adaptarea spațiului exterior prin crearea boxelor le asigură acestora condiții optime cât timp nu sunt folosiți în misiuni.

Implementarea, la nivelul incintei exterioare a complexului sportiv, a principiilor dezvoltării durabile este necesară tocmai datorită caracterului acestuia de element simbol într-o comunitate. Astfel, (38) **recomand**

utilizarea sistemelor gândite conform principiilor dezvoltării durabile pentru iluminatul stradal sau a eventualelor echipamente electrice, irigatul suprafețelor verzi, resurse regenerabile ce pot fi obținute pe baza radiației solare (care poate fi transformată în energie electrică și apă caldă de consum) sau a colectării apei meteorice. Orice clădire (dar mai ales cele publice), trebuie să contribuie la creșterea gradului de conștientizare a publicului față de fenomenul dezvoltării durabile și soluțiile propuse prin aceasta. Din această categorie nu poate să lipsească complexul sportiv datorită numărului mare de suporteri/utilizatori care participă la evenimentele desfășurate aici.

4.4 Soluții generale cu impact la nivelul clădirii

Prima măsură pe care o consider necesară a fi implementată la acest capitol este legată de **(39) realizarea unor scaune inteligente care să permită bascularea acestora doar dacă se introduce cardul de acces personalizat conform recomandării (26)**. Prin acest sistem se realizează un control în timp real al fiecărui loc ocupat, fapt ce ajută la monitorizarea mult mai exactă a spectatorilor. Scaunul trebuie să fie conformat și configurat de așa natură încât să nu permită utilizarea acestuia fără existența cardului în cititorul de carduri atașat și să devină din activat dezactivat dacă nu mai simte greutate pe el (după un anumit timp considerat corespunzător). Totodată, trebuie să reziste la șocuri, drept urmare **(40) recomand** (cu caracter obligatoriu pentru zona peluzelor) **realizarea scaunelor pe o structură din oțel** (sau alt material care să nu permită îndoirea și să suporte o forță [N], exercitată de suporteri, calculată la o masă de 160kg⁴⁶), **învelită într-un strat de polimer** (de exemplu PVC, polipropilenă ș.a.m.d.). Stratul exterior din polimer este recomandat din rațiuni estetice și de confort termic pe întreg sezonul competițional. Apoi, în funcție de capacitățile tehnologice ale momentului, **(41) recomand inserția de leduri** (sau alte produse similare) **în stratul exterior de polimer pentru realizarea unor jocuri de lumină**. Utilizarea diferitelor culori contribuie la crearea unei atmosfere ce poate amplifica experimentarea spectacolului în general și poate influența stările emoționale ale suporterilor din tribune (Elliot și Maier, 2007; Elliot, 2015).

În ceea ce privește regula impusă stadioanelor de a avea numai locuri pe scaune, **(42) recomand o analiză pluridisciplinară a acestei reguli, de către toți factorii decizionali, în scopul permiterii, în special în zona de peluze, a ocupării de locuri în picioare, cu scaune în poziție verticală ce pot fi basculate la cerere sau prin inserție card**.

⁴⁶ Suma valorilor standardizate a maselor corporale a doi suporteri

Avantajele principale legate de acest sistem sunt reprezentate de creșterea numărului de locuri disponibile în tribune și de crearea unei alte atmosfere în galerie. Ținând cont de modul obișnuit de manifestare al suporterilor (în majoritatea cazurilor aceștia stau în picioare și scandează pentru echipa favorită), implementarea unor astfel de soluții este de dorit în zona peluzelor.

La nivelul gradenelor propun **(43) introducerea** (cel puțin în zona de peluze), **a unor guri de ventilație** (conectate la canale de ventilație create în spatele gradenelor și dimensionate corespunzător), **care să introducă, controlat și direcționat din camera de control, un debit de aer capabil în primul rând să îndepărteze fumul produs de fumigene**⁴⁷ (sau produse similare care produc fum). În momentul de față, din cauza curenților interiori și a formei gradenelor, fumul produs de fumigene (în majoritatea cazurilor activate prin arderea fitilului în primele rânduri ale peluzei pentru un efect vizual sporit) se ridică în lungul pantei gradenei, creându-se, astfel, un nor de fum în rândurile superioare. Acesta poate afecta căile respiratorii ale suporterilor și poate determina o stare de panică. Prin poziționarea gurilor de evacuare în zona scaunelor fumul poate fi îndepărat cât mai repede din zona suporterilor și, totodată, pe aceleași guri de ventilație se pot introduce diferite mirosuri plăcute, aer la diferite temperaturi care să sporească confortul utilizatorilor, diminuând, în același timp, dorința de manifestare a agresivității simbolice în cadrul galeriilor de fotbal.

Pe lângă sistemul de introducere de aer în incinta stadionului, **(44) recomand realizarea, în special pentru zona peluzelor, a unui sistem controlat și direcționat din camera de control, de stropire/perdea de apă (pe baza echipamentelor de tip sprinkler sau similare)**. Utilitatea acestui sistem este dată de posibilitatea controlării segmentului de galerie asupra căruia este aplicat, cu scopul de a stinge eventualele fumigene, flăcări ș.a.m.d. Controlul asupra acestui sistem, la fel ca și al sistemului de aer, va fi asigurat din camera de control (de către un responsabil al forțelor de ordine), ceea ce ajută la o utilizare rațională a sistemelor implementate și la o posibilă coroborare, în caz de pericol, a acțiunilor forțelor de intervenție cu sistemele propuse. Utilizarea acestui sistem vine în ajutorul măsurilor preventive împotriva acțiunilor huliganice tocmai prin pornirea sistemului la nivel local, doar în caz de pericol, în scopul de a calma suporterii (creându-se un disconfort datorită efectului de ploaie) și drept atenționare a galeriilor asupra faptului că sunt supravegheate (făcând posibilă, astfel, evitarea intervenției în forță a Jandarmeriei). În funcție de tehnologia existentă, de performanța sistemului implementat și de posibilitatea de reglare a înălțimii dintre acesta și tribune, se

⁴⁷ Cu toate că introducerea acestora nu este permisă în interiorul complexului sportiv, astfel de elemente apar suficient de des pentru a propune sisteme împotriva lor

pot utiliza substanțe colorate pentru evidențierea, mult mai ușoară, a unui individ din cadrul unui grup.

Pe lângă toate aceste măsuri, **(45) recomand implementarea, și în interiorul arenei sportive, a sistemelor specifice dezvoltării durabile.** La interior, resursele regenerabile pot fi utilizate pentru (dar nu numai): irigarea suprafeței de joc (dacă este gazon natural), încălzirea cu sisteme electrice a acesteia, iluminatul artificial pentru asigurarea fotosintezei gazonului⁴⁸ (în cazul în care stadionul este acoperit complet), utilizarea apei meteorice drept „apă gri” în diferite spații ale arenei sportive, reducerea consumului de resurse generat de noile sisteme implementate ș.a.m.d.

În cazul în care, la nivelul tribunelor, se respectă prevederile recomandărilor (43) și (44), prezintă o serie de măsuri în beneficiul suporterilor înfocați, în special a celor de la peluze, precum:

(46) crearea unei zone, în primele rânduri ale peluzei, destinată comasării/adunării unei părți a galeriei, ca mod de manifestare a bucuriei în urma unui eveniment din cadrul partidei de fotbal;

(47) crearea unei zone (alta sau aceeași cu zona la care s-a făcut referire în recomandarea (46)), **trată special** (prin utilizarea de materiale incombustibile), **amplasată în primele rânduri ale peluzei pentru aprinderea fumigenelor, atâta timp cât se respectă prevederile recomandării (16);**

(48) realizarea, încă din faza de proiect, a unor spații concepute special pentru punerea în valoare a bannerelor/steagurilor/emblemelor grupărilor de suporter;

(49) realizare unui sistem permanent de scripeți, în zona peluzelor, cu scopul de a facilita afișarea de decoruri/bannere create de galerie.

O serie de măsuri pot fi implementate în vederea sporirii confortului suporterilor obișnuiți și încurajării interacțiunii între aceștia:

(50) utilizarea cardului personalizat sau a telefonului personal pentru realizarea de cumpărături/diferite plăți în cadrul arenei sportive;

(51) utilizarea unui sistem de prețuri, ce pot fi percepute de agenții comerciali din cadrul arenei sportive, care să fie stabilite în funcție de valorile medii de comercializare a produselor din afara stadionului (ținând cont de faptul că profitul comercianților va fi generat din volumul de marfă vândută cu un adaos scăzut și nu prin aplicarea unor adaosuri foarte mari la o cantitate mică de marfă comercializată);

⁴⁸ această prevedere vine să susțină posibilitatea de implementare a **recomandării (23)**

(52) în completarea recomandării (15), **comercializarea băuturilor alcoolice numai în recipiente de plastic** (valabilă și în acest moment prin legislația în vigoare) **și impunerea unei limite de număr de pahare per supporter**. Achiziționarea băuturilor alcoolice se va putea realiza doar prin utilizarea cartelei de acces în stadion, conform recomandării (26), și doar în spații amenajate (bar sau restaurant);

(53) **realizarea unui sistem de servire a supporterului direct pe stadion, prin angajarea de personal pentru a face livrarea produselor de la spațiile alimentare la locurile ocupate de supporter;**

(54) **introducerea sistemului de televiziune internă, accesibil de pe smartphone pe baza codului înscris pe cardul personalizat, care să faciliteze reluarea fazelor importante ale meciului, golurilor ș.a.m.d.;**

(55) **crearea de spații pentru copii, supravegheate de personal pregătit, în interiorul arenei sportive;**

(56) **redarea, pe ecranele LCD, a panourilor digitale care afișează scorul, a diferitelor ipostaze cu suporteri din timpul partidei de fotbal ș.a.m.d.**

Prin crearea unor astfel de facilități, supporterul poate să petreacă un timp mai îndelungat pe arena sportivă înainte și după spectacolul competițional, ceea ce creează avantaje financiare pentru club (datorită încasărilor generate prin comercializarea produselor alcoolice, non-alcoolice și alimentare). Consider, de asemenea, necesară utilizarea la potențial maxim a afișajelor electronice disponibile pentru promovarea spectacolului sportiv, a manifestărilor pozitive ale supporterilor, a diferitelor ipostaze ale supporterilor, dar și pentru prezentarea relucrărilor anumitor faze de joc, a golurilor sau a fazelor controversate, în acest sens ținându-se cont și de recomandările (70)-(76).

Drept măsuri cu efect direct în vederea îmbunătățirii metodelor de prevenire a manifestărilor grupărilor huliganice prezint: (57) **recomandarea privind realizarea unei distanțări între tribune și suprafața de joc** (și în cazul în care există pistă de atletism) **printr-o zonă perimetrală** (poate fi și un șanț) **umplută cu o substanță colorată, peste care se aplică o plasă din fibră de sticlă sau materiale similare** (material ignifug, colorat și înscris pe cardul de avertizare legate de interzicerea accesului pe suprafața de joc), **care să cedeze în cazul în care se calcă pe ea**. Șanțul perimetral va fi realizat conform normelor actuale și protejat împotriva căderii în gol. Diferențele față de prevederile existente în legislația în vigoare sunt legate de modul de avertizare și de aplicare a unor soluții care să îl determine pe huligan să nu se manifeste. Acoperirea acestor șanțuri cu o plasă înscris pe cardul de avertizare prin prezența continuă a unor semne distincte care să marcheze limita între zona dedicată supporterilor și cea interzisă acestora. Totodată, cedarea plasei sub o

forță creează un efect de surpriză care poate realiza o deconectare de la acțiunea de tip huliganic pusă în aplicare prin încercarea de a accede pe suprafața de joc. Această deconectare de la ideea inițială (care poate să varieze de la intrarea pe suprafața de joc doar pentru câteva momente de faimă, până la atacarea jucătorilor echipei adverse) poate reactiva simțul realității (prin conștientizarea urmărilor posibile ale acestei fapte – amendă sau chiar pușcărie). Utilizarea unei substanțe colorate (culoare ce trebuie să dispară la prima spălare) pentru umplerea șanțului perimetral prezintă două avantaje: identificarea ușoară a celui care a intrat pe suprafața de joc dacă a reușit să evite să fie prins și marcarea clară a parcursului urmat de suporter pentru îmbunătățirea continuă a metodelor de prevenire a acțiunilor de tip huliganic.

O altă măsură propusă este reprezentată de **(58) recomandarea instalării obligatorii de echipamente performante, ce permit o focalizare foarte bună, ca parte a sistemelor de televiziune cu circuit închis (CCTV) instalate în arenă conform recomandării (20), pentru a face posibilă identificarea cu ușurință a suspectului.** Prin aceste imagini preluate astfel este posibilă identificarea și tragerea la răspundere a infractorilor. Utilizarea unor camere de filmat cu rezoluție mare ajută atât la identificarea huliganilor în timpul competiției sportive, cât și după aceasta în cazul în care suspectul nu a fost prins în cadrul complexului sportiv⁴⁹.

Ținând cont de recomandările (20) și (58), **(59) recomand prevederea** (cu caracter obligatoriu în cazul arenelor mari și foarte mari) **a unor spații de arest preventiv pentru suporterii cărora li s-au întocmit acte, până la deferirea către organele competente și (60) amplasarea obligatorie a unei încăperi amenajate special pentru procurorul care participă la competiția sportivă conform prevederilor legale.** Conform Legii 4/2008 cu modificările ulterioare:

în situația desfășurării unor jocuri sportive cu grad ridicat de risc, este necesară prezența în arena sportivă a prefectului sau a reprezentantului acestuia, precum și a unui procuror din cadrul parchetului de pe lângă judecătoria în a cărei circumscripție se află arena sportivă (Parlamentul României, 2012, art. 7, alin. 6)

Aceste spații, prevăzute conform recomandărilor (59) și (60), vor fi grupate la același nivel astfel încât distanțele dintre încăperi să nu fie mari. Tot la acest nivel **(61) recomand prevederea** (cu caracter obligatoriu în cazul arenelor mari și foarte mari) **de încăperi de recuperare/relaxare și spații anexă** (precum sală de mese, grupuri sanitare cu duș ș.a.m.d.) **pentru personalul forțelor de ordine.** De asemenea, pentru a facilita circulația

⁴⁹ în cazul în care Ministerul Afacerilor Interne deține o bază de date cu trăsături faciale ale tuturor locuitorilor, suporterul care a încălcat legea poate fi identificat mai rapid

forțelor de ordine (62) **recomand realizarea unei circulații doar pentru membrii forțelor de ordine sau a personalului auxiliar, în paralel cu cea utilizată pentru accesul suporterilor în zona tribunelor.** Această prevedere completează recomandările (59)-(61), realizând un traseu destinat numai personalului responsabil în menținerea ordinii în spațiul public, fără a exista interacțiune directă între aceștia și spectatori (altfel decât în cazurile de intervenție). Totodată, implementarea recomandărilor (61) și (62) mărește viteza de intervenție a forțelor de ordine în caz de necesitate, reduce numărul de membri ai forțelor de ordine care sunt prezenți, la vedere, în zona tribunelor și oferă jandarmilor posibilitatea relaxării, ținând cont că aceștia sunt prezenți în complexul sportiv în jur de 5 ore în timpul zilei în care este organizat spectacolul sportiv.

În ceea ce privește spațiile medicale, documentul emis de FRF – *Criteriile de infrastructură a stadioanelor pentru evaluarea îndeplinirii cerințelor minime de omologare de Liga I și Liga a 2-a a stadioanelor* – stabilește că:

„[f]iecare stadion trebuie să beneficieze de cel puțin 2 camere de acordare a primului ajutor medical pentru a veni în sprijinul spectatorilor ce au nevoie de asistență medicală. Se admit și corturi sanitare dotate corespunzător.” (FRF, 2015a, 5)

Se stabilește și condiția ca acest spațiu de prim ajutor să aibă suprafața de minimum 10mp. În acest sens, (63) **recomand dimensionarea corespunzătoare a spațiilor de prim ajutor, în funcție de capacitatea arenei sportive, astfel încât acestea să poată primi un număr mai mare de echipamente** (în special paturi). Nu putem să nu atragem atenția asupra numărului infim de paturi raportat la numărul de locuri din arenele sportive, ținând cont că suprafața unui spațiu de prim ajutor, considerată suficientă conform precizărilor documentului FRF, este de 10mp (cu obligativitatea de a exista două astfel de încăperi). Cu toate că nu este de dorit să ne imaginăm un accident gen Heysel sau Hillsborough în arenele sportive actuale românești, această recomandare este propusă ca măsură preventivă în cazul unui astfel de incident.

4.5 Cultivarea unei etici a suporterului

Obținerea unor rezultate bune nu se poate baza numai pe modificări aduse legislației, pe introducerea de norme de proiectare, pe recomandări ce vizează spațiul construit și modul particular de configurare a acestuia. Implementarea unor soluții diverse trebuie să fie susținută de măsuri cu impact la nivel social, adresate comunității create de suporterii sau chiar și comunității locale. Aceștia trebuie să fie conștienți atât de aspectele pozitive ale participării ca spectatori la competițiile sportive, cât și de urmările unor manifestări

antisociale. Trebuie să înțeleagă obligațiile ce le revin, dar și să fie ajutați să experimenteze și să se bucure întru totul de spectacol. În acest sens, recomand:

(64) asigurarea unui număr de bilete gratuite pentru locurile de la baza tribunei 2, acordate copiilor din cadrul unităților de învățământ din zonă;

(65) desfășurarea de programe educaționale (de exemplu: Școala Altfel) în cadrul arenei sportive, chiar și pe suprafața de joc;

(66) inițierea de programe anti-violență/control al stărilor agresive în cadrul curriculumului școlar și universitare (ce se pot desfășura, de asemenea, în spații ale arenei sportive);

(67) promovarea diferitelor sisteme specifice dezvoltării durabile, prin prezentarea și publicarea datelor tehnice și a rezultatelor obținute la fața locului, cu rol în educarea prin exemplu a utilizatorilor;

(68) integrarea, în cadrul spațiului multifuncțional realizat, a diferitelor activități sociale desfășurate în cadrul comunității;

(69) consultarea și implicarea membrilor comunității în toate fazele legate de construirea unei noi arene în localitate.

Toate aceste măsuri sunt gândite a avea un efect pozitiv asupra tinerilor membri ai comunității, prin apropierea acestora de complexul sportiv/spațiul multifuncțional. O atașare, față de obiectul de arhitectură, a tuturor membrilor comunității ca urmare a implicării în luarea deciziilor importante legate de arena sportivă determină o reticență a utilizatorilor spre a da curs acțiunilor de tip vandalism, graffiti ș.a.m.d. Marea majoritate a măsurilor se adresează adolescenților (această vârstă având un rol important, la nivel psihologic, în stabilirea trăsăturilor de caracter ale viitorului adult și în corectarea eventualelor tendințe spre violență) ca măsură principală de diminuare a numărului membrilor grupărilor huliganice și eventual de eliminare a acestor tipuri de manifestări.

CONCLUZII

Arena de fotbal este mai mult decât un spațiu dedicat desfășurării de competiții sportive. Este un spațiu ce facilitează negocieri de natură socială și culturală, un punct de reper și un simbol la nivel urban. Această caracteristică este poate cel mai puternic vizibilă în momentele în care arena devine spațiu de desfășurare al unor evenimente de altă natură decât sportive (concerte, târguri ș.a.m.d.). Tocmai acest lucru mă face să consider de dorit proiectarea acestui spațiu, încă de la început, drept un spațiu multifuncțional, diversitatea susținând ideea de arenă sportivă modernă conturată în cadrul acestei lucrări – o arenă adaptată noilor cerințe și necesități ale omului modern/contemporan.

Modul de realizare și configurare a funcțiilor oferite de arena sportivă trebuie să țină cont de importanța individului și a grupului în cadrul mecanismelor complexe de funcționare. Oferirea unor servicii de calitate, în societatea contemporană, devine obligatorie, prezentarea doar a unui eveniment sportiv nefiind suficientă pentru a atrage spectatorii către stadioane. Spectatorul trebuie să fie *scufundat* într-un spațiu care să îi satisfacă majoritatea cerințelor, care să se ridice la standarde contemporane, anticipând totodată o serie de scenarii ce depășesc rolul principal al arenei drept spațiu de relaxare. Arena sportivă devine, astfel, un spațiu în care se întrunesc diferite elemente (având propriile caracteristici, propria sferă de manifestare, propriile nevoi ș.a.m.d.), fiecare având un rol considerabil în completarea și amplificarea spectacolului fotbalistic (Fig. 22). Aceste elemente, ce gravitează în jurul spațiului însuși, sunt: sportul (în cazul nostru fotbalul), suporterul și echipa de club.

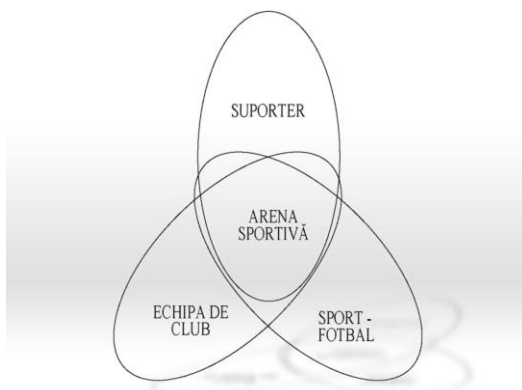

Fig. 22: Schema elementelor principale ale spectacolului fotbalistic.
(c) Radu Sfinteș

Suporterii au un rol esențial în buna desfășurare a evenimentelor, acestea nefiind organizate pentru ei, ci chiar cu ei (mizându-se pe o participare activă la spectacolul fotbalistic). Se întâlnesc, în cadrul arenei sportive, grupări de suporterii care pot fi considerate la un anumit moment perturbatoare, dar care facilitează realizarea unui spectacol fotbalistic complet. Cu toate că numărul acestora este limitat, modul de manifestare, vitalitatea, dorința de a-și susține necondiționat echipa favorită antrenează un stadion întreg în acest tip de spectacol. Pe lângă manifestările pozitive ale grupărilor de la peluze (cântece, mișcări sincronizate, realizare de scenografii pentru evenimente sportive emblematicе ș.a.m.d.) întâlnim o serie de manifestări care nu se încadrează în normele actuale acceptate (acțiuni numite generic – antisociale).

În cadrul acestei lucrări am prezentat o gamă largă de tipuri de grupări de suporterii care pot să fie prezenți pe arena sportivă: grupări suporterii înfocați, grupări ultras, grupări huliganice. Dintre acestea, grupările cele mai violente sunt cele huliganice. În cazul țării noastre întâlnim un tip de grupare, care a derivat din gruparea huliganică, dar care adoptă un tip de acțiune îndreptat spre agresivitate simbolică, reprezentată de grupările ultras. Totuși, există incidente în fotbalul românesc în care membrii grupărilor ultras au trecut și la acțiuni violente, specifice huliganismului (a se vedea incidentul de pe stadionul „Ilie Oaia”, Ploiești, 2011). Astfel de incidente trebuie prevenite sau cel puțin contracarate rapid prin intervenția forțelor de ordine, prin modul de organizare a evenimentului, prin măsuri legislative, dar și prin modul de configurare a spațiului construit – prin arhitectură (a se vedea Fig. 23).

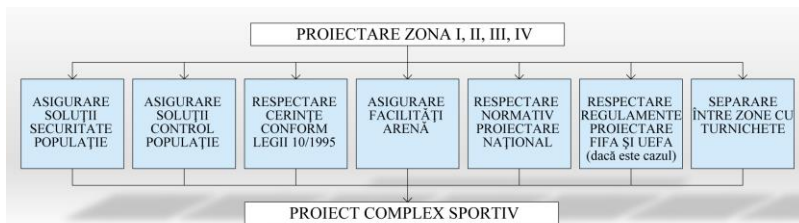

Fig. 23: Prevenirea infracționalității prin proiect. (c) Radu Sfinteș

Din cauza diferențelor dintre grupările ultras și cele huliganice (de la mod de manifestare, până la tipul de acțiune întreprins în interiorul și exteriorul stadionului), măsurile de prevenire a acțiunilor galeriilor ultras trebuie să fie gândite în mod flexibil, astfel încât să poată fi adaptate condițiilor din teren. Pe de altă parte, însă, siguranța spectatorului trebuie să fie pusă pe primul plan și tocmai de aceea trebuie să fie implementat orice tip de măsură considerată necesară, chiar dacă, din punct de vedere economic, este dificilă de suportat de către proprietarul stadionului (fie municipalitate, fie club de fotbal).

Prin influența și modul de prezentare a informațiilor de către mass-media (de multe ori tendențios) cu privire la manifestările suporterilor de la peluze, suporterilor ultras/huligani li s-a atribuit o imagine de persoane puternice, rebele, care pot să întreprindă acțiuni antisociale fără să fie trase la răspundere. Acest mod de viață s-a pliat perfect peste stilul și caracteristicile perioadei adolescentine, astfel că o mare parte a membrilor grupărilor ultras este reprezentată de tineri cu vârste între 16-22 ani. De altfel, această categorie de vârstă este ușor de influențat și din lipsa unor modele de urmat în viață, la care se adaugă uneori lipsa prezenței părinților (cu rol educator) din cauza fenomenului accentuat de migrație. În lipsa acestor persoane importante în viața oricărui tânăr, corecția comportamentului a fost lăsată, în ultima vreme, în seama persoanelor de vârstă a treia care nu au forța de a se impune. Fiind vorba despre o diferență mare de vârstă (și nu numai) între cele două generații, transmiterea și recepționarea mesajelor nu poate să se desfășoare în cele mai bune condiții. Propria experiență pe care o au persoanele în vârstă nu se poate aplica, în întregime în contextul social, economic și tehnologic actual. Pe lângă această incapacitate de a transmite corect un mesaj, schimbările psihologice apărute în perioada bătrâneții generează o lipsă de dorință de a se opune „curentului” adoptat de adolescent. Astfel, tânărul, lipsit de un element esențial în procesul de învățare, își alege modele în funcție de interesele proprii sau de interesele grupului din care face parte. Toate acestea subliniază nevoia unei intervenții în perioada adolescenței și nevoia unei mai bune înțelegeri a acesteia.

Un comportament antisocial sau cu tendințe către manifestări antisociale al tânărului spectator poate fi corectat etapizat prin impunerea/ existența unor măsuri de prevenire a aderării acestuia la grupul de huligani, prin cultivarea unei etici a supporterului, dar și prin soluții specifice de arhitectură, care împreună cu măsurile active întreprinse de personalul abilitat al arenei sportive (stewarzi sau forțe de ordine) să țină sub control și să limiteze efectele acțiunilor grupărilor ultras/huliganice. Analizând, în cadrul acestei cercetări, majoritatea rapoartelor din Anglia care au reprezentat punctul de pornire spre realizarea unor documente orientate către prevenirea diferitelor tipuri de incidente întâlnite pe stadion (un document recunoscut și utilizat la nivel european fiind reprezentat de *Green Guide*), nu putem să nu observăm o lipsă de interes, la nivelul factorilor decizionali, de a implementa soluțiile propuse în aceste rapoarte. Într-o oarecare măsură, aceeași critică poate fi adusă și domeniului legislativ. Limitările legislației în domeniul construcțiilor, pe partea de proiectare, sunt evidente, fiind necesară o actualizare, completare și detaliere a informațiilor prezentate în aceasta. Totodată, la nivel local identificăm, în cazul măsurilor impuse prin legislația europeană, un ritm în general încet de implementare a măsurilor de prevenire a infracționalității, multe dintre aceste aspecte fiind evidențiate în cadrul raportului *Consultative visit to Romania on the implementation of the Convention 14-17 November 2012* (Standing Committee T-RV, 2013).

În urma analizei efectuate am identificat o serie de măsuri (cele care privesc complexul, incinta exterioară și clădirea fiind sintetizate în Fig. 24 și Fig. 25) ce pot fi aplicate arenelor sportive în lupta împotriva manifestărilor antisociale.

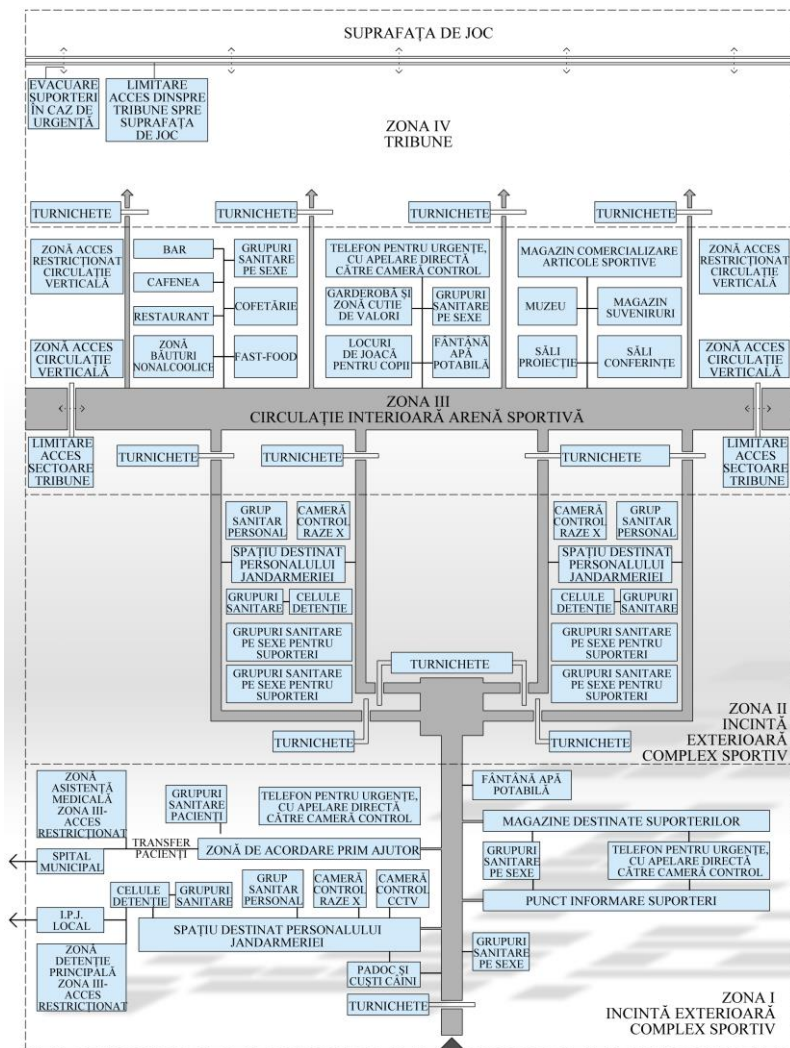

Fig. 24: Propunere de schemă funcțională pentru zona cu acces restricționat, pe baza recomandărilor formulate mai sus. (c) Radu Sfinteș

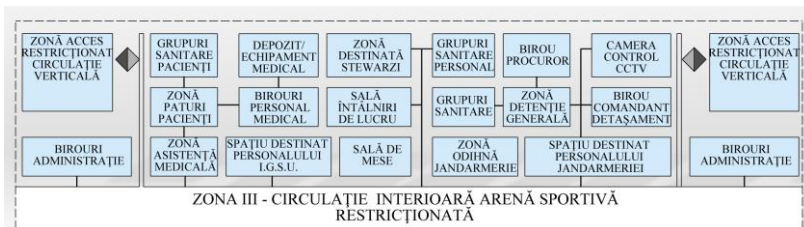

Fig. 25: Propunere de schemă funcțională pentru zona cu acces restricționat, pe baza recomandărilor formulate mai sus. (c) Radu Sfinteș

Una dintre propunerile mele a fost aceea de transformare a stadionului într-o arena polisportivă, integrată într-un spațiu multifuncțional (de tip mall), acest nou spațiu putând susține viitoarele investiții îndreptate spre prevenirea infraționalității. Unele dintre soluțiile identificate pot fi implementate cu ușurință în orice situație (fiind legate de sistemul de monitorizare video – CCTV, de stewarzi, locurile pe stadion, legitimarea suporterului la intrare ș.a.m.d.), în timp ce altele pot avea un impact mult mai mare la nivel spațial, economic ș.a.m.d. În acest sens, am propus reintroducerea pistei de atletism, eliminată în cazul majorității arenelor actuale pentru a accentua experiența vizionării spectacolului de la o distanță cât mai apropiată de teren. Această eliminare a pistei, însă, a generat o serie de probleme, rolul acesteia în timpul partidelor fiind de spațiu-tampon între tribune și gazon. Lipsa acesteia a făcut mult mai dificilă intervenția forțelor de ordine pentru oprirea la timp a huliganilor ce încercau să perturbe spectacolul fotbalistic, de exemplu intrând pe teren.

Propunerea de realizare a unor arene moderne polisportive și multifuncționale îmbină mai multe principii la un loc, satisfăcând nevoile societății multidirecțional: atât nevoile utilizatorilor (de recreere, de relaxare), cât și nevoile instituțiilor implicate (nevoile ce țin de laturile politice, economice ș.a.m.d.). Varietatea de funcțiuni ce pot fi adăpostite într-un astfel de spațiu poate avea un puternic impact la nivel social, economic, cultural ș.a.m.d. În acest context, observăm importanța arenei sportive ca spațiu de implementare a principiilor dezvoltării durabile și de educare a spectatorilor în acest sens. Prin dimensiunile sale devine un spațiu reprezentativ ce poate fi echipat astfel încât, de exemplu, să producă energie din surse regenerabile.

Acest spațiu complex care rezultă din însumarea tuturor noilor spații, cu toate că necesită o investiție majoră la început, datorită programului de lucru pe toată durata săptămânii (spre deosebire de arena sportivă care funcționează numai în zilele în care sunt partide de fotbal), aduce venituri proprietarului arenei sportive, reducând astfel perioada de amortizare a investiției. Din punct de vedere al prevenirii infraționalității, ținând cont că partidele de fotbal încep

în jurul orei 18:00 (pentru partidele cu importanță redusă), programul activităților conexe poate să fie întrerupt astfel încât să nu existe eventuale conflicte între suporterii de la partida de fotbal și simplii vizitatori. La nivel local, aceste noi funcțiuni generează implicit noi locuri de muncă, unele dintre ele putând avea personal cu studii superioare, ceea ce se încadrează în recomandările strategiei *Europa 2020* de reducere a șomajului la nivelul Uniunii Europene. Principala dificultate în implementarea de noi soluții este de natură economică, dar chiar acest element este cel care dictează, cu atât mai mult, nevoia unei schimbări fundamentale în modul de concepere a arenelor. Investirea în funcțiuni diverse, generatoare de venit (muzee, săli de conferință, săli de cinema, ș.a.m.d.), este foarte importantă prin rolul acestora la nivelul comunității. Adresarea unor probleme diverse, de natură socială, într-un spațiu cu valențe simbolice precum arena sportivă reprezintă un mod de gândire sustenabilă ce depășește funcțiunea propriu-zisă.

Tot în sensul dezvoltării durabile, trebuie acordată o importanță deosebită întregului ciclu de utilizare a clădirii, dar și postutilizării acesteia. Există exemple de astfel de spații care, odată ce și-au încheiat ciclul de viață pentru care au fost proiectate și și-au îndeplinit rolul pentru o anumită etapă în evoluția unui club, au fost transformate în insule de locuit (Highbury Square – proiectul prin care fostul stadion Highbury al echipei Arsenal FC a fost transformat, în 2009, în complex rezidențial cu peste 650 de apartamente), sau au generat propuneri pentru transformarea în închisori („Arena da Amazonia” din Manaus, Brazilia). Toate aceste soluții au fost identificate și aplicate datorită necesității amortizării investiției inițiale, dar și nevoii de a nu lăsa în paragină sau de a demola o clădire de dimensiuni mari precum un stadion.

În sensul realizării unor proiecte moderne pledez pentru existența și implementarea în cadrul echipei de proiectare a mai multor specialiști, de la sociologi la specialiști din cadrul forțelor de ordine, astfel încât fiecare dintre aceștia să aducă noi elemente în modul de gândire și proiectare a unei arene sportive. Sarcina echipei de proiectare nou formate ar fi să găsească soluții la probleme și nevoi de actualitate diverse.

România reprezintă, în acest sens, un bun teren de studiu, având încă un număr mic de stadioane la standarde internaționale. Nevoia de construire de noi facilități poate constitui un avantaj, în tema de proiectare pentru viitoarele arene putând fi introduse elemente de legislație internațională (care nu sunt obligatorii momentan pe plan local), dar și elemente inovatoare care să contribuie la progresul conceptului de arenă sportivă modernă. Realizarea unor astfel de proiecte moderne ar determina atât o posibilă reorientare a suporterilor către stadion, cât și o posibilitate de promovare a sportului și a acestei țări prin organizarea sau găzduirea de evenimente sportive importante la nivel european sau mondial.

În munca de proiectare nu trebuie ignorată importanța comunității, implicarea activă a acesteia putând deveni un element esențial în prevenirea infraționalității. Acordarea unui vot acesteia în luarea deciziilor legate de obiectul de arhitectură poate contribui la atașarea față de acesta, la apropierea mult mai ușoară a obiectului, la generarea unui sentiment de apartenență prin faptul că obiectul de arhitectură devine și proiectul comunității. Atașarea față de acest produs arhitectural poate avea consecințe de reducere a violenței/vandalismului pe stadion ținând cont că și-ar distruge propriul obiect. Un astfel de atașament poate implica și reducerea numărului de forțe de ordine necesare în desfășurarea evenimentului sportiv care, indirect, se traduce într-o optimizare a cheltuielilor suportate de proprietarul stadionului.

Prin urmare, arena sportivă modernă trebuie să fie rezultatul unei înțelegeri mult mai profunde a comunităților (de suporter, de utilizatori, a comunității apropiate ș.a.m.d.), a obiceiurilor, nevoilor și dorințelor acestora. Rolul arhitectului, în acest context, este nu numai de a concepe obiectul de arhitectură, de a-l face funcțional, ci și de a face legătura între elemente de natură diferită cu scopul obținerii unei clădiri ce răspunde unor nevoi diverse ce nu se limitează la spațiul propriu-zis al arenei.

În vederea prevenirii infraționalității pe arenele de fotbal ar putea fi implementate o serie de măsuri identificate în cadrul acestei lucrări (de la măsuri ce vizează modificări aduse legislației actuale, până la măsuri generale cu impact la nivelul clădirii, la nivelul incintei exterioare sau la nivelul întregului complex, sau cultivarea unei etici a suporterului). Chiar dacă nu toate acestea țin de arhitectură, un proiect de succes se bazează pe o cunoaștere cât mai clară a tuturor elementelor ce intră în alcătuirea unei arene, pe modul în care acestea lucrează împreună, pe înțelegerea fenomenelor, a problemelor curente sau anticipate ș.a.m.d.

BIBLIOGRAFIE

- Adamatzky, Andrew. 2005. *Dynamics of Crowd-Minds: Patterns of Irrationality in Emotions, Beliefs And Actions*. Hackensack, N.J: World Scientific Pub Co Inc.
- Adang, Otto și Elaine Brown. 2008. *Policing Football in Europe : Experiences from Peer Review Evaluation Teams*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Agencia Națională pentru Sport. 2008. „Ordin nr. 269 din 6 iunie 2008 privind obligațiile aflate în sarcina organizatorului de competiții sau jocuri sportive desfășurate în eșaloanele inferioare, precum și pentru sporturile la care participă un număr redus de spectatori și care de regulă nu sunt generatoare de violență.” *Monitorul Oficial* nr. 480 din 30 iunie 2008. Accesat la 2 septembrie, 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/94917>.
- Alabarces, Pablo, José Garriga Zucal și María Verónica Moreira. 2008. „El ‘Aguante’ Y Las Hinchadas Argentinas: Una Relación Violenta.” *Horizontes Antropológicos* 14 (30): 113–36.
- Allport, Floyd H. 1937. „Toward a Science of Public Opinion.” *Public Opinion Quarterly* 1 (1): 7–23.
- Archetti, Eduardo P. și Amilcar G. Romero. 1994. „Death and Violence in Argentinian Football.” în *Football, Violence and Social Identity*, Richard Guilianotti (ed.), 37–69. London; New York: Routledge.
- Armstrong, Gary și Dick Hobbs. 1994. „Tackled from behind.” în *Football, Violence and Social Identity*, Richard Guilianotti (ed.), 191–222. London; New York: Routledge.
- Armstrong, Gary și Richard Giulianotti, eds. 2001. *Fear and Loathing in World Football*. Oxford u.a.; Berg: Bloomsbury Academic.
- Atlas, Randall I. 2008. *21st Century Security and CPTED: Designing for Critical Infrastructure Protection and Crime Prevention*. CRC Press.
- Baron, Robert A., Nyla R. Branscombe și Don Byrne. 2011. *Social Psychology*. Ed. a 13-a. Pearson.
- BBC. 2011. „Burnden Park Football Disaster Remembered 65 Years on.” *BBC*. Accesat la 2 septembrie, 2025. <http://www.bbc.com/news/uk-england-manchester-12686632>.
- Braun, Robert și Rens Vliegenthart. 2008. „The Contentious Fans The Impact of Repression, Media Coverage, Grievances and Aggressive Play on Supporters’ Violence.” *International Sociology* 23 (6): 796–818.
- Brown, Adam, ed. 1998. *Fanatics: Power, Identity and Fandom in Football*. London ; New York: Routledge.
- Carnibella, Giovanni, Anne Fox, Kate Fox, Joe McCann, James Marsh și Peter Marsh. 1996. „Football Violence in Europe - A Report to Amsterdam Group.” *The Social Issues Research Centre*. Accesat la 2 septembrie, 2025. <https://scispace.com/pdf/football-violence-in-europe-tf9fgbdhzhf.pdf>
- Consiliul Uniunii Europene. 2002. „Decizia Consiliului din 25 aprilie 2002 privind siguranța la meciurile de fotbal de anvergură internațională (2002/348/JAI).” *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr. L 121, 8 mai. Accesat la 2 septembrie

2025. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002D0348:20070616:RO:PDF>.

- Consiliul Uniunii Europene. 2007. „Decizia Consiliului din 12 iunie 2007 de modificare a Deciziei 2002/348/JAI privind siguranța la meciurile de fotbal de anvergură internațională (2007/412/JAI).” *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr. L 155, 15 iunie. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007D0412&qid=1438539380883&from=EN>.
- Consiliul Uniunii Europene. 2010. „Rezoluția Consiliului din 3 iunie 2010 privind un manual actualizat de recomandări pentru cooperarea polițienească internațională și de măsuri pentru prevenirea și ținerea sub control a violenței și dezordinii legate de meciurile de fotbal de anvergură internațională care implică cel puțin un stat membru.” *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr. C 165, 24 iunie. Accesat la 2 septembrie 2025. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010G0624\(01\)&qid=1438622086%20915&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010G0624(01)&qid=1438622086%20915&from=EN).
- Council of Europe. 1985. *European Convention on Spectator Violence and Misbehavior at Sports Events and in Particular at Football Matches*, ETS No. 120, Strasbourg, 19 august. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://rm.coe.int/168007a086>.
- Council of the European Union. 1997. “Council Resolution of 9 June 1997 on Combating Football Hooliganism by Exchange of Experience, Banning Orders and Media Policy.” *Official Journal of the European Union* C 193/1. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/39948c9b-c98d-4eff-9730-85ea6bdac885>.
- Council of the European Union. 2003. „Council resolution of 17 November 2003 on the use by Member States of bans on access to venues of football matches with an international dimension.” *Official Journal of the European Union* C 281/22 noiembrie. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003G1122%2801%29>.
- Courakis, Nestor. 1998. „Football Violence: Not Only a British Problem.” *European Journal on Criminal Policy and Research* 6 (2): 293–302.
- Crowe, Timothy. 2013. *Crime Prevention Through Environmental Design*. Ed. a 3-a. Amsterdam: Butterworth-Heinemann.
- Dal Lago, Alessandro și Rocco De Biasi. 1994. „Italian Football Fans. Culture and Organization.” în *Football, Violence and Social Identity*, Richard Guilianotti (ed.), 71–86. London; New York: Routledge.
- De Vreese, Stefan. 2000. „Hooliganism under the Statistical Magnifying Glass: A Belgian Case Study.” *European Journal on Criminal Policy and Research* 8 (2): 201–23.
- Department for Culture, Media and Sport. 2008. *Guide to Safety at Sports Grounds*. Ediția a 5-a.
- Dexonline. f.d.-a. „Huliganism.” Accesat la 29 august 2025. <https://dexonline.ro/definitie/huliganism>.
- Dexonline. f.d.-b. „Violență.” Accesat la 29 august 2025. <https://dexonline.ro/definitie/violenta/definitii>

- Dunning, Eric. 1999. *Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilisation*. London; New York: Routledge.
- Dunning, Eric. 2000. „Towards a Sociological Understanding of Football Hooliganism as a World Phenomenon.” *European Journal on Criminal Policy and Research* 8 (2): 141–62.
- Elliot, Andrew J. 2015. „Color and Psychological Functioning: A Review of Theoretical and Empirical Work.” *Frontiers in Psychology* 6.
- Elliot, Andrew J. și Markus A. Maier. 2007. „Color and Psychological Functioning.” *Current Directions in Psychological Science* 16 (5): 250–54.
- Enciu, Alexandru. 2009. „Portretul-robot al huliganului român.” *ProSport*, 22 august 2009. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.prosport.ro/sport-life/special/portretul-robot-al-huliganului-roman-4792766>.
- Encyclopaedia Britannica. f.d. „Hooliganism.” Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.britannica.com/sports/hooliganism>.
- FIFA. 2007. „Football Stadiums - Technical Recommendations and Requirements.” *FIFA Fédération Internationale de Football Association*. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.scribd.com/doc/13355589/FIFA-Football-Stadiums-Technical-Recommendations-and-Requirements-en-8211>
- Forsyth, Roddy. 2010. „The Ibrox Disaster of January 2, 1971 Which Claimed 66 Lives Was a Tragedy Waiting to Happen.” *The Telegraph*. Decembrie 30. Accesat la 2 septembrie 2025. <http://www.telegraph.co.uk/sport/football/teams/rangers/8230503/The-Ibrox-Disaster-of-January-2-1971-which-claimed-66-lives-was-a-tragedy-waiting-to-happen.html>.
- Foster + Partners. f.d. „Wembley Stadium”. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.fosterandpartners.com/projects/wembley-stadium/>
- Foucault, Michel. 2005. *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*. Ed. a 2-a. Pitești: Paralela 45.
- FRF. 2015a. „Criteriile de infrastructură a stadioanelor pentru evaluarea îndeplinirii cerințelor minime de omologare de Liga I și Liga a 2-a a stadioanelor.” *Federația Română de Fotbal*. Accesat 2015.
- FRF. 2015b. „Planul strategic pentru dezvoltarea fotbalului din Romania 2015-2020.” *Federația Română de Fotbal*. Accesat la 2 septembrie 2025. https://www.frf.ro/wp-content/uploads/public/images/uploads//files/FRF_Strategie_2015.pdf.
- Geason, Susan și Paul Wilson. 1993. *Designing Out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design*. Crime Preventions Series. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Ghenadie, Chiriță și Rotaru Radion. 2015. „Dezordinea în masă - atentat la siguranța și ordinea publică.” In Veronica Stoica și Mara Ioan (coord.), *Provocări și strategii în ordinea și siguranța publică*, 16–19. București: Editura Universitară.
- Goldstein, Arnold. 2002. *The Psychology of Group Aggression*. Chichester, West Sussex; New York: Wiley.
- Guilianotti, Richard. 1994. *Football, Violence and Social Identity*. London; New York: Routledge.

- Guțu, Dinu. 2012. *Revoluția ultrașilor*. Chișinău: Cartier.
- Hagemann, Anke. 2010. „From the Stadium to the Fan Zone: Host Cities in a State of Emergency.” *Soccer & Society* 11 (6): 723–36.
- Harding, Celia. 2006. *Aggression and Destructiveness: Psychoanalytic Perspectives*. Hove; New York: Routledge.
- Harrell, Erika. 2007. *Adolescent Victimization and Delinquent Behavior*. New York: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Hillsborough Independent Panel. 2012. *The Report of the Hillsborough Independent Panel*. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c9e4840f0b65b3de0a0ff/0581.pdf>.
- Home Office/Scottish Office. 1986. *Guide to Safety at Sports Grounds*. Ediția a 2-a.
- Iluț, Petru. 2004. *Valori, atitudini și comportamente sociale: Teme actuale de psihosociologie*. Iași: Polirom.
- IPCT SA. 2004. *Normativ de siguranță la foc a construcțiilor, Indicativ P118-99*. Fast Print.
- IPCT SA. 2010. *Normativ privind proiectarea terenurilor sportive și stadioanelor (unitatea funcțională de bază) din punct de vedere al cerințelor Legii 10-1995, Indicativ NP 066-02*. Fast Print.
- King, Anthony. 1997. „The Postmodernity of Football Hooliganism.” *The British Journal of Sociology* 48 (4): 576–93.
- Le Bon, Gustave. 2002. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. Mineola, NY: Dover Publications.
- Lewis, Robert W. 2011. „‘A Civic Tool of Modern Times’: Politics, Mass Society, and the Stadium in Twentieth-Century France.” *French Historical Studies* 34 (1): 155–84.
- Lickel, Brian, David L. Hamilton, Grazyna Wieczorkowska, Amy Lewis, Steven J. Sherman și A. Neville. 2000. „Varieties of Groups and the Perception of Group Entitativity.” *Journal of Personality and Social Psychology* 78 (2): 223–46.
- LPF. 2015. „Măsuri pentru revitalizarea fotbalului profesionist din România.” *Liga Profesionistă de Fotbal*. Accesat 2015.
- Mallon, Bill și Ian Buchanan. 2000. *The 1908 Olympic Games: Results for All Competitors in All Events, with Commentary*. McFarland.
- Marea Adunare Națională. 1986. „Constituția Republicii Socialiste România republicată.” *Buletinul Oficial* nr. 65 din 29 octombrie. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/14938>.
- Marte, Ricardo M. 2008. *Adolescent Problem Behaviors: Delinquency, Aggression, and Drug Use*. LFB Scholarly Pub.
- Maslow, Abraham H. 1943. „A Theory of Human Motivation.” *Psychological Review* 50 (4): 370–96.
- Merriam-Webster. f.d.-a. „Hooliganism.” *Merriam-Webster.com Dictionary*. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hooliganism>.
- Merriam-Webster. f.d.-b. „Violence.” *Merriam-Webster.com Dictionary*. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/violence>

- Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației. f.d. „Legislație.” Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.mdpla.ro/pages/legislatie>.
- Moshman, David. 1999. *Adolescent Psychological Development: Rationality, Morality, and Identity*. Mahwah, N.J: Routledge.
- Murphy, Patrick, John M. Williams și Eric Dunning. 1990. *Football on Trial: Spectator Violence and Development in the Football World*. Routledge.
- Oxford Dictionary. f.d.-a. „Hooliganism.” *Oxford Dictionary*. Accesat 2014. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/hooliganism>.
- Oxford Dictionary. f.d.-a. „Violence.” *Oxford Dictionary*. Accesat 2014. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/violence>.
- European Parliament. 1996. „Resolution on hooliganism and the free movement of football supporters.” *Official Journal of the European Union* C 166, 10 June 1996, 40. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A51996IP0124>.
- Parlamentul European. 2007. „Rezoluția Parlamentului European din 29 martie 2007 privind viitorul fotbalului profesionist în Europa (2006/2130(INI))”. *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* C 27E, 31 ianuarie 2008, 232–240. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007IP0100>.
- Parlamentul României. 1991. „Legea nr. 50/1991 privind autorizarea executării lucrărilor de construcții”. Republicată în *Monitorul Oficial al României* nr. 933 din 13 octombrie 2004, cu modificările și completările ulterioare. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/1515>.
- Parlamentul României. 1991b. „Legea nr. 60/1991 privind organizarea și desfășurarea adunărilor publice”. Republicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 888 din 29 septembrie 2004. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://lege5.ro/gratuit/g3dgmzt/legea-nr-60-1991-privind-organizarea-si-desfasurarea-adunarilor-publice>.
- Parlamentul României. 2008. „Legea nr. 4 din 9 ianuarie 2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive”. *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 24 din 11 ianuarie 2008. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/88568>.
- Parlamentul României. 2012. „Legea nr. 10 din 6 ianuarie 2012 pentru modificarea și completarea Legii nr. 4/2008 privind prevenirea și combaterea violenței cu ocazia competițiilor și a jocurilor sportive”. *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 21 din 11 ianuarie 2012. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/134425>.
- Parlamentul României. 2015. „Legea nr. 177 din 30 iunie 2015 pentru modificarea și completarea Legii nr. 10/1995 privind calitatea în construcții”. *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 484 din 2 iulie 2015. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/169348>.
- Parliament of the United Kingdom. 1975. *Safety of Sports Grounds Act 1975*. London: The Stationery Office. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/52/enacted>.

- Parliament of the United Kingdom. 1989. *Football Spectators Act 1989*. Chapter 37. London: HMSO. Accesat la 2 septembrie 2025.
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/37/enacted>.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 1999. "Football hooliganism." Committee on Culture and Education. 30 septembrie 1999. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://pace.coe.int/files/8749/html>.
- Passer, Michael W și Ronald Edward Smith. 2009. *Psychology: The Science of Mind and Behavior*. Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Petcu, Camelia. 2009. „Aspecte psihodinamice ale agresivității la copii și adolescenți.” în *A VI-a Conferință Națională de sănătate mintală a copilului și adolescentului*, 45–52. București.
- Pilz, Gunter și Franciska Wölki-Schumacher. 2010. „Overview of the Ultra Culture Phenomenon in the Council of Europe Member States in 2009.” în *International Conference on Ultras*. Council of Europe.
- Piotrowski, Przemysław. 2004. „Soccer Hooliganism in Poland: Its Extent, Dynamism and Psycho-Social Conditions.” În (Re)Constructing Cultures of Violence and Peace, editat de Richard Jackson, 79–89. Leiden: Brill.
- Popplewell, Justice. 1985. „Committee of Inquiry into Crowd Safety and Control at Sports Grounds - Interim Report.” London: Home Departament. Accesat 2015.
- Popplewell, Justice. 1986. „Committee of Inquiry into Crowd Safety and Control at Sports Grounds - Final Report.” London: Home Departament. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://hatfulofhistory.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/12/175864796-popplewell-final-report-1986.pdf>.
- Potts, Roberts. 1989. „The Role of Police in Crime Prevention through Environmental Design.” în *Designing Out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)*, Susan Warner și Lavinia Hill (ed.). 71–76.
- Priks, Mikael. 2010. „Does Frustration Lead to Violence? Evidence from the Swedish Hooligan Scene.” *Kyklos* 63 (3): 450–60.
- Primăria Municipiului Craiova. 2014. „Hotărârea privind aprobarea studiului de fezabilitate pentru obiectivul de investiții «Stadion de atletism cu capacitate de peste 5000 de locuri».” Accesat la 2 septembrie 2025.
http://www.primariacraiova.ro/pozearticole/userfiles/files/dispozitii-convocare/dispozitii-de-convocare-2014/2014-01-30/pct_02.pdf.
- Rieu, André. 2009. „André Rieu playing before the Ajax - Olympic Marseille game.” YouTube video, 4:10. Publicat pe 16 mai 2009. Accesat la 2 septembrie 2025.
<https://www.youtube.com/watch?v=V3ii-p4fP08>.
- Rogers, Gareth. 2013. „Cardiff City Fans.” *Walesonline*. Accesat la 2 septembrie 2025.
<http://www.walesonline.co.uk/sport/football/football-news/cardiff-city-fans-send-dont-6336692>.
- Sandvoss, Cornel. 2004. *A Game of Two Halves: Football Fandom, Television and Globalisation*. Routledge.
- Sanger, Douglas. 1989. „Role of the Architect in Crime Prevention through Environmental Design (CPTED).” în *Designing Out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)*, Susan Warner și Lavinia Hill (ed.), 27–34. Sydney: Australian Institute of Criminology.

- Siekmann, Robert, Simon Gardiner, Janwillem Soek, Marjan Olfers, and Hans Mojet. 2004. „Football hooliganism with an EU dimension: towards an international legal framework”. *T.M.C. Asser Instituut*. Accesat la 2 septembrie 2025. http://www.asser.nl/media/2169/cms_sports_49_1_report-hooliganism.pdf.
- Spaaij, Ramón. 2006. *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam University Press.
- Standing Committee T-RV. 1989. „Recommendation on Comprehensive Report on Measures to Counter Hooliganism (89/2).” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2003. „Recommendation on the Role of Social and Educational Measures in the Prevention of Violence in Sport and Handbook on the Prevention of Violence in Sport.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2008a. „Recommendation on the Checklist of Measures to Be Taken by the Organisers of Professional Sporting Events and by the Public Authorities.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2008b. „Recommendation on the Use of Pyrotechnical Devices at Sports Events.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2010. „Recommendation of the Standing Committee on Supporters’ Charters.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2011. „Manual on Safety Officer, Supervisor and Safety Steward Training.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2012. „Recommendation on Dialogue and Interaction with Fans.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Standing Committee T-RV. 2013. „Consultative Visit to Romania on the Implementation of the Convention 14-17 November 2012.” Consiliul UE. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://rm.coe.int/european-convention-on-spectator-violence-and-misbehaviour-at-sport-ev/168073b224>.
- Standing Committee T-RV. 2014. „Reports on Compliance with the European Convention on Spectator Violence.” Consiliul UE. Accesat 2015.
- Taylor, Peter, Lord Justice. 1990. *The Hillsborough Stadium Disaster: Final Report of the Inquiry by the Rt Hon Lord Justice Taylor*. London: HMSO. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://www.jesip.org.uk/wp-content/uploads/2022/03/Hillsborough-Stadium-Disaster-final-report.pdf>.
- The Social Issues Research Centre. 2008. *Football Passions*. Accesat la 2 septembrie 2025. https://www.academia.edu/26085686/Football_Passions
- Tsoukala, Anastassia. 2009. *Football Hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the Balance*. Basingstoke England; New York: Palgrave Macmillan.
- UAUIM. 2003. „Ghid privind proiectarea scărilor și rampelor la clădiri.” Buletinul Construcțiilor.
- UEFA. 2011. *UEFA Guide to Quality Stadiums – Edition 2011*. Nicosia: UEFA. Accesat la 2 septembrie 2025. <https://documents.uefa.com/v/u/dihzpC2svMeilbSVUFeS3g>.
- Ward, Russell E. Jr. 2002. "Fan Violence: Social Problem or Moral Panic?" *Aggression and Violent Behavior* 7 (5): 453-75.
- Wiedemann, Thomas E. J. 1992. *Emperors and Gladiators*. Routledge.

- Wolfe, David A., Professor Peter G. Jaffe, and Claire V. Crooks. 2006. *Adolescent Risk Behaviors: Why Teens Experiment and Strategies to Keep Them Safe*. New Haven: Yale University Press.
- Woolsey, Ian. 2010. „Train Stations and Trainers: Observations of Simulated Football Hooliganism in England.” *Soccer & Society* 11 (5): 588–98.
- Zlate, Mielu. 1999. *Psihologia Mecanismelor Cognitive*. Collegium. Psihologie. Iași: Polirom.
- Zlate, Mielu. 2000. *Fundamentele Psihologiei*. București: Pro Humanitate.
- Zlate, Mielu. 2013. *Psihologia mecanismelor cognitive*. MintRight Inc.
- Garriga Zucal, José. 2005. „Amigos y no tan amigos. Los integrantes de una hinchada de fútbol y sus relaciones personales.” *Cuadernos del IDES*, nr. 7 (Documento de trabajo). Accesat la 2 septembrie 2025.
<https://publicaciones.ides.org.ar/libro/amigos-no-tan-amigos-integrantes-hinchada-futbol-relaciones-personales>.